

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ
ΜΟΝΑΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΙΝΑ»

ΟΝΟΜΑΤΟΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ: ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ – ΜΑΡΙΟΣ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΥΡΙΑ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΠΥΡΓΟΣ 2018

TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTE OF WESTERN GREECE
FACULTY OF MANAGEMENT AND ECONOMY
DEPARTMENT OF MANAGEMENT, ECONOMICS AND COMMUNICATION IN CULTURAL AND
HOSPITALITY UNITS

**BACHELOR'S THESIS
TITLE**

« CULTURAL TRAILS IN AEGINA »

STUDENT NAME: IOANNIS – MARIOS GALANAKIS

SUPERVISING PROFESSOR: MRS. ARGYROPOULOU MARIA

PYRGOS - 2018

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Βεβαιώνω/ουμε ότι είμαι/είμαστε ο/οι συγγραφείς/εις αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα/είχαμε για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία.

Επίσης, έχω/έχουμε αναφέρει τις οποίες πηγές από τις οποίες έκανα /κάναμε χρήση δεδομένων, ιδεών η λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες.

Ακόμη δηλώνω/ουμε ότι αυτή η γραπτή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα/εμάς προσωπικά και αποκλειστικά και ειδικά για την συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία ότι θα αναλάβω/ουμε πλήρως τις συνέπειες εάν η εργασία αυτή αποδειχτεί ότι δεν μου/μας ανήκει.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 1

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

Λυκίνας - Μίχελος Γαζανάκης

240

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 2

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 3

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω πρώτα την καθηγήτρια μου κυρία Μαρία Αργυροπούλου και δεύτερον την οικογένεια μου για την αμέριστη συμπαράσταση της, για την οικονομική και ηθική της υποστήριξη. Επιπροσθέτως, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους φίλους που με βοήθησαν και με στήριξαν ψυχολογικά με απaráμιλλη υπομονή όλον αυτόν τον καιρό.

Περίληψη

Η πτυχιακή αυτή εργασία αναφέρεται ευρύτερα στο πολιτισμό της Αίγινας. Αρχικά, αναλύει προσεγγίσεις όπως είναι η έννοια του πολιτισμού και της κουλτούρας. Έπειτα, στο δεύτερο κεφάλαιο, επισημαίνεται η Αίγινα στο πέρασμα των αιώνων. Το τρίτο κεφάλαιο παραθέτει τα αρχαία και μεσαιωνικά μνημεία της. Το αμέσως επόμενο κεφάλαιο, εξετάζει τα κτίρια καποδιστριακής και προκαποδιστριακής εποχής και την πορεία του Ιωάννη Καποδίστρια. Αργότερα, η εργασία αυτή αναφέρεται στους περιηγητές της Αίγινας και στη δράση του Νικολάου Καζαντζάκη στο νησί. Το έβδομο κεφάλαιο ασχολείται με την Αίγινα των ζωγράφων και των γλυπτών. Στο αμέσως επόμενο, συναντάμε τους ποιητές που πέρασαν από την Αίγινα. Επιπροσθέτως, υπογραμμίζονται τα χριστιανικά μνημεία στο νησί και η γιορτή του φιστικιού. Τέλος, το κεφάλαιο έντεκα συνοψίζει προτάσεις για τη περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξη της Αίγινας.

Λέξεις Κλειδιά

Πολιτισμός, Αίγινα, μνημεία, πολιτιστική ανάπτυξη

Abstract

This dissertation refers more to the culture of Aegina. Initially, it analyzes approaches such as the concept of civilization and culture. Then, in the second chapter, Aegina is pointed out over the centuries. The third chapter lists its ancient and medieval monuments. The next chapter examines the buildings of the Kapodistrian and Pre-Kapodistrian period and the course of Ioannis Kapodistrias. Later, this work refers to the travelers of Aegina and the action of Nikolaos Kazantzakis on the island. The seventh chapter deals with Aegina's painters and sculptors. In the next, we meet the poets who passed from Aegina. In addition, the Christian monuments on the island and the pistachio celebration are highlighted. Finally, chapter eleven summarizes proposals for further cultural development of Aegina.

Keywords

Culture, Aegina, monuments, cultural development

Πρόλογος

«Συλλογίζομαι την Αίγινα, τον οίκο στον ήλιο, τη μπλε θάλασσα και λέω τι τέρας πρέπει να είναι ο άνθρωπος, τι άπληστο θηρίο η ψυχή, για να αφήσει τέτοια ανεκτίμητα αγαθά και να περιπλανιέται μακριά, μέσα στη βροχή και στην ομίχλη». Όταν ο Νίκος Καζαντζάκης έγραφε τα λόγια αυτά σε γράμμα που έστειλε από το Λονδίνο στο πατέρα μου Γιάννη Αγγελάκη, τότε εγώ ήμουν πέντε μηνών. Φαίνεται πως με το λάδι, όταν με βάφτιζε το Δεκαπενταύγουστο του 1940 –ένα χρόνο μετά τη μέρα που βυθίστηκε το ΕΛΛΗ- φύτεψε μέσα μου την αγάπη για την Αίγινα, μαζί με την αγάπη για την ποίηση.

Λέω πάντα ότι χρωστάω το παράδεισό μου με μία καταστροφή, αφού το κτήμα και το σπίτι μας στην Αίγινα, ο πατέρας μου το αγόρασε μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922, όταν με την ανταλλαγή των πληθυσμών, ήρθαν από τη πατρίδα του, τα Δαρδανέλια, όλη του η οικογένεια, γονείς και αδελφές. Τυχαία βρήκε την Αίγινα και τους εγκατέστησε εκεί. Εκείνος βέβαια ζούσε από καιρό στην Αθήνα.

Θυμάμαι μικρή στο σχολείο, να κοιτάω έξω από το παράθυρο και όταν έβλεπα τον ήλιο να λάμπει να λέω μέσα μου: έρχονται οι διακοπές μου, όπου να είναι θα είμαι στην Αίγινα. Άλλη γεύση βέβαια το Πάσχα και άλλη το καλοκαίρι. Μεγάλη Παρασκευή στη Παναγίτσα με τη μαμά μου να με συνεπαίρνει η θλιβερή γοητεία των κεριών που μεταμόρφωναν τα πρόσωπα των ανθρώπων. Θρήσκα δεν ήμουν ποτέ αλλά με την Ανάσταση ανέβαινε η ψυχή μου.

Κι έπειτα ερχόταν το καλοκαίρι. Η θάλασσα, μπάνιο στο Φάρο ή στην Αύρα, κολύμπι και μετά, όταν μεγάλωσα, μεζέδες και κρασάκι στην ταβέρνα, εκεί δίπλα στην άμμο. Φίλοι έρχονταν και ξανάρχονταν, μερικοί κάθε χρόνο. Έτσι έφτανε και ο Σεπτέμβρης. «Άγιος σαν τον Σεπτέμβρη» λέω κάπου. Η συγκομιδή, τα φιστίκια... Αγαλλίαση, αλλά και αγωνία μη βρέξει έτσι όπως ήσαν απλωμένα στις λινάτσες. Ποιο να είναι άραγε το μυστικό της γοητείας της Αίγινας; Είναι το φως της, όλη η ατμόσφαιρά της που συνδυάζει την ιδιαιτερότητα της Αττικής, με αυτή του νησιού. «Έχεις μια γεύση τρικυμίας στα χείλη» και μαζί αισθάνεσαι το μάρμαρο του ναού της Αφαίας, του Παρθενώνα, να στεφανώνει τον ορίζοντα σου.

Κατερίνα Αγγελάκη – Ρουκ

(<http://www.discoveraegina.gr/greek/modern-aegina/art-aegina/1336/>)

Περιεχόμενα

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣΣφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.

<i>Ευχαριστίες</i>	4
Περίληψη	7
Abstract	6
Πρόλογος	5
Περιεχόμενα.....	6
Εισαγωγή.....	11
Κεφάλαιο 1.: Εννοιολογικές προσεγγίσεις	12
1.1 Η έννοια του πολιτισμού και της κουλτούρας.....	12
1.2 Διάκριση των όρων «πολιτισμός» και «κουλτούρα».....	17
1.3 Απόψεις για το πολιτισμό	18
1.3.1. Η θέση του Τάιλορ.....	18
1.3.2. Η θέση του Μποάζ.....	19
1.3.3. Η γερμανική προσέγγιση και η επιρροή του Λάμπρεχτ	19
1.3.4. Η λειτουργιστική προσέγγιση	19
1.3.5. Η δομιστική προσέγγιση	20
1.4 Το «μέτρο» του πολιτισμού	20
Κεφάλαιο 2: Η Αίγινα στο πέρασμα των αιώνων.....	21
2.1. Η Αίγινα κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η συμμετοχή της στην Επανάσταση του 1821 και μερικά χρόνια έπειτα.....	23
2.2. Γενικά στοιχεία για την Αίγινα	26
2.3. «Η Χελώνα της Αίγινας», το πρώτο ευρωπαϊκό και ελληνικό νόμισμα.....	26
Κεφάλαιο 3: Περιδιαβαίνοντας την Αίγινα	28
3.1. Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΑΣ	28
3.2. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΑΣ ΣΤΗΝ ΑΙΓΙΝΑ.....	28
3.3. ΙΕΡΟ – ΒΩΜΟΣ ΕΛΛΑΝΙΟΥ – ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΔΙΑ ΣΤΟ ΒΟΥΝΟ ΟΡΟΣ	31
3.4. Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΦΑΙΑΣ.....	32
3.5. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΦΑΙΑΣ	35

3.6. Η ΠΑΛΛΑΙΟΧΩΡΑ	36
3.6.1. Διαδρομή στα Καλντερίμια της Παλιαχώρας	36
Κεφάλαιο 4: ΚΤΙΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ	43
4.1. Ιωάννης Καποδίστριας.....	43
4.1.1. Πρώιμα Χρόνια	43
4.1.2. Ιόνιος Πολιτεία	44
4.1.3. Διπλωματική Σταδιοδρομία	45
4.1.4. Κυβέρνηση Καποδίστρια	46
4.2. Τα κτήρια της Καποδιστριακής και της προκαποδιστριακής περιόδου στην Αίγινα.....	48
4.2.1. Κυβερνείο – Σημερινή Βιβλιοθήκη	48
4.2.2. Ο Πύργος του Μαρκέλλου.....	49
4.2.3. Το Ορφανοτροφείο	50
4.2.4. Ευνάρδειο – Το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας.....	52
4.2.5. Η Μητρόπολη της Αίγινας.....	54
4.2.6. Δημοτικό Θέατρο	55
4.2.7. Το Λαογραφικό Μουσείο της Αίγινας.....	56
Κεφάλαιο 5: Η Αίγινα των περιηγητών	58
Κεφάλαιο 6: Ο Καζαντζάκης και η Αίγινα	61
Κεφάλαιο 7: Η Αίγινα των ζωγράφων και των γλυπτών	75
7.1. Το Μουσείο του Χρήστου Καπράλου	75
7.1.1. Βιογραφία του Χρήστου Καπράλου	75
7.1.2. Τα σημαντικά έργα και το «Μουσείο» του Χρήστου Καπράλου στην Αίγινα.....	76
7.1.3. «Το Άγαλμα της Μάνας» - Έργο του γλύπτη Χρήστου Καπράλου	77
7.2. Οι ζωγράφοι	79
Κεφάλαιο 8: Η Αίγινα των ποιητών.....	98
Κεφάλαιο 9: Τα χριστιανικά μνημεία στην Αίγινα.....	106
9.1 Η Μονή του Αγίου Νεκταρίου.....	106
9.2. Η Μονή της Αγίας Αικατερίνης.....	108
9.3. Η Μονή της Παναγίας της Χρυσολέοντισσας	109
9.4. Η Εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων	111

9.5. Η Εκκλησία της Φανερωμένης	112
9.6. Η Εκκλησία της Αγίας Φιλοθέης	113
Κεφάλαιο 10: « Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΦΙΣΤΙΚΙΟΥ »	115
Κεφάλαιο 11: Προτάσεις για τη περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξη της Αίγινας	118
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:	120
ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ:	120

Εισαγωγή

Η πτυχιακή αυτή εργασία αναλύει διεξοδικά το πολιτισμό της Αίγινας. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια του πολιτισμού και της κουλτούρας, η διάκριση των όρων «πολιτισμός» και «κουλτούρα», οι απόψεις επιστημόνων για το πολιτισμό όπως του Τάιλορ, του Μποάζ, η γερμανική προσέγγιση και η επιρροή του Λάμπρεχτ, η λειτουργιστική και η δομιστική προσέγγιση και προβαίνει σε μια αποτίμηση στο «μέτρο» του πολιτισμού. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην Αίγινα στο πέρασμα των αιώνων από τους πανάρχαιους χρόνους μέχρι τη σύγχρονη εποχή όπως κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη συμμετοχή της στην Επανάσταση του 1821 και μερικά χρόνια έπειτα. Επιπλέον, αναφέρεται και σε γενικά στοιχεία για την Αίγινα. Το τρίτο κεφάλαιο «Περιδιαβαίνοντας την Αίγινα...» εξετάζει διεξοδικά το αρχαιολογικό μουσείο και χώρο της Κολώνας, τον ιερό βωμό του ελλάνιου πανελληνίου Δία στο βουνό Όρος, το ναό της Αφαιάς με το μουσείο του, τη «Παλαιοχώρα» που είναι βυζαντινή καστροπολιτεία με εκκλησίες και διαδρομή στα καλντερίμια της. Επιπροσθέτως, το τέταρτο κεφάλαιο υπογραμμίζει τα κτίρια καποδιστριακής και προκαποδιστριακής περιόδου που είναι το Κυβερνείο δηλαδή η σημερινή βιβλιοθήκη, ο Πύργος του Μαρκέλλου, το Ορφανοτροφείο, το Ευνάρδειο που ήταν κεντρικό σχολείο της Αίγινας, τη Μητρόπολη του νησιού και το Δημοτικό Θέατρο. Επίσης, τη δράση και το βίο του Ιωάννη Καποδίστρια όπως τα πρώιμα χρόνια του, την Ιόνιο πολιτεία, τη διπλωματική σταδιοδρομία του αλλά και τη κυβέρνηση του. Στο τέλος του κεφαλαίου εκείνου υπάρχει διεξοδική αναφορά στο Λαογραφικό Μουσείο της Αίγινας. Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί την Αίγινα των περιηγητών και αναφέρεται διεξοδικά στη δράση του Πausανία και του Edward Dodwell. Το κεφάλαιο έξι αναλύει το βίο και τη δράση του Νικολάου Καζαντζάκη στο νησί. Το κεφάλαιο επτά εξετάζει λεπτομερώς τους ζωγράφους και τους γλύπτες της Αίγινας. Στην αρχή ακολουθείται μια διεξοδική αναφορά στο μουσείο του Χρήστου Καπράλου, στα σημαντικά έργα του καλλιτέχνη και στο «Άγαλμα της Μάνας». Έπειτα, μας παραπέμπει στους βίους και στις δράσεις των Ιωάννη Μόραλη, Δημητρίου Πικιώνη, Στέφανου Λάντσα, Γιάννη Παππά, Κωνσταντίνου Μαλέα, Γεράσιμου Στέρη ή Σταματελάτου, Αλεξάντερ Μπαρκόφ, Σπύρου Παπαλουκά,

Γεωργίου Μανουσάκη, Ανδρέα Βουρλούμη, Σπύρου Βασιλείου, Κώστα Βαρώτσου, Μαρίας Πωπ και Φραγκίσκου Κάππου. Το όγδοο κεφάλαιο εμβαθύνει στο βίο και στη δράση των ποιητών του νησιού όπως είναι ο Κωνσταντίνος Βάρναλης, η Κατερίνα Αγγελάκη – Ρουκ, ο Άγγελος Σικελιανός, ο Γιώργος Σεφέρης, ο Οδυσσέας Ελύτης, ο Ιωάννης Ρίτσος, ο Κωνσταντίνος Καβάφης και πολλοί άλλοι. Το κεφάλαιο εννιά αναλύει τα χριστιανικά μνημεία στην Αίγινα κάνοντας αρχικά μία αναφορά για τη συσχέτιση του πολιτισμού και της θρησκείας. Πιο συγκεκριμένα, επισημαίνει αναλυτικά τη Μονή του Αγίου Νεκταρίου, τη Μονή της Αγίας Αικατερίνης, τη Μονή της Παναγίας της Χρυσολέοντισσας, την Εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων, την Εκκλησία της Φανερωμένης και την Εκκλησία της Αγίας Φιλοθέης. Το δέκατο κεφάλαιο αναφέρεται διεξοδικά στη «Γιορτή του Φιστικιού». Τέλος, το κεφάλαιο έντεκα τεκμηριώνει αναλυτικά προτάσεις για τη περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξη του νησιού.

Κεφάλαιο 1.: Εννοιολογικές προσεγγίσεις

1.1 Η έννοια του πολιτισμού και της κουλτούρας

Στη πιο σύγχρονη Ελλάδα, ο Αδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833) προχώρησε στη μετάφραση και τη χρήση της λέξης πολιτισμός από τη λατινική λέξη “civilisation”, τοποθετώντας την ως ταυτόσημη με τη συνολική βελτίωση της κοινωνίας και με προϊόντα που συσχετίζονται με την υψηλή τέχνη, τη φιλοσοφία και τις επιστήμες. Τον 16^ο αιώνα ο όρος πολιτισμός ερευνήθηκε από τον ιστορικό Lucien Febvre και της δόθηκε η έννοια της αρετής της διακριτικότητας, της ειλικρίνειας και της ευγένειας (*Πολιτισμός*, <https://el.wikipedia.org/wiki>). Στις πρώτες χρήσεις της στην αγγλική γλώσσα, η κουλτούρα συνδέθηκε με την εκτροφή των ζώων και την καλλιέργεια των φυτών, καθώς επίσης και με τη θρησκευτική λατρεία, εξ ου και η λέξη cult. Από τον 16^ο και μέχρι τον 19^ο αιώνα, ο όρος άρχισε να εφαρμόζεται με πιο γενικό τρόπο για να εκφράσει τη βελτίωση της σκέψης και των τρόπων συμπεριφοράς του ατόμου μέσω της εκπαίδευσης. Ουσιαστικά επρόκειτο για τη μεταφορική χρήση της ιδέας για τη βελτίωση της γης μέσω διαφόρων καλλιεργητικών πρακτικών. Για αυτό και λέμε ακόμα και σήμερα ότι κάποιος είναι «καλλιεργημένος» ή αν είναι αγενής, ότι δεν έχει καλλιέργεια, ότι είναι δηλαδή απολίτιστος. Την ίδια περίοδο η

κουλτούρα άρχισε να χρησιμοποιείται ως συνώνυμο του πολιτισμού. Μια τυπική χρήση του όρου γινόταν κατά τη σύγκριση των «πολιτισμένων» ευρωπαϊκών εθνών με τους «βαρβάρους» της Αφρικής. Αυτού του είδους οι διαφορές δεν αφορούσαν μόνο τις τεχνολογικές διαφορές αλλά και τις διαφορές σχετικά με τα ήθη και τα έθιμα των λαών. Κατά τον Raymond Williams, έναν από τους σημαντικότερους μελετητές του ζητήματος, «η κουλτούρα είναι μία από τις δύο ή τρεις πιο περίπλοκες λέξεις της αγγλικής γλώσσας, αφού έχει φτάσει πλέον στο σημείο να χρησιμοποιείται για πολλές σημαντικές έννοιες σε αρκετά και ξεχωριστά μεταξύ τους επιστημονικά πεδία και συστήματα σκέψης». Απόδειξη της ποικιλότητας αυτής είναι το γεγονός ότι, από τη δεκαετία του 1950 κιόλας, οι Alfred Kroeber και Clyde Kluckhohn κατάφεραν να συγκεντρώσουν ένα εκπληκτικά μεγάλο αριθμό ορισμών της κουλτούρας τόσο από ακαδημαϊκές όσο και από έξω – ακαδημαϊκές πηγές. Παρά το γεγονός ότι οι ορισμοί αυτοί αλληλεπικαλύπτονταν σε μεγάλο βαθμό, κατάφεραν να εντοπίσουν στον όρο έξι κύρια νοήματα. Οι περιγραφικοί ορισμοί έχουν την τάση να βλέπουν τη κουλτούρα ως το σύνολο της κοινωνική ζωής και συνάμα να αναφέρονται στα διάφορα πεδία που την απαρτίζουν. Αφετηρία για αυτό υπήρξε η σημαντική εργασία του Taylor, ο οποίος ήδη από το 1871 υποστήριζε ότι: «Κουλτούρα ή πολιτισμός είναι η περίπλοκη εκείνη ολότητα που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, τους νόμους, τα ήθη και έθιμα, καθώς επίσης και όλες εκείνες τις ικανότητες και συνήθειες, τις οποίες αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας». Παρατηρούμε πως ο ορισμός της κουλτούρας αναφέρεται όχι μόνο σε ιδέες όπως τέχνη, νόμους, ήθη αλλά και σε δραστηριότητες όπως έθιμα και συνήθειες. Οι ιστορικοί ορισμοί αντιμετωπίζουν τη κουλτούρα ως μία κληρονομιά που περνά από τη μία γενιά στην άλλη. Το 1921, οι Park και Burgess έγραψαν: «Η κουλτούρα μιας ομάδας είναι το σύνολο αλλά και η οργάνωση της κοινωνικής κληρονομιάς που νοηματοδοτείται από την ιδιοσυγκρασία και την ιστορία της ομάδας αυτής. Οι κανονιστικού περιεχομένου ορισμοί μπορούν να πάρουν δύο μορφές. Η πρώτη υποστηρίζει ότι η κουλτούρα είναι ένας κανόνας ή ένας τρόπος ζωής που συμβάλλει στη διαμόρφωση συγκεκριμένων μοντέλων συμπεριφοράς και δράσης. Για παράδειγμα: «Ο τρόπος ζωής μίας κοινότητας ή μίας φυλής εκλαμβάνεται ως κουλτούρα. Επιπροσθέτως, το σύνολο των καθιερωμένων αντιλήψεων και διαδικασιών που ακολουθούνται από μία συγκεκριμένη φυλή». Η δεύτερη μορφή δίνει έμφαση στο ρόλο των αξιών χωρίς καμία αναφορά στη συμπεριφορά. Ο W.I.Thomas λόγω χάρη, υποστήριξε το 1937 ότι η κουλτούρα είναι «οι υλικές και κοινωνικές αξίες κάθε ομάδας, πολιτισμένης ή

άγριας». Οι ψυχολογικοί ορισμοί λειτουργούν ως μέσο επίλυσης προβλημάτων που επιτρέπουν στο λαό να επικοινωνεί, να μαθαίνει ή να ικανοποιεί τις υλικές και συναισθηματικές του ανάγκες. Οι δομικοί ορισμοί αναφέρονται στην «οργανωμένη σχέση των απομονώσιμων πλευρών της κουλτούρας» και τονίζουν το γεγονός ότι η κουλτούρα είναι ένα είδος αφαίρεσης πολύ διαφορετικής από μια συγκεκριμένη συμπεριφορά. Από αυτήν την άποψη, οι προγενέστεροι ορισμοί θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν σε εκείνους που απλώς αναφέρουν τα πράγματα, τα οποία συνιστούν τη κουλτούρα και δεν κάνουν καμία διάκριση ανάμεσα στο ιδεώδες και το συμπεριφορικό. Οι γενετικοί ορισμοί εστιάζουν στους όρους δημιουργίας και συνέχισης μιας κουλτούρας από την άποψη του τρόπου που κάτι υπάρχει ή συνεχίζει να υπάρχει. Οι ορισμοί αυτοί δεν έχουν και μεγάλη σχέση με τη βιολογία. Ωστόσο, εξηγούν την κουλτούρα ως προϊόν αλληλεπίδρασης των ανθρώπων ή ως τη συνέχιση της ύπαρξης μέσα από τη μετάδοση στοιχείων από τη μία γενιά στην άλλη. Παρά το γεγονός ότι όλοι αυτοί οι ορισμοί αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για μισό περίπου αιώνα μετά τη δημοσίευση του έργου των Kroeber και του Kluckhohn, οι τρόποι που κατανοούμε σήμερα την κουλτούρα έχουν μετατοπιστεί ελαφρά μέσα στο πεδίο της πολιτισμικής θεωρίας. Σύμφωνα με αυτούς «η κουλτούρα είναι ή καλύτερα θα έπρεπε να είναι η αναζήτηση του τέλειου, της γλυκύτητας και του φωτός και τα μύχια της ψυχής του πνεύματος». Στο μέτρο λοιπόν, που είναι δυνατόν να απομονώσουμε σήμερα τις κύριες χρήσεις του όρου, αυτές αναφέρονται σε ποικίλα ζητήματα. Η κουλτούρα αντιδιαστέλλεται συνήθως από την υλική, τεχνολογική και κοινωνική δομή. Παρότι αναγνωρίζεται ότι η κουλτούρα μπορεί να είναι ένα σύνολο πολύπλοκων εμπειρικών σχέσεων, την ίδια στιγμή υποστηρίζεται ότι πρέπει να την κατανοήσουμε ως κάτι εντελώς διαφορετικό και πιο αφηρημένο από έναν ολόκληρο «τρόπο ζωής». Η κουλτούρα αντιμετωπίζεται ως το βασίλειο του ιδεώδους, του πνευματικού και του μη υλικού. Με τον τρόπο αυτό, κατανοείται ως ένα μοντέλο πεποιθήσεων, αξιών, συμβόλων, σημείων και λόγων. Η έμφαση δίνεται στην «αυτονομία της κουλτούρας». Αυτό σημαίνει ότι η κουλτούρα δεν μπορεί να εξηγηθεί ως μία απλή αντανάκλαση υποκείμενων οικονομικών δυνάμεων, δομικών αναγκών της κοινωνίας και εξουσιαστικών σχέσεων. Επίσης, καταβάλλεται προσπάθεια να παραμείνει αξιολογικά ουδέτερη. Η μελέτη της κουλτούρας δεν περιορίζεται στις τέχνες, αλλά γίνεται αντιληπτή ως κάτι που διαπερνά κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής. Οι ιδέες περί πολιτισμικής ανωτερότητας ή κατωτερότητας δεν έχουν σχεδόν καμία θέση στις σύγχρονες ακαδημαϊκές μελέτες και έρευνες.

Εξετάζοντας και πάλι τις απόψεις του Williams, που προαναφέραμε, βλέπουμε ότι η επικρατούσα αυτή αντίληψη συνδυάζει τον αντιελιτισμό, την αξιολογική ουδετερότητα και το σχετικισμό της ανθρωπολογικής προσέγγισης της κουλτούρας. Στο πλαίσιο αυτό, η κουλτούρα κατανοείται ως κάτι μη υλικό, όπως πίστευε η ιδεαλιστική και ρομαντική φιλοσοφία του 19^{ου} αιώνα. Μπορεί, επίσης, να εννοηθεί ως προϊόν εξελίξεων στην ίδια τη πολιτισμική θεωρία, ιδιαίτερα, στο έργο του Πάρσονς, και σε άλλες νεωτεριστικές θεωρίες, όπως ο δομισμός, ο μεταδομισμός και η ερμηνευτική, που τόνιζαν την αυτονομία της κουλτούρας έναντι των άλλων πλευρών της κοινωνικής ζωής. Ωστόσο, από μία άλλη οπτική γωνία, ο ορισμός αυτός στηρίζεται σε ρεύματα σκέψης, τα οποία βρίσκονταν εν τη γενέσει τους την εποχή που οι Kroeber και Kluckhohn έκαναν τις δικές τους έρευνες. Προκύπτει, κυρίως, σύμφωνα με αυτά που προαναφέραμε, από τους «κανονιστικούς» ορισμούς καθώς επίσης και από τους «δομιστικούς». Σε συνδυασμό, οι ορισμοί αυτοί τόνιζαν το γεγονός ότι η κουλτούρα είναι ένα αφηρημένο, οργανωμένο και ιδεατό σύστημα που πρέπει να διακρίνεται από την εμπειρική συμπεριφορά και τα έθιμα. Παρά το γεγονός ότι περιθωριοποιήθηκαν από τα σύγχρονα θεωρητικά κινήματα, τόσο ο «ψυχολογικός» όσο και ο «γενετικός» ορισμός της κουλτούρας έχουν μεγάλη σημασία για όσους σπουδάζουν και εργάζονται σε θεωρητικές σχολές, όπως εκείνης της συμβολικής αλληλεπίδρασης, οι οποίες δίνουν έμφαση στο δημιουργικό ρόλο του ανθρώπινου παράγοντα. Η «πολιτισμική θεωρία» εξηγεί τη φύση της κουλτούρας και του πολιτισμού και τις σχέσεις τους με τη κοινωνική ζωή. Πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους παραδόσεις κατανοούν τη κουλτούρα αξίες, κώδικες, αφηγήσεις, ιδεολογίες, παθολογίες, λόγους, κοινό νου άλλα και πολλά άλλα πράγματα. Κάθε μία από τις αντιλήψεις αυτές έχει τον αντίκτυπο της στην ερμηνεία των τρόπων με τους οποίους λειτουργεί η κουλτούρα ή στο πως πρέπει να την μελετούμε. Οι θεωρητικοί προσπαθούν να εξηγήσουν το ρόλο που διαδραματίζει η κουλτούρα στην εξασφάλιση της σταθερότητας, τη αλληλεγγύης και των ευκαιριών ή στη διατήρηση των συγκρούσεων, των κοινωνικών ανισοτήτων και των εξουσιαστικών δομών. Η πολιτισμική θεωρία προτείνει διάφορους μηχανισμούς, μέσω των οποίων οι επιδράσεις αυτές ασκούνται, από την κοινωνικοποίηση του ατόμου μέχρι τους διάφορους κοινωνικούς θεσμούς και συστήματα. Η σχέση ανάμεσα στην κουλτούρα, τον πολιτισμό και τον άνθρωπο αποτελεί το πυρήνα αυτής της εργασίας. Το πιο σημαντικό ζήτημα αφορά τους τρόπους, με τους οποίους ο πολιτισμός διαμορφώνει την ανθρώπινη δράση. Ορισμένοι στοχαστές τονίζουν τη περιοριστική φύση της

κουλτούρας, ενώ κάποιοι άλλοι μιλούν για την ικανότητα της να καθιστά δυνατή τη δράση. (Smith, Philip. (2006 Μάρτιος). *Πολιτισμική θεωρία: Μια εισαγωγή*. Οξφόρδη: Κριτική., σελ.25 – 31) Ωστόσο με την άνοδο του Ρομαντισμού την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, ο όρος άρχισε να χρησιμοποιείται για τη πνευματική εξέλιξη μιας κοινωνίας σε αντιπαράθεση με τις υλικές αλλαγές στην υποδομή της. Παράλληλα με το εθνικιστικό πνεύμα του Ρομαντισμού, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα σημειώθηκαν και άλλες αλλαγές, οι οποίες τόνιζαν ότι παράδοση και καθημερινότητα άνηκαν στο κόσμο της κουλτούρας. Αυτά όλα αποτυπώθηκαν στις ιδέες της «λαϊκής» και της «εθνικής κουλτούρας», που δημιουργήθηκαν εκείνη περίπου την εποχή. Σύμφωνα με τον Williams, οι ποικίλες αυτές ιστορικές αλλαγές αντανάκλωνται στις τρεις πιο συνηθισμένες χρήσεις του όρου κουλτούρα. Πρώτον, στη διανοητική, πνευματική και αισθητική εξέλιξη ενός ατόμου, μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας. Δεύτερον στην αποτύπωση ενός φάσματος διανοητικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων και των προϊόντων τους όπως κινηματογράφος, θέατρο και άλλες μορφές τέχνης. Στο πλαίσιο αυτό η κουλτούρα είναι συνώνυμη των Τεχνών και του πολιτισμού, για αυτό και μιλάμε για «Υπουργό Πολιτισμού». Τρίτον, στο προσδιορισμό ενός ολόκληρου τρόπου ζωής και διάφορων δραστηριοτήτων, απόψεων και εθίμων ενός λαού, μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας. Μέχρι πρόσφατα, η πρώτη και η δεύτερη από τις χρήσεις αυτές ήταν οι πιο συνηθισμένες και συχνά εκλαμβάνονταν ως αυτό που λέγαμε ως σύνθεση αυτού που λέμε διανοητική εργασία. Οι λογοτεχνικοί και οι αισθητικοί κριτικοί, όπως ο Matthew Arnold, ο John Ruskin και ο F.R. Leavis χρησιμοποίησαν τον όρο για να αναφερθούν στα έργα υψηλής τέχνης, που εκπαιδεύουν, διαπαιδαγωγούν και βελτιώνουν όσους έρχονται σε επαφή μαζί τους. Για παράδειγμα, ο Arnold έγραψε ότι η κουλτούρα είναι η αναζήτηση της απόλυτης τελειότητας μέσω της γνώσης των πιο σημαντικών πραγμάτων, που έχουν πει και σκεφτεί οι άνθρωποι. Η γερμανική έννοια Kultur εξισώνει την κουλτούρα με το πολιτισμό και την ηθική πρόοδο τόσο σε συλλογικό όσο και σε ατομικό επίπεδο. Αυτού του είδους οι αξιολογικές και ελιτιστικές χρήσεις επιδιώκουν να ενισχύσουν τα καλλιτεχνικά προϊόντα, που οι ειδικοί και οι κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες θεωρούν σημαντικά ή ενδιαφέροντα. Η Τρίτη χρήση του όρου κουλτούρα χρησιμοποιήθηκε από πολλούς ανθρωπολόγους τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας και παραμένει το επίκεντρο της επιστήμης αυτής. Πρόκειται ουσιαστικά για μία αναλυτική και αξιολογικά ουδέτερη ερμηνεία που υποστηρίζει ότι η κουλτούρα

βρίσκεται παντού και δεν περιορίζεται στις καλές τέχνες και στο λεγόμενο δυτικό πολιτισμό.

Η αστικοποίηση του ανθρώπου συνέβαλε στην ανάπτυξη του πολιτισμού του. Ο ανθρώπινος πολιτισμός ήταν η τάση για συγκέντρωση των ανθρώπων σε πόλεις και η προσαρμογή τους στον εξελιγμένο αυτό τρόπο ζωής εκεί. Εξαιτίας της συμβίωσης με συνανθρώπους, γίνονται δυνατοί οι καλοί τρόποι ώστε να προκύπτει μία κοινωνική ισορροπία. Η πολιτισμική ανάπτυξη του ανθρώπου είναι η πολιτιστική έμφαση όπως έργα πνευματικού και υλικού χαρακτήρα, δραστηριότητες, έθιμα, ήθη κτλ. και το πνευματικό επίπεδο δηλαδή αξίες, παραδόσεις, παιδεία, μόρφωση, αισθητική, εκλέπτυνση συμπεριφοράς κτλ. που διαπλάθουν τη νοοτροπία των ατόμων. Ένας πολιτισμός δεν έχει απαραίτητα τοπικό χαρακτήρα. Έχει πιθανότητα να περιβάλλεται γεωγραφικά και με κριτήρια κοινωνικού περιεχομένου που του προσδίδουν ταυτότητα, όπως η φυλή, η εθνικότητα, η θρησκεία, η γλώσσα και η μόδα. Ένας πολιτισμός μπορεί να εξαφανιστεί, αν μεταβληθούν σε μεγάλο βαθμό τα στοιχεία της πολιτισμικής του ταυτότητας. Παρόλο που οι πολιτισμοί εξαφανίζονται ή αναπτύσσονται, μερικοί αφήνουν επιτεύγματα ως παγκόσμια κληρονομιά όπως για παράδειγμα η Αρχαία Αθήνα ή το Ρωμαϊκό δίκαιο. (Πολιτισμός, <https://el.wikipedia.org/wiki>)

1.2 Διάκριση των όρων «πολιτισμός» και «κουλτούρα»

Ο «πολιτισμός» και στα ελληνικά ταυτίζεται πολύ συχνά με τον όρο «κουλτούρα». Οι δύο αυτοί όροι δείχνουν συνθήκες, εμπειρίες και συγκρούσεις που προσδιόρισαν την εξέλιξη της σύγχρονης εποχής. Η λέξη «πολιτισμός», και η συγγενής της λέξη κουλτούρα ως culture αναδείχθηκαν μάλλον σχετικά αργά στην ιστορία. Η πρώτη χρήση των όρων αυτών εμφανίζεται στη Δυτική Ευρώπη στο τέλος του 18ου αιώνα και η ολοκληρωτική εφαρμογή τους τον 19ο αιώνα. Οι δύο εκείνες λέξεις απέκτησαν πολλαπλές και διάφορες σημασίες, όσο και παρεξηγήσεις σχετικά με τον ορισμό τους. Στην ουσία εμφανίστηκαν σε βαρυσήμαντους όρους όλων των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, από τη φιλοσοφία και την αρχαιολογία, έως την ιστορία, την κοινωνιολογία και την εθνολογία. Ωστόσο, ακόμα όσον αφορά και την επιστημονική χρήση τους, φαίνεται υπάρχει ασυμφωνία σχετικά με το νόημά τους. Οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν τον όρο «πολιτισμός», του ανάγουν πιθανόν την

εκλεπτυσμένη και καλλιεργημένη συμπεριφορά, της εξέλιξης του ατόμου, της ευγενείας και της απελευθέρωσης των ηθών, ως στοιχεία που έπονται της συμπεριφοράς κάποιου που ζει σε μια πόλη, κάποιου «πολιτισμένου». Επιπροσθέτως, τον 19ο αι. ο όρος πολιτισμός ταυτιζόταν με την έννοια της προόδου και της αξιολόγησης με την έννοια της κρίσης. Αυτή η έννοια είναι πιο έντονη στην Ελλάδα καθώς η λέξη «κουλτούρα» είναι γλωσσικό δάνειο από άλλες γλώσσες το οποίο διαθέτει λίγα παράγωγα στα ελληνικά. Το πιο σημαντικό πρόβλημα είναι ότι και οι δύο έννοιες δεν υποβλήθηκαν σε συστηματική επεξεργασία, καθώς δεν έχουμε μακρά παράδοση στις επιστήμες με κοινωνικό περιεχόμενο. Για παράδειγμα ο Μ. Πλωρίτης, αναρωτιέται πότε θα βάλουμε στη θέση της ξενικής λέξης κουλτούρα τη θαυμάσια ελληνική λέξη Παιδεία. Επιπλέον, προτάσεις έχουν γίνει προκειμένου να αποδοθεί η ξένη λέξη ως «πνευματική καλλιέργεια», «πνευματικός πολιτισμός», «πολιτιστικό σύστημα» ή «πολιτιστικό μόρφωμα» κ.α. Στις μέρες μας, με τον όρο «πολιτισμό» συμπεριλαμβάνουμε τις διάφορες κουλτούρες. Ο Lévi-Strauss, ο οποίος θεωρείται γενικά ως κορυφαίος δομιστής θεωρητικός της κουλτούρας, αναφέρεται έναν ενιαίο πολιτισμό, civilisation, ο οποίος αποτελείται από διάφορες κουλτούρες. Με αυτόν το τρόπο ο όρος πολιτισμός κρατάει μία υπερεθνική γενικότερη έννοια, αντίθετα ο όρος κουλτούρα χρησιμοποιείται κυρίως σε κοινωνικό επίπεδο και μπορεί να αναφέρεται σε μία ομάδα ή μια κατηγορία. Σύμφωνα με το παραπάνω θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πολιτισμός αντικατοπτρίζει την ενότητα και η κουλτούρα την διαφορετικότητα. (Πολιτισμός, <https://el.wikipedia.org/wiki>)

1.3 Απόψεις για το πολιτισμό

1.3.1. Η θέση του Τάιλορ

Ο Βρετανός Εθνολόγος Έντουαρντ Μπάρνερτ Τάιλορ στο βιβλίο του «Ο Πρωτόγονος Πολιτισμός» είπε την άποψη ότι ο πολιτισμός είναι η έκφραση της ζωής του ανθρώπου και περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, το νόμο, τα ήθη και τα έθιμα και άλλες δεξιότητες που απέκτησε ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνίας. Διάσπασε με αυτόν το τρόπο την έννοια του πολιτισμού από αυτήν της «υψηλής κουλτούρας» κάνοντας κατανοητό ότι ο πολιτισμός δε σχετίζεται με τη βιολογική κληρονομικότητα αλλά διαμορφώνεται με σταδιακό τρόπο από τους όρους που τον προσδιορίζουν. Ο Τάιλορ όμως, αφού είχε επηρεαστεί από το πνεύμα του

Διαφωτισμού, θεώρησε ότι υπάρχουν συγκεκριμένες εξελικτικές φάσεις ενός πολιτισμού που ορίζουν την πρόοδό του.

1.3.2. Η θέση του Μποάζ

Ο Φραντς Μποάζ, ο οποίος υποστήριζε τη θέση του Τάιλορ περί μη φυλετικής αναγωγής του πολιτισμού, προχώρησε το συλλογικό του έργο πιο πέρα και τάχθηκε ενάντια στη θεώρηση του πολιτισμού ως αξιολογήσιμου μεγέθους. Ο Μποάζ, που θεμελίωσε την έρευνα πεδίου, διετύπωσε την άποψη ότι κάθε πολιτισμός αποτελεί μία μοναδική ενότητα.

1.3.3. Η γερμανική προσέγγιση και η επιρροή του Λάμπρεχτ

Η Γερμανία ήταν το επίκεντρο μιας διαφορετικής θεώρησης που, αν και επηρεασμένη από τον ιδεαλισμό και κάποιες φορές ερχόταν σε αντίθεση με την επιστημονικότητα, χάραξε τη θεωρία του πολιτισμού. Πρωτοστάτης της θεώρησης της Γερμανίας ήταν ο φιλόσοφος Γιόχαν Χέρντερ, ο οποίος υποστήριξε ότι κάθε λαός χαρακτηρίζεται από μία λαϊκή ευφυΐα. Σημαντικός παράγοντας όμως στο να διαμορφωθεί η γερμανική σκέψη έγινε η σχολή της Λειψίας και ο ιστορικός Καρλ Λάμπρεχτ. Ο Λάμπρεχτ εφηύρε την έννοια της “λαϊκής ψυχής” η οποία πιστεύει ότι περιγράφει την πολιτιστική σύνθεση κάθε λαού. Στη Γερμανία, αυτή η σύλληψη τόνιζε τη σημασία της παραδοσιακής λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής κουλτούρας που προερχόταν από τα λαϊκά στρώματα σε αντιδιαστολή με τον εξειδικευμένο με επιστημονικό και φιλοσοφικό τρόπο, Διαφωτισμό. Η θεωρία του Λάμπρεχτ λειτούργησε σημαντικά ώστε να αναπτυχθεί η Λαογραφία. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι θέσεις του Λάμπρεχτ λειτούργησαν ως βάση για το ναζισμό έτσι ώστε να εισάγει και να υποστηρίξει την ανωτερότητα της άριας φυλής.

1.3.4. Η λειτουργιστική προσέγγιση

Η λειτουργιστική προσέγγιση, που είναι επηρεασμένη από την επιστήμη της κοινωνιολογίας, στηρίχτηκε επάνω στον Ντιρκάιμ και το Μος, οι οποίοι χρησιμοποιώντας πάντα τη χρήση του όρου civilisation και όχι του culture, είχαν υποστηρίξει την άποψη ότι κάθε λαός έχει τον πολιτισμό του ανεξαρτήτως φυλής. Βρήκε τον βασικότερο εκφραστή της στον Μπρόνισλαβ Μαλινόβσκι, που ενώ εισήγαγε ιδέες με μεγάλο ενδιαφέρον, δεν κατάφερε να σχηματίσει ένα επαρκές θεωρητικό πλαίσιο για τον πολιτισμό.

1.3.5. Η δομιστική προσέγγιση

Σύμφωνα με τη δομιστική προσέγγιση που εξέφρασε πρώτος ο πασίγνωστος Λεβί Στρως που προαναφέραμε υφίσταται ένας υπερκείμενος πολιτισμός, που οφείλεται στην κοινή καταγωγή των ανθρώπων, όπως αυτή διαμορφώνεται από τις συνθήκες της κοινωνίας. Κύριο μέλημα των δομιστών ήταν να παρουσιάσουν ένα μοντέλο που περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία από τα οποία αυτό εξαρτάται και να προβλέψουν τις αλλαγές που μπορεί να επιφέρει μία συγκεκριμένη αλλαγή ενός στοιχείου πάνω στην αρχική δομή του μοντέλου. Κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του δομισμού στην Αμερική ειπώθηκε ότι κοινωνία και πολιτισμός είναι έννοιες που εξαρτώνται η μία από την άλλη και σχεδόν ίδιες. Οι απόψεις των δομιστών παρόλο που προσέφεραν ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο, επικρίθηκαν από πολλούς ότι φυλακίζουν τη μελέτη στις κοινωνικές δομές και ότι αποτυγχάνουν τελικά να ερευνήσουν το αντικείμενο του πολιτισμού. (Πολιτισμός, <https://el.wikipedia.org/wiki>)

1.4 Το «μέτρο» του πολιτισμού

Ένας πολιτισμός είναι μια πολυδιάστατη δομή. Δεν έχει συγκεκριμένη μέτρηση ώστε να αποτιμηθεί και είναι δύσκολο δηλαδή να κρίνουμε έναν πολιτισμό παίρνοντας υπόψη τις λεπτομέρειες όλων των σημείων. Υπήρχαν και υπάρχουν ακόμα έντονες διαμάχες ακόμα και για τον ίδιο του τον ορισμό. Τέλος, ένα μη ποιοτικό μέτρο της ανάπτυξης ενός πολιτισμού πρότεινε ο Ρώσος αστρονόμος Νικολάι Καρντάσεφ με την κλίμακα Καρντάσεφ, που κατατάσσει έναν πολιτισμό σύμφωνα με την ενέργεια που είναι σε θέση να καταναλώνει και να χειραγωγεί. (Πολιτισμός, <https://el.wikipedia.org/wiki>)

Κεφάλαιο 2: Η Αίγινα στο πέρασμα των αιώνων

Η Αίγινα είναι ένα νησί με μακραίωνη ιστορία και πλούσιο πολιτισμό. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας δέχτηκε τις επιδράσεις πολλών πολιτισμών. Στην αρχαιότητα αποτέλεσε εποικιστικό κέντρο Πελοποννήσιων, Αιγαιατών και Μυρμιδόνων και συμμετείχε στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Οι πρώτοι κάτοικοι του νησιού προήρθαν από την κοντινή Πελοπόννησο. Άλλοι εγκαταστάθηκαν στο Λόφο της Κολώνας και ζούσαν από την ναυτιλία, έχοντας λιμάνι στον Όρμο της Καραντίνας και άλλοι εγκαταστάθηκαν στον Μεσαγρό και ζούσαν από την γεωργία. Η αποίκιση του νησιού συνεχίστηκε από τους Αιγαιούς, κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (2500-2000 π.Χ.). Εγκαταστάθηκαν στην Κολώνα και ασχολήθηκαν με την ναυτιλία και το εμπόριο. Κατά την περίοδο 2000-1600 π.Χ., οι Αιγινήτες άρχισαν να αναπτύσσουν μεγάλη εμπορική και ναυτική δραστηριότητα.

Γύρω στο 1400-1300 π.Χ., εγκαθίστανται στην περιοχή του Όρους οι Μυρμιδόνες προερχόμενοι από την Θεσσαλία και ιδρύουν το Ναό του Ελλάνιου Δία. Περίπου το 950 π.Χ. έχουμε την κάθοδο των Δωριαίων στο νησί και περί τον 7ο π.Χ. αιώνα η Αίγινα συμμετέχει με τον Πόρο και 5 άλλες πόλεις στην Αμφικτιονία της Καλαυρείας. Η Αμφικτιονία στην αρχή ήταν θρησκευτική και αργότερα πολιτική ομοσπονδία. Μέλη της ήταν η Ερμιόνη, ο Πόρος, η Επίδαυρος, η Αίγινα, οι Πρασιές, η Αθήνα κι ο Ορχομενός. Η Αμφικτιονία χρησίμευε για επίλυση τυχόν διαφορών τους, καθώς και για εμπορικές συναλλαγές. Γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή της από τα τελευταία προϊστορικά χρόνια μέχρι τον 5ο αιώνα π.Χ.

Από το 734 μέχρι και το 459 π.Χ., η Αίγινα αποκτά την ικανότητα να συναγωνίζεται σπουδαίες εμπορικές πόλεις της Μικράς Ασίας. Περίπου το 650 π.Χ, για τις εμπορικές τους συναλλαγές οι Αιγινήτες έκοψαν δικά τους ασημένια νομίσματα, που έφεραν στην μία όψη τους την εικόνα μιας χελώνας, χαρακτηριστικό του θεού Ποσειδώνα. Κατά τον 6ο αιώνα π.Χ. η Αίγινα είχε δικαστήρια και γιατρό. Στην Κολώνα υπήρχαν ωραία σπίτια, δημόσια κτίρια, ναοί και η πόλη ήταν πολύ καλά οχυρωμένη. Έγινε η Ακρόπολη του νησιού περιστοιχιζόμενη από ισχυρά τείχη. Είχε

ένα στρατιωτικό και ένα εμπορικό λιμάνι και ο πληθυσμός της ήταν 40.000 ελεύθεροι και περίπου 400.000 δούλοι. Περίπου το 500 π.Χ., την Αίγινα την απορρόφησε το εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου, του Εύξεινου Πόντου και έφτασε στο ζενίθ της εμπορικής δύναμης και του οικονομικού πλούτου. Το 480 π.Χ. έλαβαν μέρος στην Ναυμαχία της Σαλαμίνας, μαζί με τους υπόλοιπους Έλληνες ενάντια στους Πέρσες. Οι Αιγινήτες αν και ήταν σε αντιπαράθεση με τους Αθηναίους, επειδή ο Αθηναϊκός στόλος ήταν εξαιρετικά δυνατός και επειδή υπήρχε αλλαγή της πολιτικής, στάθηκαν στο πλευρό των Ελλήνων και μαζί με τους Αθηναίους πήραν τη πρωτιά της νίκης στην Σαλαμίνα. Μετά την Ναυμαχία της Σαλαμίνας οι Αιγινήτες δεν επωφελήθηκαν από αυτήν, ούτε αύξησαν την δύναμή τους. Η Αίγινα, φίλη της Σπάρτης, αποφάσισε να συμμαχήσει το 459 π.Χ με την Κόρινθο. Αυτό δεν άρεσε στους Αθηναίους, οι οποίοι έκαναν επίθεση στον Αιγινήτικο στόλο, τον νίκησαν και έπειτα κατέκτησαν την πόλη και την κατέλαβαν. Οι Αθηναίοι υποχρέωσαν τους Αιγινήτες να γκρεμίσουν τα τείχη τους, να δώσει τα καράβια της και οι Αιγινήτες να πληρώνουν φόρους υποτελείας στους Αθηναίους. Όσο διαρκούσε ο Πελοποννησιακός Πόλεμος από το 431 έως το 404 π.Χ., οι Αθηναίοι εκδίωξαν τους Αιγινήτες στην Πελοπόννησο και εγκαταστάθηκαν στο νησί κάποιιο από αυτούς. Μετά το πόλεμο ο Λύσανδρος έφερε πίσω στην Αίγινα τους γηγενείς κατοίκους της. Μετά το θάνατο του Αλέξανδρου η Αίγινα ανήκε στην Αχαϊκή Συμπολιτεία. Ο στόλος του Βασιλιά της Περγάμου και των Ρωμαίων πολίορκησε, νίκησε και κατέλαβε την πόλη, την οποία λεηλάτησαν και κατέστρεψαν. Έπειτα, περίπου το 133 π.Χ., η Πέργαμος παραχώρησε την Αίγινα στους Ρωμαίους, οι οποίοι κατέστησαν το νησί σε υποβιβασμό. Οι Ναοί ερημώθηκαν και τα αρχαία μνημεία που είχαν μείνει τα μετέφεραν έξω από το νησί. Μετά το 400 μ.Χ, ένα μεγάλο ποσοστό Πελοποννήσιων μεταφέρθηκαν στην Αίγινα, με σκοπό να προστατέψουν τους εαυτούς τους από τις επιδρομές των Ερούλων και των Γότθων. Ο πληθυσμός αυξήθηκε, η πόλη δημιουργήθηκε πάλι και το εμπόριο άνθισε ξανά.

Η Αίγινα δέχτηκε πολλές επιδρομές. Τον 6ο αιώνα μ.Χ. από τους Αβάρους και στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια του 9ου μ.Χ αιώνα η επιδρομή των Σαρακηνών πειρατών, υποχρέωσε τους Αιγινήτες να φύγουν από τα παράλια του νησιού και να δημιουργήσουν την Παλαιοχώρα. Όταν οι σταυροφόροι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη το 1204, η Αίγινα κληροδοτήθηκε στους Βενετούς. Με αυτό τον τρόπο έγινε η πρώτη Ενετοκρατία στο νησί κατά τη διάρκεια των ετών 1451 - 1540.

Το 1537 μ.Χ. οι Οθωμανοί κήρυξαν πόλεμο στην Βενετία και ο αρχηγός του τουρκικού στόλου, Βαρβαρόσα, έκανε καταστροφές στην Αίγινα. Σώθηκαν μονάχα λίγες Εκκλησίες στην Παλαιοχώρα. Η πρώτη Τουρκοκρατία διήρκησε από το 1540 μέχρι το 1687. Αργότερα, ο Μοροζίνης, ο οποίος ήταν ενετικής καταγωγής και οι Βενετοί ξαναπήραν την Αίγινα, το εμπόριο αναγεννήθηκε και η οικονομία βελτιώθηκε. Από το 1715 μέχρι το 1821 έχουμε τη διάρκεια της δεύτερης Τουρκοκρατίας, έως την Επανάσταση του 1821, στην οποία η Αίγινα διαδραμάτισε βαρυσήμαντο ρόλο. Οι Αιγινήτες πολέμησαν στο Χάνι της Γραβιάς, στη Μάχη του Αγίου όρους, στο Φάληρο και βοήθησαν στον εφοδιασμό της Ακρόπολης με τον Φαβιέρο. Το 1828 έγινε η πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδας με πρώτο κυβερνήτη τον Ιωάννη Καποδίστρια. Το 1829 πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους μετά την τουρκοκρατία έγινε το Ναύπλιο και ο πληθυσμός της Αίγινας μειώθηκε και έτσι η Αίγινα, ύστερα από μία πρόσχερη άνοδο στην περίοδο που ήταν η πρωτεύουσα, ξαναγύρισε στην παλιά ήρεμη ζωή μιας επαρχιακής πόλης. (Αίγινα, <https://el.wikipedia.org/wiki/>) – (<http://www.aegina.com.gr/history/>)

2.1. Η Αίγινα κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η συμμετοχή της στην Επανάσταση του 1821 και μερικά χρόνια έπειτα.

Η πρώτη Τουρκοκρατία διήρκησε από το 1540 έως το 1687. Στη συνέχεια ο Ενετός Μοροζίνης και οι Βενετοί ξαναπήραν την Αίγινα. Τότε το εμπόριο αναγεννήθηκε και η οικονομία βελτιώθηκε. Η δεύτερη Τουρκοκρατία κράτησε από το 1715 μέχρι την επανάσταση του 1821, όπου η Αίγινα διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο εξαιτίας της σημαντικής της γεωγραφικής θέσης ανάμεσα σε Αττική, στην Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες. Σε μία εποχή που οι δρόμοι της στεριάς ήταν κλειστοί και επικίνδυνοι, η μεταφορά των εφοδίων γινόταν πάντα από το πέρασμα του αργοσαρωνικού κόλπου, που ήταν συντομότερος και ασφαλέστερος με πέρασμα πάντα την Αίγινα. Ιδιαίτερα τη περίοδο 1826 – 1827, το νησί στάθηκε κέντρο για την ενίσχυση και την οργάνωση των επιχειρήσεων στην Αττική και τη Στερεά Ελλάδα. Η Αίγινα από την αρχή της επανάστασης έγινε καταφύγιο χιλιάδων προσφύγων από όλες τις άλλες ελληνικές περιοχές. Μετά τη καταστροφή των Ψαρών το 1825 εγκαταστάθηκε στην Αίγινα η επιτροπή και το μεγαλύτερο μέρος των Ψαριανών. Η Αίγινα έγινε έτσι το κέντρο της εμπορικής, πολιτικής και πολεμικής τους δράσης και η βάση του στόλου τους. Η Αίγινα έγινε ακόμη το κέντρο των ευρωπαϊκών επεμβάσεων και ανταγωνισμών, ιδίως

μετά την εγκατάσταση της ελληνικής κυβέρνησης. Στην επανάσταση του 1821 έλαβαν μέρος πολλοί Αιγινίτες. Πολέμησαν το Χάνι της Γραβιάς, στη μάχη του Αγινόριου, στο Φάληρο, βοήθησαν στον ανεφοδιασμό της Ακρόπολης με το Φαβιέρο και το Μοναστήρι της Χρυσολέοντισσας συμμετείχε δίνοντας πολλά χρήματα και τρόφιμα στον αγώνα. Η οικονομική άνθιση που παρουσίασε η Αίγινα στη παραμονή της επανάστασης του 1821 ήταν πρωτοφανές φαινόμενο, το οποίο παρατηρήθηκε και στα άλλα νησιά όπως στην Ύδρα, στις Σπέτσες, στο Πόρο, τα Ψαρά κ.α. Το αποτέλεσμα ήταν όλα τα νησιά να βρεθούν κατά τη διάρκεια της επανάστασης πλήρως προετοιμασμένα με αξιόλογο στόλο. Κατά τον Α. Λιγνό, που μελέτησε με πολύ εμπρίθεια και ιδιαίτερη προσοχή τη συνεισφορά των νησιών του Αργοσαρωνικού στον αγώνα, η Αίγινα διέθετε τότε 68 σκάφη περίπου. Στις 23 Μαρτίου του 1821 η Αίγινα μαζί με το Πόρο και τη Σαλαμίνα επαναστάτησε εναντίον των Οθωμανών ακολουθώντας το παράδειγμα των Σπετσών. Ο προύχοντας της Αίγινας Μάρκελλος έστειλε στη Κάρυστο ένα πολεμικό βρίκι με το οποίο οι Αιγινίτες άρπαζαν μερικά τηλεβόλα από τη παραλία της Καρύστου και επέστρεψαν στο νησί τους. Αυτά τα τηλεβόλα χρησιμοποιήθηκαν στη πολιορκία του Ακροκορίνθου. Αρχηγοί της Αίγινας εκείνη την εποχή ήταν ο Σπύρος Μάρκελλος και ο Γεώργιος Λογιωτατίδης, οι οποίοι συγκροτούσαν το στρατό τους με δικά τους έξοδα. Στη μάχη του Φαλήρου αρχηγοί των Αιγινιτών πολεμιστών ήταν τα αδέρφια Τσελεπή, οι οποίοι αιχμαλωτίστηκαν από τους Τούρκους. Κατά τον ανεφοδιασμό της Ακρόπολης των Αθηνών από τον Φαβιέρο, οι Αιγινίτες πολέμησαν με τους αρχηγούς τους Λιούργο, Μούρτζη και Λαλαούνη. Στη Κόρινθο οι Αιγινίτες τάχθηκαν στις διαταγές του Πετιμέζα και άλλοι υπό τον Υψηλάντη. Εκστράτευσαν στο μοναστήρι της Φανερωμένης και εναντίον των Πασάδων Ομέρ Βρυώνη και Μεχμέτ, που το 1821 είχαν εισβάλει στην Ανατολική Ελλάδα. Στις 28 Ιουλίου του 1826 βοήθησαν και οι Αιγινίτες στη καταστροφή της δεύτερης φάλαγγας του Δράμαλη στη νικηφόρα μάχη του Αγινόριου και των Δερβενακίων. Σε εκείνη τη μάχη διακρίθηκαν κυρίως οι Αιγινίτες Λαλαούνης, Κάτσας, Σώρρος, Μούρτζινος, Λυκούρης και οι αδελφοί Καρύδη. Μετά οι Αιγινίτες πήραν μέρος στη μάχη της Αγίας Μαρίνας και της Στυλίδας υπό τις διαταγές του Νικηταρά, ενώ στη μάχη στο Αγινόρι πολέμησαν με αρχηγό το Γεώργιο Λύκο. Οι Αιγινίτες πολέμησαν ακόμη λαμβάνοντας μέρος και στην εκστρατεία της Αθήνας το 1826, στο πλευρό του αρχιστράτηγου Καραϊσκάκη, στην οποία διακρίθηκαν. Στην άτυχη μάχη του Ανάλατου, ανάμεσα στους αιχμαλώτους περιλαμβανόταν και ο Αιγινίτης Τσελεπής που εκτελέστηκε μαζί με

όλους τους άλλους αιχμαλώτους μετά από διαταγή του Κουταχή. Στις 21 Δεκεμβρίου του 1826 ο Κέιντεκ έφτασε στην Αίγινα και αφού επισκέφθηκε την εκεί βουλή σε συνεδρία, προσπάθησε μάταια να πληροφορηθεί τι κεφάλαια χρειαζόνταν οι Έλληνες για να δημιουργηθεί τακτικός στρατός. Ακόμα η Αίγινα στις διάφορες κρίσιμες ιστορικές αποφάσεις του τόπου της, χρησίμευε ως καταφύγιο του άμαχου πληθυσμού. Η Αίγινα στα χρόνια της επανάστασης του 1821 έγινε τόπος συγκέντρωσης πλούσιων οικογενειών, πολιτικών, στρατιωτικών και πνευματικών προσωπικοτήτων. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1821 – 1828 κατοικούσαν στην Αίγινα οικογένειες όπως οι Ζαχαρίτσα, οι Καλιφρονά, οι Χακλοκονδύλοι, οι Ιωάννου, ο Χρήστος Κλωνάρης, ο Σπυρίδων Τρικούπης, ο Μάρκος Δραγούμης, οι αδελφοί Νικήτας και Παναγιώτης Σπακόπουλοι, ο Ικέσιος, ο Βενιαμίν Λέσβιος, ο Μαυροκορδάτος, ο Πετρόμπεης, ο Κανάρης, ο Γεώργιος Φίνλεϊ και πολλοί άλλοι. Επιπροσθέτως, η Αίγινα δέχτηκε το 1824 μεγάλη κοινότητα Ψαριανών, μετά το ολοκαύτωμα του νησιού τους. Οι Ψαριανοί δημιούργησαν μια δραστήρια και οικονομικά εύρωστη παροικία. Επιπλέον, καταδίωξαν αποτελεσματικά τη πειρατεία και με τα πλοία τους πήραν ενεργά μέρος στον αγώνα. Η πειρατεία άνθιζε στο νησί, το οποίο λειτουργούσε ως σημαντικό ορμητήριο πειρατών. Μάλιστα τον Ιούνιο του 1826, ο Δεριγνί αποβίβασε στην Αίγινα αιφνιδιαστικά ναυτικά αγήματα και κατάφερε να κατατροπώσει μια επικίνδυνη ομάδα πειρατών. Άλλοι σημαντικοί αγωνιστές της Αίγινας αποτέλεσαν ο Βελισάριος ο Αιγινήτης, που πολέμησε στην Εύβοια και στη πολιορκία της Άμφισσας το 1824, ο Παναγιώτης ο Αιγινήτης, που ήταν πλοίαρχος και ιδιοκτήτης τους σκάφους «Ασώματος» και συμμετείχε σε πολλές ναυμαχίες και ο Χρήστος ο Αιγινήτης που πολέμησε κατά της στρατιάς του Κουταχή το 1826. Στην Παλιαχώρα, για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω, κατάφευγαν οι Αιγινήτες όταν κινδύνευαν από τους πειρατές. Μερικοί από τους Αιγινήτες ναυτικούς που πήραν μέρος στην επανάσταση του 1821 ήταν ο Καλαμαράς, ο Γιαννούλης, ο Χελιώτης, ο Μούρτζης, ο Μπόγρης, ο Μουτσάτσος, ο Μαυρέας, ο Βέσης, ο Ψευτοσταμάτης κτλ. (Οι επαναστατικές κινήσεις στην Αίγινα στις αρχές της επανάστασης και μετά το 1821, <http://www.aegina.com.gr/new-history/>)

2.2. Γενικά στοιχεία για την Αίγινα

Γεωγραφικά η Αίγινα ευρίσκεται στο κέντρο του Αργοσαρωνικού Κόλπου, περιτριγυρισμένη από το Αγκίστρι ή αλλιώς στα αρχαία χρόνια Κεκρυφάλεια, τα Μέθανα, την Τροιζήνα, τον Πόρο και τον Πειραιά. Διαθέτει εμβαδόν 82,63 τετραγωνικά χιλιόμετρα καθιστώντας το με αυτόν τον τρόπο το δεύτερο μεγαλύτερο νησί του Αργοσαρωνικού. Το μήκος των ακτών της είναι 57 χιλιόμετρα. Το έδαφός της είναι ηφαιστιογενές με τις βόρειες περιοχές να αποτελούνται από ιζηματογενή πετρώματα και τις νότιες από εκρηξιγενή. Έχει χαμηλούς λόφους και ορισμένες πεδινές εκτάσεις. Το ψηλότερο βουνό είναι το Όρος με ύψος 532 μέτρα ενώ δεν έχει ποτάμια και γενικά τρεχούμενο νερό. Η πανίδα του νησιού αποτελείται από τρυγόνια, λαγούς, αγριοκούνελα και αλεπούδες ενώ η χλωρίδα από αγριελιές, πουρνάρια, φρύγανα, ράμνους, φιλικία και φυσικά φιστικιές.

Η πόλη της Αίγινας αποτέλεσε την πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδας. Σήμερα είναι το δεύτερο σε έκταση και πληθυσμό νησί του Αργοσαρωνικού. Το νησί διαθέτει σπουδαία αξιοθέατα όπως ο Ναός της θεάς Αφαιάς, η Παλαιοχώρα ή αλλιώς όπως τον αποκαλούν ο "νησιωτικός" Μυστράς, τα κατάλοιπα του ναού του Ελλανίου Διός, ο προϊστορικός οικισμός της Κολώνας, το Αρχαιολογικό Μουσείο και πολλά άλλα που θα αναφέρουμε σε αυτή την πτυχιακή εργασία. (Κώστας Μ. Σταμάτης.(1989).*ΑΙΓΙΝΑ: Ιστορία – Πολιτισμός*. Αθήνα: Αίγινα., σελ. 9 – 33)

2.3. «Η Χελώνα της Αίγινας», το πρώτο ευρωπαϊκό και ελληνικό νόμισμα

Το αρχαιότερο νόμισμα ελληνικής – πόλης κράτους είναι ένας αργυρός στατήρας, βάρους 12,6 γραμμαρίων, από την Αίγινα που ονομάζεται «χελώνη», επειδή έφερε στον εμπροσθότυπο παράσταση χελώνας, αρχικά θαλάσσιας και αργότερα χερσαίας, με βούλες στο καύκαλο της που σχηματίζουν ένα T. Ο εικονογραφικός αυτός τύπος χαρακτηρίζει την αιγινήτικη νομισματοκοπία από την αρχή ως το τέλος της. Αξίζει να σημειωθεί ότι η χελώνα ήταν το έμβλημα των Αιγινήτων, σύμβολο της προστάτιδας Αφαιάς ή Βριτόμαρτης, προστάτιδας της Αίγινας. Στον οπισθότυπο το νόμισμα αυτό δεν έφερε κάποια απεικόνιση, αλλά ένα εγχάρακτο γεωμετρικό έγκοιλο, ένα τετράγωνο χωρισμένο σε πέντε διάχωρα με πλατιές γραμμές, κάτι σαν σφραγίδα γνησιότητας, που θα μπορούσε να το φανταστεί κανείς ότι παριστάνει αφαιρετικά άνθρωπο που βαδίζει. Από αυτό το γεωμετρικό σχήμα εμπνεύστηκε το σύμβολό της η

Alpha Bank. Σύμφωνα με το Πάριο Χρονικό, μαρμάρινη στήλη με επιγραφή που βρέθηκε στη Πάρο, η κοπή του νομίσματος έγινε στο ναό της Αθηνάς Αφαιίας γύρω στο 631π.Χ. από τον βασιλιά του Άργος Φείδωνα. Το παράδειγμα της Αίγινας ακολούθησαν η Κόρινθος και η Αθήνα το 615π.Χ. και αργότερα άλλες ελληνικές πόλεις. Η πρώτη κοπή και πάλι του νομίσματος και αυτή τη φορά του νεοσύστατου ελληνικού κράτους πραγματοποιήθηκε ξανά στην Αίγινα. Πιο συγκεκριμένα, το 1829 ο Ιωάννης Καποδίστριας εισήγαγε το πρώτο νομισματικό σύστημα και προχώρησε στη σύσταση εθνικού νομισματοκοπείου, το οποίο έθεσε το 1829 σε κυκλοφορία τον «φοίνικα» με υποδιαίρεση 100 λεπτών. Το νόμισμα εκείνο χρησιμοποιούνταν μέχρι το Φεβρουάριο του 1833, όπου αντικαταστάθηκε επί Όθωνος από τη δραχμή. (<http://ngradio.gr/blog/foivos-piompinos-blog/nomismata-aiginas/>)

Εικόνα: «Η Χελώνα της Αίγινας»

Κεφάλαιο 3: Περιδιαβαίνοντας την Αίγινα

3.1. Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΑΣ

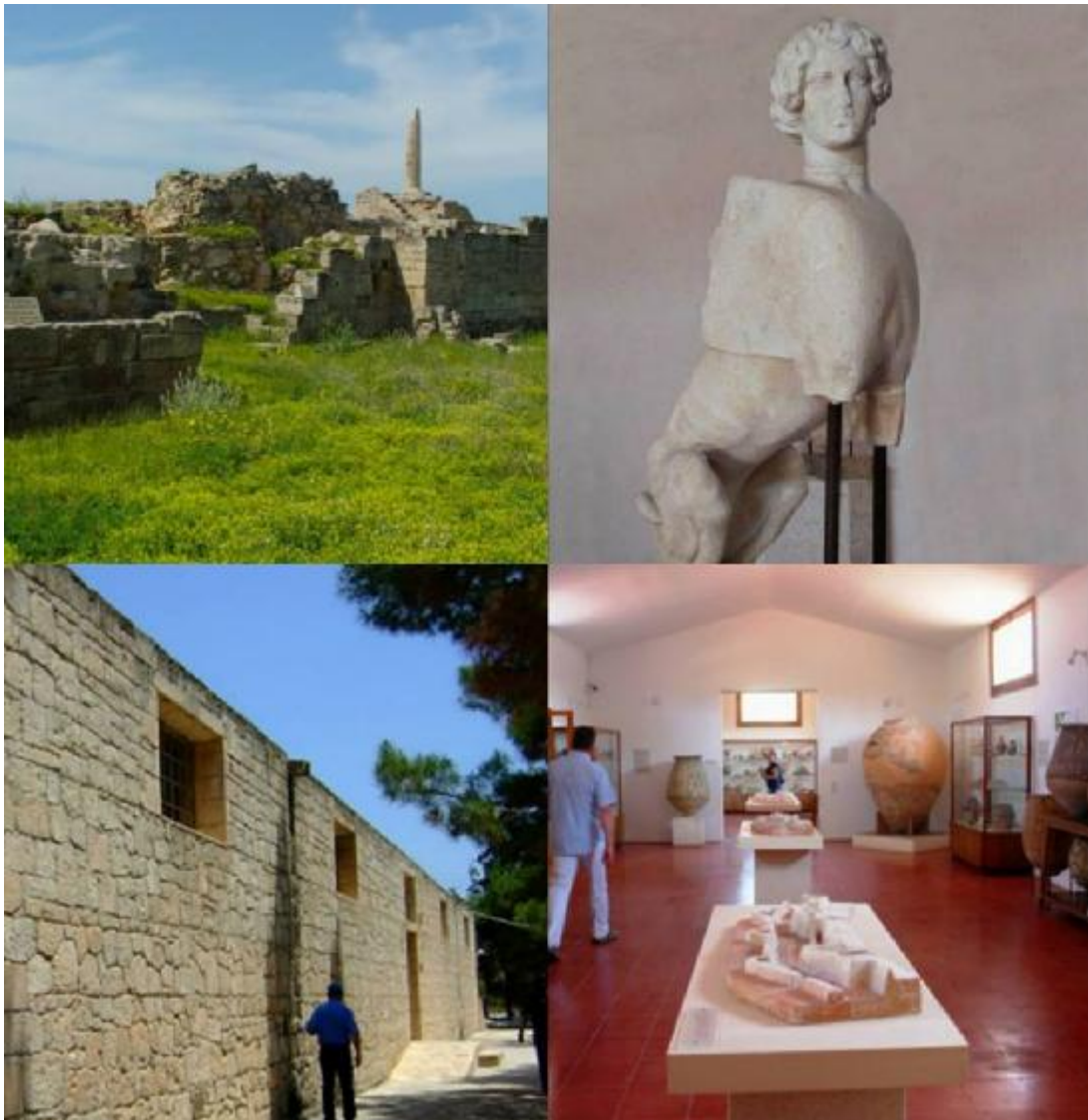
Ο λόφος της Κολώνας ξεπροβάλλει σαν φυσικό οχυρό. Η Κολώνα είναι ο αρχαιολογικός χώρος, από τα ευρήματα του οποίου η ιστορία αντλεί πληροφορίες για την αρχαία Αίγινα. Τοποθετείτε αριστερά στο λιμάνι της Αίγινας και ήταν η Ακρόπολη του νησιού κατά τους αρχαίους χρόνους. Αποτέλεσε την θρησκευτική και την πολιτική βάση της πόλης. Το όνομα δόθηκε από την μοναδική κολώνα που σώζεται μέχρι και σήμερα. Η πρώτη κατοίκηση της Κολώνας ανάγεται περίπου το 3500 π.Χ., στην Εποχή του Χαλκού. Ο οικισμός είχε οχυρωθεί για να προστατεύεται με τείχος, η κατασκευή του οποίου έγινε περί το 3000 π.Χ. Ο οικισμός καταστράφηκε αλλεπάλληλα, περί τις 10 φορές, και ανοικοδομήθηκε. Σώζονται τα βόρεια τείχη, η δημιουργία των οποίων χρονολογείται περίπου το 1600 π.Χ. και μερικά ερείπια που ανάγονται χρονολογικά γύρω στο 1300 π.Χ. Στην νότια πλευρά υπάρχουν δείγματα Βυζαντινών κτισμάτων και ψηλά στον λόφο κατάλοιπα από τους οίκους των ιερέων. Τα ποικίλα αρχαιολογικά πολιτιστικά αγαθά στην ευρύτερη περιοχή της Κολώνας, αποκαλύπτουν ότι οι πρώτοι κάτοικοι στο νησί εγκαταστάθηκαν το δεύτερο μισό της 4ης χιλιετηρίδας π.Χ.. (Ο αρχαιολογικός χώρος της Κολώνας, <http://www.aegina.com.gr/kolona> - <http://odysseus.culture.gr/>)

3.2. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΑΣ ΣΤΗΝ ΑΙΓΙΝΑ

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας βρίσκεται στην Κολώνα της Αίγινας. Η ίδρυσή του έγινε το 1828 ή το 1829 από τον Ιωάννη Καποδίστρια και σήμερα παρευρίσκεται σε κτίριο που είναι ιδιόκτητο και δωρεά Βαυαρών αρχαιολόγων, στο οποίο μεταφέρθηκε το 1980. Το μουσείο εμπεριέχει αρχαία κοσμήματα, κεραμικά και γλυπτά, νομίσματα, όπλα και χάλκινα αγγεία με σημαντικότερο το έκθεμα το άγαλμα της Σφίγγας. Είναι το πρώτο μουσείο που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα μετά την επανάσταση του 1821 και στην αρχή θεωρήθηκε ως Εθνικό Μουσείο. Ιδρύθηκε το 1828 από τον Ιωάννη Καποδίστρια στην εκάστοτε πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους την Αίγινα και στο ξεκίνημα του τοποθετήθηκε στο Εϋνάρδειο Διδασκαλείο. Τα εγκαίνια του μουσείου πραγματοποιήθηκαν τον Μάρτιο του 1829, ενώ σε σχέση με άλλα λεγόμενα, η ίδρυση του Μουσείου πραγματοποιείται στις 21

Οκτωβρίου 1829 και το κατάλυμά του έγινε αρχικά στο Κυβερνείο, πιο μετά στο "Ορφανοτροφείο", που αποτελεί το πρώτο δημόσιο μεγάλο κτίσμα που δημιουργήθηκε στην Αίγινα μετά την άφιξη του Καποδίστρια. Από το 1929 έως το 1980 τοποθετήθηκε στο Εϋνάρδειο, δίπλα στην εκκλησία της Μητρόπολης της Αίγινας. Πρώτος διευθυντής του αρχαιολογικού μουσείου έγινε ο Ανδρέας Μουστοξύδης, καθώς τη κατανομή των αρχαίων ευρημάτων ανέλαβε ο Αρχιμανδρίτης Λεόντιος Καμπάνης. Από το 1832 την εργασία της δημιουργίας βιβλικών εγγράφων και επίβλεψη της συλλογής ανέλαβε ο Ιατρίδης. Από το 1834, όταν έφορος Αρχαιοτήτων της Ελλάδας αποτέλεσε ο Λουδοβίκος Ρος, το Μουσείο της Αίγινας σταματά να είναι Εθνικό Μουσείο, καθώς οι πιο πολλές συλλογές μεταφέρονται στην Αθήνα, για να δημιουργήσουν εκεί το νέο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Το Σεπτέμβριο του 1837, όταν ήταν έφορος ο Κυριάκος Πιττάκης, αποφασίστηκε η μεταβίβαση και των άλλων συλλογών στην Αθήνα. Αξίζει να αναφερθεί ότι άφησαν στην Αίγινα επιγραφές, αγάλματα και αγγεία, που αποθηκεύτηκαν στο Ορφανοτροφείο του Καποδίστρια και σε κτίρια σχολείων στην Αίγινα. Στις μέρες μας το Μουσείο στεγάζεται σε ένα κτίριο που βρίσκεται μέσα στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο της Κολώνας. Το κτίριο αυτό έγινε δωρεά από τους Γερμανούς Βαυαρούς, οι οποίοι ήταν μελετητές της ιστορίας της Αίγινας. Από την άποψη ότι το Μουσείο ήταν το πρώτο ίδρυμα αυτού του τύπου που κατασκευάστηκε στο εκάστοτε νεοσύστατο ελληνικό κράτος, τοποθετήθηκαν αρχαιολογικά πολιτιστικά αγαθά που δεν ήταν μόνο από την Αίγινα, αλλά σε εκείνο μεταφέρθηκαν ευρήματα από ποικίλα σημεία της τότε ελεύθερης Ελλάδας, τα περισσότερα από αυτά είχαν προέλευση από την περιοχή της Ρήνειας και το νεκροταφείο της Δήλου. Στο αίθριο του μουσείου μπορεί κανείς να δει τα γλυπτά από τη Δήλο. Το 1837 τα πιο πολλά από τα εκθέματά τα μετακίνησαν στην εκάστοτε νεοσύστατη πρωτεύουσα της Ελλάδας, την Αθήνα, παρόλο που το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο ξεκίνησε να δημιουργείται μόλις το 1866. Μερικά από τα ανάγλυφα της Ρήνειας εξακολουθούν ακόμα να βρίσκονται στο Μουσείο. Στη σύγχρονη εποχή το κτίριο του Μουσείου διαθέτει τρεις βασικές αίθουσες, στις οποίες εκτίθενται εκθέματα από τον ναό της Αφαιάς, το άγαλμα του Ηρακλή, που προέρχεται από τον ναό του Απόλλωνα, όπως και η Σφίγγα της Αίγινας, προερχόμενη από τον ίδιο χώρο στην περιοχή Κολώνα της Αίγινας και ανακαλύφθηκε στις ανασκαφές στον αρχαιολογικό χώρο το 1903. Επιπροσθέτως, στο Μουσείο μπορεί να δει κανείς αναπαράσταση της πρωτοελλαδικής διώροφης κατοικίας, κεραμικά, το χυτήριο του χαλκού,

αρχαιολογικά εκθέματα της αρχαϊκής περιόδου του 7ου ως τον 5ο π.Χ. αιώνα, καθώς και κομμάτια των αετωμάτων των ναών της Αφαίας και του Απόλλωνα. Επιπλέον, στο Μουσείο μπορεί να συναντήσει κανείς πολιτιστικά αγαθά από τις Κυκλάδες και την Κρήτη, που είναι υπόδειγμα της έντονης εμπορικής δραστηριότητας αυτών των σημείων και της Αίγινας, αντικείμενα καθημερινής χρήσης και εργαλεία. (Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας, <https://el.wikipedia.org/wiki/> - <http://odysseus.culture.gr/>)

1. Άποψη του Αρχαιολογικού χώρου της Κολώνας (αριστερά πάνω).
2. Η Σφίγγα (δεξιά πάνω).
3. Άποψη του Αρχαιολογικού μουσείου - κτιρίου (αριστερά κάτω).
4. Άποψη του εσωτερικού χώρου του αρχαιολογικού μουσείου - κτιρίου (δεξιά κάτω).

3.3. ΙΕΡΟ – ΒΩΜΟΣ ΕΛΛΑΝΙΟΥ – ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΔΙΑ ΣΤΟ ΒΟΥΝΟ ΟΡΟΣ

Το Ελλάνιο Όρος είναι το πιο ψηλό βουνό της Αίγινας. Έχει ύψος 532 μ. και στην κορυφή του βρίσκεται το Εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία (της Ανάληψης). Η θέα από την κορυφή του Ελλάνιου Όρους είναι φανταστική. Κυριολεκτικά αγναντεύεις όλον τον Σαρωνικό. Κατά τη μυθολογία σε περίοδο ξηρασίας ο Αιακός παρακάλεσε τον Δία για να βρέξει. Οι παρακλήσεις του εισακούστηκαν και στην συνέχεια ο Αιακός έχτισε ένα ιερό προς τιμήν του Ελλάνιου Δία, στην σημερινή θέση Σφυρίχτρες. Σώζεται ένας αναλημματικός τοίχος ύψους 5 μέτρων, κτισμένος με πολυγωνική τοιχοδομία ελληνιστικής εποχής και δίπλα του μια πέτρινη σκάλα. Στο πάνω μέρος της σκάλας υπάρχει ένας επίπεδος χώρος επάνω στον οποίο είχε κτιστεί το ιερό του Ελλάνιου Δία. Εκεί που είναι κτισμένη η εκκλησία βρίσκονται τα ερείπια κτιρίου με πλάτος 20μ και μήκος 29μ που την οροφή του κρατούσαν 3 σειρές από 5 κολώνες η καθεμία. Πιθανόν η αίθουσα αυτή να ήταν ξενώνας. Λίγο ψηλότερα υπάρχει μεγάλη υπαίθρια παραδοσιακή δεξαμενή (Σουβάλα). Σε μια δεύτερη σουβάλα λίγο πιο ψηλά βρέθηκε υδρία με επιγραφή αφιέρωσης στον Ελλάνιο Δία. Από τις ανασκαφές που έγιναν στον αρχαιολογικό χώρο βρέθηκαν μία χάλκινη υδρία, κοσμήματα, μεταλλικά αντικείμενα και πιθάρια με σιτάρι. Πάνω από το βωμό του Ελλάνιου Δία υπάρχει σήμερα η Εκκλησία των Ταξιαρχών. Ο ναός χτίστηκε πάνω στα ερείπια αρχαίου ειδωλολατρικού ιερού που βρισκόταν στην ίδια θέση και είναι σταυροειδής με τρούλο. (*Αρχαιότητες: Ο ναός του Ελλάνιου Δία* <http://www.aegina.com.gr/ellanio> - <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/ancient-aegina>)

Άποψη της εκκλησίας των Ταξιαρχών στο Ελλάνιο όρος

3.4. Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΦΑΙΑΣ

Η θεά Αφαία είναι στην ουσία η κρητική θεότητα Δίκτυννα ή Βριτόμαρτη. Σύμφωνα με κάποιους αρχαιοελληνικούς μύθους, ο βασιλιάς της Κρήτης Μίνως ερωτεύθηκε τη Βριτόμαρτη ή αλλιώς Δίκτυννα και την κυνηγούσαν. Αυτή για να σωθεί βούτηξε στη θάλασσα. Πιάστηκε κατά λάθος στα δίχτυα ψαράδων και τη μετέφεραν στην Αίγινα. Δυστυχώς όμως, την κυνηγούσε και ένας από τους ψαράδες. Πάνω στη λογομαχία τους λοιπόν όταν έφτασε στο ιερό άλσος της Άρτεμης έγινε άφαντη με τη βοήθεια της θεάς. Πάντως σίγουρη είναι η σχέση της με τη θεά Άρτεμης του δωδεκάθεου, καθώς αλλού αναφέρεται η Βριτόμαρτις ως νύμφη, κόρη της, ενώ η ίδια η Άρτεμη έχει τα λατρευτικά ονόματα Αφαία, Βριτόμαρτη και Δίκτυννα. Όταν οι γηγενείς έψαξαν να τη βρουν βρήκαν στη θέση της ένα μικρό άγαλμα κι με αυτόν τον τρόπο την ονόμασαν Αφαία, δηλαδή άφαντη. Πιο μετά, στη θέση αυτή ιδρύθηκε από τους αρχαίους Αιγινήτες ένα ιερό και έπειτα δημιουργήθηκε ο ναός, ο οποίος χρονολογείται στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. μετά τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας, στην οποία έλαβε μέρος και η Αίγινα. Η εύρεση της θεάς πραγματοποιήθηκε μετά την ανακάλυψη αρχαϊκής επιγραφής. Το πρώτο όνομα της είναι Άφα. Το ναό της Αφαίας τον αναφέρει ο αρχαίος περιηγητής Πausανίας στη περιήγησή του. Πριν βρεθούν οι

αρχαϊκές επιγραφές, τον εκλάμβαναν ως ναό της θεάς Αθηνάς, κόρης του Δία ή του Ηρακλή. Ο χώρος του ναού εμφανίζει ίχνη λατρείας από την ύστερη Μυκηναϊκή περίοδο, δηλαδή από το 1300 π.Χ., της γυναικείας θεότητας της γονιμότητας.

Στη σπηλιά που κρύφτηκε η Δίκτυνα όταν έφτασε στην Αίγινα βρέθηκαν αγαλματίδια γυναικείας θεότητας, της Ευγονίας. Πιο μετά, η θεότητα Ευγονία αφομοιώθηκε με τη θεά Αθηνά. Το ιερό που υπάρχει στη σύγχρονη εποχή τοποθετείται περίπου στο 500-490 π.Χ. και είναι ο δεύτερος, καθώς ο προγενέστερος δωρικός ναός τοποθετείται στο 570-560 π.Χ. και διαλύθηκε από τη φωτιά γύρω στο 510 π.Χ. Ο ναός της Αφαιάς παρήκμασε μετά και την κυριαρχία των Αθηναίων στην Αίγινα και μόνο μερικές επισκευές έγιναν τον 4ο αι. π.Χ. Έως τα τέλη του 2ου αιώνα π.Χ. είχε πια αφευθεί. Το ιερό θεωρείται ως επίτευγμα της αρχιτεκτονικής της αρχαϊκής περιόδου και υπήρξε ο ναός - πρότυπο για τους αρχιτέκτονες του Παρθενώνα, Ικτίνο και Καλλικράτη. Ο ναός, που ανήκει στους ναούς μετρίου μεγέθους, έχει μήκος 31 μέτρα και πλάτος 15 μέτρα, η περίσταση του στις μακρές πλευρές έχει δώδεκα κολόνες και στις στενές έξι. Ο ναός της Αφαιάς αποτελεί έναν δωρικό περίπτερο ναό και αποτελείται από 12 μονολιθικούς κίονες, εκτός από τρεις που έχουν σπόνδυλους στις μακρές και 6 στις στενές πλευρές. Βασίζεται σε κρηπίδωμα με τρεις βαθμίδες, έχει πρόδομο και οπισθόδομο με δύο κίονες εν παραστάσι και σηκό που χωρίζεται σε τρία κλίτη που σχηματίζονται με δύο δίτονες κιονοστοιχίες. Η είσοδος του βρισκόταν κάποτε στην ανατολική μεριά. Η στέγη του ναού είχε κάλυψη από πήλινη κεράμωση κορινθιακού τύπου. Το ιερό είναι κατασκευασμένο από αιγνίτικο πωρόλιθο. Τα γλυπτά των αετωμάτων είχαν πολλά χρώματα και ήταν κατασκευασμένα από παριανό μάρμαρο, με θεματολογία από τον Τρωικό Πόλεμο, στον οποίο συμμετείχαν αυτόχθονες πολεμιστές και απόγονοι του βασιλιά του νησιού Αιακού όπως ο Αίας ο Τελαμώνιος, ο Τεύκρος, ο Αχιλλέας, αλλά και από την πρώτη εκστρατεία εναντίον του Λαομέδοντα της Τροίας με αρχηγό τον Ηρακλή, όπου συμμετείχε ο γιος του Αιακού, Τελαμών. Καίρια βιτρίνα αποτελεί το άγαλμα της θεάς Αθηνάς στο εσωτερικό του ναού. Στο σηκό σωζόταν το χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς Αθηνάς. Πιο πριν είχε δημιουργηθεί άλλο αέτωμα για την ανατολική μεριά, το οποίο μετά μπήκε κάποιος άλλος στη θέση του. *** Επακολουθείτε ότι περιέγραφε ένα μύθο σε σχέση με την αρπαγή της θεάς Αφαιάς από το βασιλιά του δωδεκάθεου Δία. Με παρόμοιο τρόπο είχε αρχίσει και η δημιουργία του αετώματος για τη δυτική πλευρά με θέμα την Αμαζονομαχία. Οι

Αιγινήτες υποστήριξαν ότι η Αίγινα αποτελεί ιδιαίτερη πατρίδα του βασιλιά Αιακού. Στο τέλος του 6ου αιώνα π.Χ., όταν η Αίγινα βρισκόταν σε δυσμενή κατάσταση από τους Αθηναίους, οι Αιγινήτες αποφάσισαν να αλλάξουν τα αετώματα για να τονίσουν την καταγωγή τους από τον Αιακό και παινευτούν τα κατορθώματά τους. Περίπου το 3ο αι. μ.Χ. απομακρύνθηκαν από το ναό οι μεταλλικοί σύνδεσμοι που συγκρατούσαν τα αρχιτεκτονικά μέλη του και με αυτόν τον τρόπο ορισμένα κομμάτια υπέστησαν καταστροφή. Η πρώτη έρευνα έγινε τη δεκαετία του 1810 από τον Άγγλο αρχιτέκτονα Cockerell και το Γερμανό βαρόνο von Hallerstein, που πήγαν στον αρχαιολογικό χώρο και προχώρησαν σε ανασκαφή στα γλυπτά των αετωμάτων, τα οποία μετέφεραν στην Ιταλία. Τα γλυπτά αυτά πουλήθηκαν στον Λουδοβίκο Α' της Βαυαρίας και έτσι το 1828 κατέληξαν στο Μόναχο της νότιας Γερμανίας, όπου βρίσκονται έως τις μέρες μας και εκτίθενται στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου. Συστηματική ανασκαφή του αρχαιολογικού χώρου της Αφαίας έγινε από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο το 1901. Τα χρόνια 1956-1957 πραγματοποιήθηκαν εργασίες αναστήλωσης από τον Α. Ορλάνδο και τον Ε. Στίκα. Στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών βρίσκονται πολιτιστικά αγαθά που είχαν επηρεαστεί από τη χαλκοπλαστική σχολή που βρέθηκε στο ανώτερο σημείο της ανάπτυξης της στο τέλος της αρχαϊκής περιόδου στην Αίγινα. Ο αρχαιολογικός χώρος παρουσιάζει δυσχέρειες. Σχετικά πρόσφατα, δηλαδή το Μάρτιο του 2011, το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο επιβεβαίωσε μελέτη για «την αναβάθμιση του περιβάλλοντος χώρου και για φωτισμό ανάδειξης των ναών Αφαίας και Ελλανίου Διός στην Αίγινα». (Ναός της Αφαίας, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

Άποψη του Ναού της Αφαίας

3.5. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΦΑΙΑΣ

Στον περιβάλλοντα αρχαιολογικό χώρο του ναού της Αφαίας στην Αίγινα βρίσκεται το μουσείο της Αφαίας όπου φυλάσσεται ότι έχει απομείνει από το ναό. Από τα σημαντικότερα μνημεία που μπορούμε να δούμε εκεί είναι το αναστηλωμένο μέρος από το αέτωμα του ναού, το αντίγραφο της θεάς Αθηνάς αφού το πρωτότυπο βρίσκεται στη γλυπτοθήκη του Μονάχου στη Γερμανία και την αναθηματική πλάκα του πρώτου μισού του 6^{ου} αιώνα στην οποία είναι γραμμένο επάνω ότι ο ναός είναι αφιερωμένος στη θεά Αφαία. Επιπροσθέτως, υπάρχουν κομμάτια αγαλματίδιων, αγγείων, πέτρινων εργαλείων κτλ. Είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε ότι ο ναός της Αφαίας ήταν αφιερωμένος, όπως προαναφέραμε, στην Αφαία και όχι στη θεά της σοφίας δηλαδή την Αθηνά. (*Μουσείο Αφαίας στην Αίγινα,*

<https://weloveaegina.com/el/aigina/>)

3.6. Η ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ

Η παράδοση θέλει τις εκκλησίες της Παλιαχώρας να είναι 365, όσες και οι μέρες του χρόνου. Ιστορικές μελέτες αναφέρουν ωστόσο ότι στη πραγματικότητα υπήρξαν γύρω στις πενήντα. Σήμερα πάντως, μπορούμε να επισκεφτούμε τις τριάντα τρεις που αντέχουν ακόμη στο χρόνο. Οι ναοί χρονολογούνται από τις αρχές του 12^{ου} έως και τον 18^ο αιώνα μ.Χ. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι μονόχωροι ή μονοκάμαροι όπως τους λένε, με ημικυλινδρικό θόλο και ανακουφιστικά τόξα στις πλάγιες πλευρές τους. Κάποιοι ναοί είναι δίκλιτοι ή δίδυμοι ή δισυπόστατοι. Αυτό σημαίνει ότι δίπλα στον ένα ναό χτιζόταν και ένας δεύτερος, για να εξυπηρετεί τους καθολικούς. Έτσι έχουμε πέντε δίκλιτους βασιλικούς ναούς, του Αγίου Χαραλάμπου στη βάση του λόφου, της Παναγίας του Γιαννούλη λίγο πιο πάνω από το ναό του Τίμιου Σταυρού, τον Άγιο Γεώργιο και Άγιο Δημήτριο του Κάστρου, τον Άγιο Ευθύμιο και το καθολικό της μονής της Αγίας Κυριακής και της Ζωοδόχου Πηγής. άξιο πως διασώθηκε σε τουρκοκρατούμενη περιοχή. Ορισμένοι ναοί έχουν πάνω από τη πόρτα της εισόδου καμπαναριό που είναι απορίας άξιο πως διασώθηκε σε τουρκοκρατούμενη περιοχή. Χαρακτηριστικά είναι χαραγμένα σε πέτρα υπέρυθρα με σταυρούς, γεωμετρικά σχέδια και ρόδακες. Σήμερα ήδη κάποιο ναοί έχουν ανακαινισθεί και έχουν αποκατασταθεί τμήματα των αγιογραφιών τους, όπως ο Άγιος Γεώργιος ο Καθολικός, η Επισκοπή, το κελί του Αγίου Διονυσίου, το καθολικό της μονής της Αγίας Κυριακής και Ζωοδόχου Πηγής, Ο Άγιος Στέφανος και ο Τίμιος Σταυρός.

3.6.1. Διαδρομή στα Καλντερίμια της Παλιαχώρας

Ξεκινάμε τη διαδρομή μας ανηφορίζοντας στο δρόμο, μετά το Ναό του Αγίου Νεκταρίου, αφήνοντας πίσω μας την Αγία Τριάδα, με κατεύθυνση προς τον οχυρό λόφο της Παλιαχώρας, που, καθώς υψώνεται μπροστά μας, μας προδιαθέτει για το ιστορικό οδοιπορικό που πρόκειται να αρχίσει. Είναι ο χώρος υποδοχής που φιλοξενεί τις εκκλησίες της Παλιαχώρας. Στα δεξιά μας θα συναντήσουμε το ναό του Αγίου Χαραλάμπου, έναν από τους πέντε δίκλιτους ναούς με το μονόλοβο καμπαναριό του να υψώνεται πάνω στο επίπεδο του δρόμου. Ο ναός αυτός, ο οποίος δεν έχει καθόλου τοιχογραφίες είναι πιθανόν να χτίστηκε τον 16^ο αιώνα. Πίσω από τον Άγιο Χαράλαμπο θα δούμε το ναό του Αγίου Αθανασίου, μια ψηλή μονόχωρη βασιλική με τυφλά ανακουφιστικά τόξα που παρά όλες τις προσπάθειες που

φαίνονται να έχουν γίνει, σήμερα βρίσκεται ερειπωμένη με την οροφή της έτοιμη να καταρρεύσει. Συνεχίζοντας, περνάμε μπροστά από την εκκλησία του Τιμίου Σταυρού, στους πρόποδες του λόφου. Στην πλατεία του ναού του Τιμίου Σταυρού γινόταν ο χώρος της Λαμπής, ο οποίος ξεκινούσε από τη μικρή πλατεία Παλιαχώρας, μπροστά από τον Άγιο Γεώργιο το Καθολικό. Μετά την εκκλησία του Τιμίου Σταυρού, ακολουθώντας το φαρδύ λιθόκτιστο μονοπάτι στα αριστερά μας, περνάμε από τα ερείπια του δίκλιτου ναού της Παναγίας του Γιαννούλη με τις καμάρες και τα τόξα. Ο ναός αυτός είναι βασιλικού ρυθμού και χρονολογείται τον 13^ο αιώνα. Λίγο πιο πάνω, το μονοπάτι μας οδηγεί στη πλατεία του οικισμού της Παλιαχώρας, το φόρο ή φόρουμ ή πλάστα, όπως το έλεγαν. Πρώτα θα συναντήσουμε τα ερείπια ενός μικρού μονόχωρου δρομικού ναού αφιερωμένο στην Αγία Βαρβάρα. Ο ναός αυτός δεν έχει καθόλου οροφή. Ωστόσο, ο τρόπος που είναι κατασκευασμένη αυτή η μικρή εκκλησία, έχει πολύ σπουδαία στοιχεία να παρουσιάσει σε αυτούς που θέλουν να μελετήσουν τις μεθόδους χτισίματος της εποχής και τον τρόπο που χρησιμοποιούσαν τα υλικά από τη γύρω περιοχή, ούτως ώστε το κτίσμα να αφομοιώνεται με τον περιβάλλοντα χώρο. Το κιονόκρανο που δεσπόζει επάνω στην είσοδό της είναι από τα παλιοχριστιανικά χρόνια. Σύμφωνα με την επιγραφή της χρονολογίας, 1632, που ανακάλυψε ο Μ. Γκητάκος σε τοιχογραφία της νότιας εσωτερικής πλευράς του ναού, μπορούμε να προσδιορίσουμε ως εποχή ανοικοδόμησης το πρώτο μισό του 17^{ου} αιώνα. Επιπροσθέτως, ο ναός έχει μικρή πετρόκτιστη αυλή. Δίπλα ακριβώς βρίσκεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου του Καθολικού ή της Παναγίας της Φορίτισσας, όπως ονομάστηκε αργότερα. Αυτός ο ναός είναι από τους πιο αξιόλογους του λόφου. Ευρισκόμενος σε πλεονεκτική θέση μπροστά στη κεντρική πλατεία του οικισμού της Παλιαχώρας, έτυχε ιδιαίτερης προσοχής από τους κατά καιρό άρχοντες του λόφου, όπως δείχνει και η επιγραφή που βρίσκεται πάνω στην είσοδό του. Σε αυτόν το ναό φυλασσόταν η κάρα του αγίου Γεωργίου που οι Καταλάνοι είχαν φέρει από τη Λειβαδιά το 1393. Ο ναός είχε διαφορετικά ονόματα κατά καιρούς. Σύμφωνα με επιγραφή που ανακάλυψε ο Μ. Γκητάκος, αρχικά πρέπει να ονομαζόταν Παναγία η Μεσοσπορίτισσα . Αργότερα, όταν τοποθέτησαν σε αυτόν την κάρα του Αγίου Γεωργίου, μετονομάστηκε σε Άγιος Γεώργιος ο Καθολικός. Οι κάτοικοι όμως διατήρησαν την ονομασία η Παναγία η Φορίτισσα, επειδή ήταν κοντά στην πλατεία. Ο τρόπος δόμησής του δείχνει ιδιαίτερη επιμέλεια. Επίσης, παρουσιάζει αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, μιας και το ιερό είναι τοποθετημένο κάθετα προς τον κύριο άξονα του ναού, ίσως λόγω της διαμόρφωσης του εδάφους, πράγμα το οποίο

συναντούμε συχνά στους ναούς της Παλιαχώρας. Από την πλατεία παίρνοντας το δυτικό μονοπάτι μετά τον Άγιο Γεώργιο το Καθολικό θα συναντήσουμε δύο μοναχικά εκκλησάκια, τον Άγιο Στυλιανό και τον Άγιο Κήρυκο. Είναι δύο από τους μονόχωρους θολωτούς ναούς, που καλύπτονται από δρομική οξυκόρυφη κάμαρα. Είναι κτισμένη στη δυτική πλευρά του λόφου κάτω από το Κάστρο με θέα προς τη Σουβάλα. Γυρίζοντας τώρα πάλι στη πλατεία της Παλιαχώρας, ακολουθούμε το μονοπάτι στα αριστερά μας που θα μας φέρει μπροστά στα πλατιά πέτρινα σκαλοπάτια που ανεβαίνουν προς το ναό του Αγίου Διονυσίου, την λεγόμενη Επισκοπή η οποία ήταν Μητρόπολη της Παλιαχώρας. Η Επισκοπή είναι ένας μονόχωρος τρουλωτός ναός με πλάγιο κλίτος. Ο ναός αυτός έχει κτιστεί σε δύο επίπεδα λόγω της μεγάλης κλίσεως του εδάφους. Στο κάτω επίπεδο υπάρχουν δύο κελιά και στο επάνω είναι κτισμένη η εκκλησία. Κάποια στοιχεία της δόμησης, όπως αρχαίοι κίονες με κορινθιακά κιονόκρανα, μαρτυρούν ότι ο ναός πριν από το 14^ο αιώνα μ.Χ. είχε διαφορετική μορφή από τη σημερινή. Μάλλον πρέπει να καταστράφηκε στις αρχές του 15^{ου} αιώνα και να ξαναχτίστηκε προς το τέλος του 15^{ου} με αρχές του 16^{ου} αιώνα μ. Χ. Στο ιερό της Επισκοπής υπάρχει πηγάδι από το οποίο πιστεύεται ότι αναβλύζει αγίασμα. Στα γενέθλια της Παναγίας κάθε χρόνο γινόταν μεγάλη τελετή γύρω από αυτό το πηγάδι. Ο ναός αναστηλώθηκε το 1610, όταν ολοκληρώθηκαν και οι αγιογραφίες του από τον Δημήτριο «εξ Αθηνών». Γαντζωμένο πάνω στο βράχο, κοντά στην Επισκοπή, βρίσκεται το μικρό εκκλησάκι της Αγίας Άννας. Ανεβαίνοντας τώρα τα σκαλάκια από την Επισκοπή θα συναντήσουμε το μικρό ανακαινισμένο κελί του Αγίου Διονυσίου. Ακριβώς πάνω από τον Επισκοπή υπάρχει ένα μονοπάτι που περνά μπροστά από το ναό του Αγίου Νικολάου με τα πανέμορφα γεωμετρικά σκαλίσματα και τους ρόδακες επάνω στην είσοδο. Συνεχίζοντας και μετά από μικρή αναρρίχηση θα βρεθούμε στη κορυφή του λόφου, στο Κάστρο. Η θέα από αυτό το σημείο είναι μαγευτική. Κοιτάζοντας τριγύρω μπορεί εύκολα να αναγνωρίσει κανείς τμήματα της οχύρωσης του Κάστρου που χτίστηκε το 1654 με χρήματα που έδωσαν οι Βενετοί με αντάλλαγμα τη Κάρα του Αγίου Γεωργίου, καθώς επίσης και τις δύο μεγάλες ενωμένες εκκλησίες των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου, που επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω των ιερών.

Από αυτό το σημείο που βρισκόμαστε, στην κορυφή του λόφου, μπορούμε να δούμε τη στέγη του ναού του Ταξιάρχη. Ανάμεσα στις πλατιές σκάλες και το εκκλησάκι της Αγίας Άννας υπάρχει μονοπάτι που φθάνει στο Ταξιάρχη. Είναι μια πολύ αξιόλογη

εκκλησία σε σχήμα ελεύθερου σταυρού με τρούλο. Αυτή ίσως να είναι από τις πιο παλιές εκκλησίες του λόφου, σύμφωνα με επιγραφή που έχει βρεθεί με τη χρονολογία 1293. Η επιγραφή αυτή είναι εντοιχισμένη στη δίδυμη εκκλησία των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου στο Κάστρο. Στα ανατολικά του ναού του Ταξιάρχη βλέπουμε την εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων, μία από τις πιο σημαντικές εκκλησίες της Παλιαχώρας. Εκεί μπορούμε να πάμε ακολουθώντας το μονοπάτι που περνά πίσω από το κελί του Αγίου Διονυσίου. Στα ανατολικά του Κάστρου, δίπλα σε ένα πλάτωμα που μοιάζει με φυσικό μπαλκόνι του νησιού με υπέροχη θέα στο Σαρωνικό κόλπο, ξεκινά ένα απότομο κατηφορικό μονοπάτι που περνά από τις τρεις μονόχωρες εκκλησούλες, τον Άγιο Ελευθέριο, τον Άγιο Μηνά και την Αγία Μαρίνα, για να μας φέρει στο μοναστήρι Αγίας Κυριακής. Ο ναός της Αγίας Κυριακής αποτελεί το καθολικό του μοναστηριού της Παλιαχώρας και βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του λόφου με της καταπληκτικής ομορφιάς αγιογραφίες των Χαιρετισμών και της Δευτέρας Παρουσίας να κοσμούν τους τοίχους της. Κτίστηκε περίπου τον 17^ο αιώνα και είναι ο δίκλιτος ναός που αποτελούσε το κέντρο της Παλιαχώρας μετά την Επιδρομή του Μπαρμπαρόσα. Τα κελιά του μοναστηριού της Αγίας Κυριακής αποτελούσαν μέρος της οχύρωσης του κάστρου. Αυτή ήταν μία από τις πιο καλά διατηρημένες εκκλησίες της Παλιαχώρας και αυτό γιατί μία μοναχή τη λειτουργούσε έως και το 1830. Το βόρειο κλίτος του ναού είναι αφιερωμένο στην Ζωοδόχο Πηγή. Το καθολικό της Αγίας Κυριακής και της Ζωοδόχου Πηγής αναπαλαιώθηκε τον Οκτώβριο του 2005. Λίγο πιο απομακρυσμένος από τους άλλους ναούς και στα ΒΑ του μοναστηριού της Αγίας Κυριακής, βρίσκεται ο κοιμητηριακός ναός του Αρχάγγελου Μιχαήλ. Κατατάσσεται στους δρομικούς μονόχωρους ναούς με θολωτή οξυκόρυφη οροφή, είναι κτισμένος ως επί το πλείστον με πωρόλιθο και έχει υπέροχα γεωμετρικά σχήματα και ρόδακες χαραγμένα πάνω στην είσοδο του. Ανατολικότερα από την Αγία Κυριακή βρίσκεται το εκκλησάκι του Αγίου Σπυρίδωνος ή του Σωτήρος. Σύμφωνα με μία εντοιχισμένη επιγραφή που βρέθηκε στην ανατολική του πλευρά, η ανέγερσή του χρονολογείται το 1236. Μετέπειτα επισκευές έγιναν από κάποιο μέλος της οικογένειας Βαρούχα το 1535 και το 1539. Επιστρέφοντας από τον Άγιο Σπυρίδωνα συναντούμε την εκκλησία με τον μοναδικό θαλασσί τρούλο στην Παλιαχώρα, αφιερωμένη στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο. Συνεχίζοντας το μονοπάτι θα περάσουμε από τον Άγιο Νικόλαο, τον παλαιότερο ναό του λόφου και τους Αγίους Αναργύρους. Και στους δύο ναούς συναντούμε σημαντικές τοιχογραφίες. Αμέσως μετά στα δεξιά μας θα παρατηρήσουμε ένα μικρό μονοπάτι που ανεβαίνοντας μας

φέρνει σε δύο εκκλησάκια, της Αγίας Αικατερίνης και της Κοίμησης της Αγίας Άννης. Γυρίζοντας πάλι πίσω στο κεντρικό μονοπάτι συνεχίζουμε για να συναντήσουμε στα δεξιά μας τον επιβλητικό ναό του Αγίου Δημητρίου, ο οποίος έχει ένα υπέρυθρο, περίτεχνα σκαλισμένο, που δηλώνει την ημερομηνία ανακαίνισης του «6 Δεκεμβρίου 1619». Ο επόμενος ναός που θα συναντήσουμε είναι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου με ανάγλυφους ρόδακες πάνω από την είσοδο του και απεικονίσεις του Αρχάγγελου Μιχαήλ και των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου εφίππων. Ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου έχει μεγάλη ομοιότητα με τον ναό των Αγίων Αναργύρων, που συναντήσαμε προηγουμένως, με τέσσερα ζεύγη ανακουφιστικών καμαρών στη δόμησή του. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το υπέρυθρο της εισόδου της δυτικής πλευράς. Επίσης στην ίδια πλευρά του ναού διασώζονται λείψανα δύο τουλάχιστον στρωμάτων τοιχογραφήσεως, όπου διακρίνονται τα ακιδογραφήματα ιστοφόρων πλοίων. Αφήνοντας πίσω μας το ναό της Κοιμήσεως θα περάσουμε από το ναό της Μεταμόρφωσης και μετά από τον Άγιο Ευθύμιο. Ο πρώτος βρίσκεται στην άνω πλευρά του μονοπατιού και ο δεύτερος στην κάτω πλευρά και οι δύο σε σχήμα βασιλικής, με τοιχογραφίες όχι καλά διατηρημένες. Απέναντι από τον Άγιο Ευθύμιο επίσης στην κάτω πλευρά του μονοπατιού θα δούμε το ναό του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου με καλύτερα διατηρημένες τοιχογραφίες. Στο ναό του Αγίου Γεωργίου, που συναντούμε ανεβαίνοντας πάλι στο κεντρικό μονοπάτι, μονόχωρο ναό και αυτόν σε σχήμα βασιλικής, σώζονται μερικές πολύ αξιόλογες τοιχογραφίες. Πιο κάτω είναι ένα μικρό εκκλησάκι με κεραμοσκεπή, πρόσφατα ανακαινισμένο, αφιερωμένο στον Άγιο Στέφανο. Ο Άγιος Στέφανος κατατάσσεται στους ναούς με κάθετη διάταξη ιερού, μια παραλλαγή του τύπου των μονόχωρων δρομικών. Μετά τον Άγιο Στέφανο τελειώνει η περιήγησή μας στο χαμηλότερο περιμετρικό μονοπάτι της Παλιαχώρας που καταλήγει και πάλι στον ναό του Τίμιου Σταυρού. Δύο από τα εκκλησάκια της Παλιαχώρας είναι πολύ καλά κρυμμένα και πρέπει κάποιος να ψάξει για να τα ανακαλύψει. Πρέπει λοιπόν να πάμε από τον κεντρικό δρόμο που περνά μπροστά από τη μεγάλη εκκλησία του Αγίου Νεκταρίου με κατεύθυνση προς τον Μεσαγρό. Μετά την στροφή και λίγο μετά το γεφυράκι στα αριστερά μας, υπάρχει ένας χωματόδρομος που μας φέρνει πίσω από το λόφο της Παλιαχώρα. Εκεί περπατώντας και σκαρφαλώνοντας ανάμεσα στα βράχια θα ανακαλύψουμε πρώτα την Αγία Κρυφή η οποία δεν φαίνεται από καμία πλευρά γιατί εκτός του ότι είναι κτισμένη μέσα στο βράχο, δεν έχουν μείνει παρά μόνο λίγα στοιχεία που να σηματοδοτούν την ύπαρξή της. Συνεχίζοντας πιο κάτω με δυσκολία ανάμεσα σε βράχια και άγρια βλάστηση

ξεχωρίζουμε το εκκλησάκι του Αγίου Ζαχαρία, το οποίο βρίσκεται σε πολύ άσχημη κατάσταση, μιας και δεν είναι εύκολο να πάει συχνά να το περιποιηθεί. Ένα άλλο εκκλησάκι που συγκαταλέγεται σε αυτά της Παλιαχώρας είναι ο Άγιος Γεώργιος ο Μαύρικας, ο οποίος βρίσκεται στα ριζά του λόφου, κάτω από το επίπεδο του κεντρικού δρόμου που περνά μπροστά από τη μεγάλη εκκλησία του Αγίου Νεκταρίου. Από τις αγιογραφίες που σώζονται υπολογίζεται η περίοδος κατασκευής του γύρω στον 12^ο ή στις αρχές του 13^{ου} αιώνα. Είναι μια Βυζαντινή Βασιλική με αγιογραφίες ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και αισθητικής από την ζωή του Χριστού, του έφιππου Αγίου Γεωργίου, του Παντοκράτορα, της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας, καθώς επίσης και χαρακτηριστικά πλοιαρίων και ημερομηνίες που μαρτυρούν τις χρονολογίες των κατά καιρών κυρίαρχων του νησιού. Η άμυνα της Παλιαχώρας ολοκληρώθηκε το 1462 στην επίπεδη κορυφή του λόφου που βρίσκεται σε υψόμετρο 355μ. Στην ανατολική πλευρά του λόφου μπορούμε ακόμη και σήμερα να δούμε τμήματα οχύρωσης αυτής όπου διακρίνονται τρεις διαφορετικές φάσεις επισκευών οι οποίες ξεχωρίζουν ως προς την μορφολογία και την τεχνική του τρόπου κατασκευής τους. Το κάστρο της Παλιαχώρας, όπως και του Μυστρά και των Σερβίων ήταν κτισμένα με την ίδια τεχνοτροπία, με τρεις σειρές οχυρωματικών τειχών. Ήταν ένα λατινικό πολεοδομικό πρότυπο της εποχής, που ήθελε τις οχυρώσεις να κτίζονται στις απόκρημνες πλευρές των λόφων με τις περιμετρικές οχυρώσεις τους, που αποτελούνταν από διπλό τείχος, να είναι και τμήμα πλευρών των σπιτιών, προσφέροντας έτσι μεγαλύτερη ασφάλεια στους κατοίκους. Όσον αφορά την Παλιαχώρα, θεωρείται ότι οι εξωτερικοί τοίχοι των κελιών του μοναστηριού της Αγίας Κυριακής, αποτελούσαν τμήμα αυτής της περιμετρικής οχύρωσης. Στο δεύτερο επίπεδο, το μεσαίο τείχος, προστάτευε τα σπίτια των ευγενών, τους δημόσιους χώρους και τις πλατείες. Η οχύρωση στη κορυφή του λόφου ήταν πιο ενισχυμένη με στρογγυλούς και τετράγωνους πύργους, τα δυναμάρια, καθώς επίσης και με εξωτερικούς πύργους πάνω σε απόκρημνα βράχια. Μέσα στο Κάστρο υπήρχε η κατοικία του φρούραρχου διοικητή της πόλης, τα καταλύματα των φρουρών με τις αποθήκες των πυρομαχικών και στη περίπτωση της Παλιαχώρας, μερικοί ανεμόμυλοι, δεξαμενές, όπου συγκέντρωναν το νερό και μία μεγάλη δίκλιτη εκκλησία των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, ο οικισμός της Παλιαχώρας ήταν σε πολύ κατάσταση και του έκανε εντύπωση η δόμηση και η αντοχή του κάστρου. Γύρω από αυτό υπήρχαν πεντακόσια λιθόκτιστα σπίτια εκ των οποίων τα

εκατό ήταν μουσουλμανικά και ένα τέμενος, ενώ τα υπόλοιπα ήταν των Αιγινήτων. Κατά την καταστροφή της πόλης από τον Μπαρμπαρόσα το 1537μ.Χ., το κάστρο είχε υποστεί πολλές ζημιές, αλλά το 1654 μ. Χ. φαίνεται ότι είχαν επιδιορθωθεί, γιατί ο Μοροζίνη αναγκάστηκε να πολιορκήσει τη Παλιαχώρα, μετά την άλωση της οποίας κατέστρεψε τελείως τα τείχη του κάστρου. Σε αυτήν την κατάσταση παρέμεινε η οχύρωση της πόλης έως σήμερα. (Πετρίτου – Τριανταφύλλου, Ξένη. (2011). *Παλιαχώρα: Η Μεσαιωνική Καστροπολιτεία της Αίγινας*. Αθήνα: Περπίνια., σελ.20 – 36)

Άποψη της Παλαιοχώρας στην Αίγινα

Κεφάλαιο 4: ΚΤΙΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

4.1. Ιωάννης Καποδίστριας

Ο Ιωάννης Καποδίστριας γεννήθηκε στη Κέρκυρα στις 10 Φεβρουαρίου του 1776 και πέθανε στο Ναύπλιο στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831. Ήταν Έλληνας διπλωμάτης και πολιτικός. Επιπροσθέτως, ήταν υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας και αργότερα πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας κατά τη μεταβατική περίοδο και ενώ τελούσε υπό την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων. Είχε καταγωγές από αριστοκρατική οικογένεια με πολιτική παράδοση, γι' αυτό και αναμείχθηκε με την πολιτική ήδη από το 1803 και διορίστηκε ως γραμματέας της επικράτειας της Ιονίου Πολιτείας. Με την κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους αποσύρθηκε και τοποθετήθηκε στη ρωσική διπλωματική υπηρεσία. Εκεί ανέλαβε σημαντικές θέσεις καταφέροντας να αναδειχθεί σε υπουργό εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από το 1815 έως το 1822, οπότε και υποχρεώθηκε σε παραίτηση λόγω της επανάστασης του 1821. Στις 14 Απριλίου του 1827 η Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας τον επέλεξε πρώτο κυβερνήτη της Ελλάδας, θέση από την οποία ήρθε σε τριβή με τους τοπικούς αξιωματούχους με αποτέλεσμα τη δολοφονία του στις 9 Οκτωβρίου 1831 στο Ναύπλιο από τον αδελφό και τον γιο του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Ως κυβερνήτης της Ελλάδας προώθησε σημαντικές αλλαγές για την ανόρθωση του κράτους, καθώς προσπάθησε να τοποθετήσει την Ελλάδα στο ευρωπαϊκό «γίγνεσθαι». (*Ιωάννης Καποδίστριας*, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

4.1.1. Πρώιμα Χρόνια

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα στις 10 Φεβρουαρίου του 1776 και ήταν το έκτο παιδί του Αντωνίου - Μάριου Καποδίστρια, ο οποίος ήταν δικηγόρος και της Διαμαντίνας Γονέμη, που ήταν κόρη από αριστοκρατική οικογένεια. Καταγόταν από οικογένεια της Κέρκυρας και συγκεκριμένα από τους Καποδίστρια. Η καταγωγή των Καποδίστρια ήταν από το ακρωτήριο Ίστρια της Αδριατικής, ενώ σύμφωνα με άλλες πηγές από τη Βενετία της Ιταλίας. Το 1477 η οικογένεια του αναφέρεται στην Χρυσή Βίβλο των ευγενών της Κέρκυρας. Όλοι οι απόγονοι του Νικολάου και Αντωνίου Καποδίστρια είχαν το δικαίωμα να φέρουν τον τίτλο του κόμη. Η αναγνώριση του τίτλου από τη Δημοκρατία της Βενετίας πραγματοποιήθηκε μόλις το 1796. Η

οικογένεια Γονέμη ήταν γραμμένη στη Χρυσή Βίβλο από το 1606. Ανάδοχός του ήταν ο Κώστας Αδάμης.. Την περίοδο 1795 με 1797 σπούδασε Ιατρική στο πανεπιστήμιο της Πάντοβα της Ιταλίας και μετά το πέρας των σπουδών του επέστρεψε αμέσως στην Κέρκυρα όπου άσκησε το επάγγελμα του ως ιατρός χωρίς κάποιο κέρδος. Στο ίδιο πανεπιστήμιο σπούδασε επίσης Νομική και Φιλοσοφία. Το 1799 διορίστηκε από τον ναύαρχο Καντίρ διευθυντής του οθωμανικού νοσοκομείου. (Ιωάννης Καποδίστριας, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

4.1.2. Ιόνιος Πολιτεία

Η πρώτη συμμετοχή του στην Ιόνιο Πολιτεία έγινε το 1801, όταν χρειάστηκε να αντικαταστήσει το πατέρα του, τον Αντώνιο – Μάριο Καποδίστρια, στην αποστολή που είχε αναλάβει με τον Σιγούρο για την αποκατάσταση της τάξης στη Κεφαλονιά. Στις 27 Απριλίου του 1801 αποβιβάστηκαν ο Ιωάννης Καποδίστριας και ο Σιγούρος στη Κεφαλονιά και ανέλαβαν την διοίκηση του νησιού. Στην αρχή του Σεπτεμβρίου, αφού είχε αποκατασταθεί πλήρως η τάξη, επέστρεψαν στη Κέρκυρα. Το 1802 ο Ιωάννης Καποδίστριας συμμετείχε στην ίδρυση του Εθνικού Ιατρικού Συλλόγου, που έγινε γραμματέας και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους κλήθηκε να επιστρέψει στη Κεφαλονιά για να επαναφέρει την ομαλότητα. Το 1803 λαμβάνει την θέση του γραμματέα στο τμήμα εξωτερικών υποθέσεων με αρμοδιότητα την αλληλογραφία με τους επιτετραμμένους της δημοκρατίας στο εξωτερικό. Στις 24 Νοεμβρίου του ίδιου έτους εκφώνησε τον επικήδειο λόγο τους Σπυρίδωνος Γεώργιου Θεοτόκη, που ήταν πρόεδρος της Επτανησιακής Γερουσίας. Τον Μάρτιο του 1804 τιμήθηκε από τον Τσάρο Αλέξανδρο. Το 1805 η γερουσία εξέλεξε τη δεκαμελή επιτροπή με συμπεριλαμβανόμενο και τον Ιωάννη Καποδίστρια με σκοπό να δημιουργήσει μία έκθεση με τις διατάξεις του συντάγματος που θα όφειλε να εξεταστούν. Το 1806 έληξε η θητεία τους ως γραμματέα του κράτους και πήρε τη διεύθυνση της Δημόσιας σχολής της δημοκρατίας, που είχε καθιερώσει με δική του απόφαση. Στις εκλογές του ίδιου έτους βγήκε όγδοος και ήταν προστατευόμενος του Ρώσου πληρεξούσιου Μοτσενίγο. Το 1807 εκλέχθηκε ως έκτακτος επίτροπος στην Αγία Μαύρα στη Λευκάδα με σκοπό να αμυνθεί το νησί από τους Οθωμανούς. Μαζί με τον Καποδίστρια έφτασαν στο νησί 300 στρατιώτες καθώς και ο μητροπολίτης Άρτας Ιγνάτιος. Υπό την προστασία των Ρώσων συνεργάστηκε μάλιστα με τους αρματολούς, οργανώνοντας μάλλον τη περίφημη μυστική συνέλευση των

κλεφταρματολών. Στη συνέλευση ο Καποδίστριας όρισε τον Αντώνη Κατσαντώνη ως γενικό αρχηγό των κλεφτών στη Δυτική Ελλάδα. Με τη συνθήκη του Τιλσίτ που συνομολογήθηκε μεταξύ Ρώσων και Γάλλων επανέφερε το παλαιό καθεστώς, με αποτέλεσμα ο Καποδίστριας να επιστρέψει πίσω στη Κέρκυρα. Παρόλο που ο Γάλλος στρατηγός Μπερτιέ του προσέφερε αξιώματα, ο Καποδίστριας αρνήθηκε να τα δεχτεί περιμένοντας κάποια καλύτερη λύση από τη Ρωσία, με τους αξιωματούχους της οποίας διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις. (Ιωάννης Καποδίστριας, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

4.1.3. Διπλωματική Σταδιοδρομία

Η πρόταση που περίμενε από τη Ρωσία του ήρθε το 1808, όταν ο Κόμης Νικόλαος Πέτροβιτς Ρουμιάντσεφ, επικεφαλής του υπουργείου εξωτερικών της εκάστοτε Ρωσικής Αυτοκρατορίας, του έστειλε επιστολή σύμφωνα με την οποία τον προσκαλούσε στην Αγία Πετρούπολη. Έφτασε εκεί το 1809. Αφού έμεινε δύο χρόνια στην Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας, διορίστηκε στις 20 Αυγούστου του 1811 ως ακόλουθος στη πρεσβεία της Βιέννης, την πρωτεύουσα της Αυστρίας. Στη θέση αυτή παρέμεινε μέχρι το 1812. Αργότερα πήγε στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, όπου ορίστηκε αξιωματούχος με πολιτικά καθήκοντα στη στρατιά του Δούναβη. Εκεί συνδέθηκε με το ναύαρχο Τσιτσαγκώφ. Στο Καποδίστρια απονεμήθηκε το παράσημο Γ΄ τάξεως του Αγίου Βλαδίμηρου. Το 1813 πήρε παράσημο από το Τσάρο με το σταυρό της Αγίας Άννας. Η άνοδος του Καποδίστρια στη ρωσική αυτοκρατορία επιβεβαιώθηκε με το διορισμό του από τον Τσάρο Αλέξανδρο ως μυστικού απεσταλμένου στην Ελβετία. Εκτός από τον Ιωάννη Καποδίστρια, ορίστηκε και ο βαρόνος Λεμπτσέλτερν από τη μεριά της Αυστρίας. Στις 20 Δεκεμβρίου του 1813 ο Λεμπτσέλτερν κάλεσε το Καποδίστρια και του ζήτησε να υπογράψει διακοίνωση, με την οποία τα συμμαχικά στρατεύματα θα επιτρέπóταν να εισέλθουν στην Ελβετία μέχρι να εξασφαλίσουν τα εδάφη που η Γαλλία είχε αποσπάσει από την Ελβετία. Αφού ο Καποδίστριας υπέγραψε τη διακοίνωση εκ μέρους της ρωσικής πλευράς, μετακινήθηκε στη Βάδη της Γερμανίας, που βρισκόταν το στρατηγείο του Τσάρου. Ο Τσάρος Αλέξανδρος απέστειλε τον Καποδίστρια στην Ελβετία. Στη συνέχεια πήγε στο Παρίσι για να συνομιλήσει με το Τσάρο για το θέμα των Επτανήσων. Στα τέλη του 1814 διορίστηκε αντιπρόσωπος της Ρωσίας στις επίσημες συνεδριάσεις της επιτροπής των πέντε, ενώ τιμήθηκε με το μεγαλόσταυρο του Λεοπόλδου από το

βασιλιά της Αυστρίας και το μεγαλόσταυρο του Ερυθρού Αετού από το βασιλιά της Πρωσίας. Η παρουσία του Καποδίστρια στη Βιέννη είναι πολύ σημαντική καθώς επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό το Τσάρο. Το 1815 ίδρυσε τη Φιλόμουσο εταιρία με σκοπό να βοηθήσει τους Έλληνες να σπουδάσουν. Η συνθήκη της 5^{ης} Νοεμβρίου του 1815 αποτελεί μία από τις σπουδαιότερες επιτυχίες στη σταδιοδρομία του Καποδίστρια. Μετά τη συνδιάσκεψη των Παρισίων, ο Τσάρος ανέθεσε στον Καποδίστρια την εργασία του γραμματέα για τις εξωτερικές υποθέσεις και ο δεύτερος κατάφερε να σώσει τη Γαλλία μετά τη μάχη του Βατερλώ. Το 1815 ο Τσάρος Αλέξανδρος διόρισε τον Καποδίστρια ως δεύτερο γραμματέα. Πρώτος γραμματέας ήταν ο Νέσελροντ. Μετά το τέλος των διπλωματικών του υποχρεώσεων ζήτησε και έλαβε άδεια για να ταξιδέψει στην ιδιαίτερη πατρίδα του τη Κέρκυρα. Μετά τη σύντομη παραμονή του στη Κέρκυρα αναχώρησε για την Ιταλία και το Λονδίνο, όπου έμεινε άπρακτος γιατί δεν βρήκε λύση για το θέμα των Ιόνιων Νήσων και μετακινήθηκε στην Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Καποδίστριας παρακαλούσε τον Τσάρο Αλέξανδρο να ταχθεί υπέρ των Ελλήνων και να μην αποστείλει βοήθεια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1820 και το 1821 ο μεγάλος Κυβερνήτης συμμετείχε στο συνέδριο του Τροπιάου και του Λάιμπαχ. Από τα τέλη του 1821 και τις αρχές του 1822 ο Τσάρος Αλέξανδρος αφαίρεσε τη διαχείριση του ανατολικού ζητήματος από τον Καποδίστρια. (*Ιωάννης Καποδίστριας*, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

4.1.4. Κυβέρνηση Καποδίστρια

Την ιδέα να γίνει κυβερνήτης ο Ιωάννης Καποδίστριας της νεοσύστατης Ελλάδος την είχε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Σημαντικό ρόλο στην κλήση του Καποδίστρια στην Ελλάδα διαδραμάτισε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Ο μεγάλος κυβερνήτης απέπλευσε από την Μάλτα για την Ελλάδα στις 14 Ιανουαρίου με ένα αγγλικό πολεμικό πλοίο. Αυτή η ιδιότυπη συμπεριφορά των Άγγλων προς τον Καποδίστρια σκοπό της ήταν ότι είχε καταστήσει σαφές ότι η Αγγλία δεν θα δεχόταν καμία προσπάθεια του κυβερνήτη για επέκταση συνόρων του νεοπαγούς κράτους. Στις 18 Ιανουαρίου 1828, δέκα μήνες μετά την απόφαση της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας, έφτασε στο Ναύπλιο και τέσσερις ημέρες αργότερα στην Αίγινα, τη πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Η άφιξη στην Αίγινα του Ιωάννη Καποδίστρια ως πρώτου κυβερνήτη του νεοσύστατου ελληνικού κράτους

σηματοδοτεί την έναρξη της επίσημης λειτουργίας ενός κράτους με ευρωπαϊκές προδιαγραφές, το πρώτο στα μέχρι εκάστοτε Οθωμανικά κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου. Καταφύγιο των προσφύγων από τα νησιά του επαναστατημένου Αιγαίου Πελάγους, το νησί υπήρξε χώρος της δημιουργικότητας του Καποδίστρια για περίπου δύο χρόνια. Ενώ οι μάχες μόλις είχαν κοπάσει στη Στερεά Ελλάδα και ο στρατός του Ιμπραήμ κατέστρεφε τη Πελοπόννησο, ο μεγάλος κυβερνήτης έφτασε στην Αίγινα για λόγους ασφαλείας. Τα συμμαχικά πλοία που τον έφεραν αγκυροβόλησαν στη περιοχή του Άγιου Βασίλη, που βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του νησιού, όπου κατέβηκε και φιλοξενήθηκε στον οίκο του μπέη Βούλγαρη. Μερικές μέρες αργότερα, ο Καποδίστριας μεταφέρθηκε στο Κυβερνείο. Στη Μητρόπολη της Αίγινας, που λειτουργούσε και ως Βουλευτήριο, ορκίστηκε για να αναλάβει τα νέα του καθήκοντα. Ολοκληρωμένος πολιτικός με γεωπολιτική σκέψη, ο Κυβερνήτης υπήρξε και διοικητικό στέλεχος ως πρώην υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας. Προώθησε στο νησί αμέσως πολιτικές και συνταγματικές πρωτοβουλίες, οικονομική και στρατιωτική πολιτική. Επιπροσθέτως, ανέπτυξε σε πολύ μεγάλο βαθμό εκπαιδευτική πολιτική. Με αυτό τον τρόπο, η Αίγινα απέκτησε σε σύντομο χρονικό διάστημα Σχολείο, το Ευνάρδειο, Ορφανοτροφείο και Κεντρικό Σχολείο, όπου εκπαιδεύτηκαν επτακόσιοι δάσκαλοι. Αξίζει να αναφερθεί ότι η Αίγινα τιμά τη καποδιστριακή κληρονομιά και ο Δήμος της έχει ζητήσει την οικονομική στήριξη των Υπουργείων Πολιτισμού και Παιδείας όπως και της Βουλής των Ελλήνων για τη διάσωση της. (Ιωάννης Καποδίστριας, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

Εικόνα: Άποψη του Ιωάννη Καποδίστρια

4.2. Τα κτήρια της Καποδιστριακής και της προκαποδιστριακής περιόδου στην Αίγινα

4.2.1. Κυβερνείο – Σημερινή Βιβλιοθήκη

Το Κυβερνείο της Αίγινας, που στέγασε τη Πρώτη Κυβέρνηση της νεότερης Ελλάδας, αποτελεί ένα διώροφο οίκο με ξύλινη κεραμοσκεπή και βρίσκεται στο κέντρο της πόλης. Ανήκε στον Αιγινήτη πρόκριτο Μιχαήλ Μοίρα και είχε κατασκευασθεί το 1803. Το 1811 χρησιμοποιήθηκε επίσης ως κατοικία του Αρχιμανδρίτη Γρηγορίου Μοίρα και το 1822 του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Το 1827 η Αντικυβερνητική επιτροπή, ενόψει της άφιξης του Καποδίστρια, επισκεύασε και διαρρύθμισε το κτίριο έτσι ώστε να αποτελέσει τη κατοικία του μεγάλου Κυβερνήτη. Πιο συγκεκριμένα, το κτίριο επισκευάστηκε από το Θεόδωρο Βαλιάνο. Εκεί εγκαταστάθηκε ο Καποδίστριας μετά την άφιξη του στην Αίγινα, αφού έμεινε αρχικά στο σπίτι του Νικολάου Λαλαούνη. Χρησιμοποιούσε για τις προσωπικές του ανάγκες τα δύο δωμάτια από το κτίριο, το ένα για κρεβατοκάμαρα όπου κοιμόταν ελάχιστες ώρες και το άλλο για γραφείο, όπου εργαζόταν εξαιρετικά σκληρά. Τα υπόλοιπα και μεγαλύτερα δωμάτια του κτιρίου χρησιμοποιούνταν έτσι ώστε να συνεδριάζει το Πανελλήνιο και ως γραφεία των κρατικών υπαλλήλων, του Σπυρίδωνα Τρικούπη

κλπ. Εκεί, ο Κυβερνήτης με τη βαθιά γνώση της συγκρότησης του εκάστοτε ελληνικού κράτους, παρήγαγε καθημερινά έγγραφα για την εφαρμογή, εσωτερικής, στρατιωτικής, οικονομικής και εκπαιδευτικής πολιτικής, απομακρύνοντας με τα έγγραφα του τον οθωμανικό μεσαίωνα. Ο Καποδίστριας προσπάθησε να εντάξει την Ελλάδα στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Αξίζει να αναφερθεί ότι το 1829 μετά την αναχώρηση του Κυβερνήτη για το Ναύπλιο, αξιοποιήθηκε για ποικίλες χρήσεις. Το κτήριο λειτούργησε ως Γυμνάσιο και στεγάζεται εκεί το Ιστορικό αρχείο της Αίγινας από το 1989 μέχρι σήμερα. Υπάρχουν κάποιες υποθέσεις ότι στο χώρο λειτούργησε το Εθνικό Νομισματοκοπείο αλλά φαίνεται ότι τουλάχιστον για τις εργασίες της κατασκευής νομισμάτων ο χώρος δεν ήταν αρμόδιος. Είναι πιθανόν κάποια από τα γραφεία να ήταν και οι χώροι φύλαξης του Νομισματοκοπείου. (*Κυβερνείο Βιβλιοθήκη Αίγινας*, <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/kapodistriaka-aegina/> - *Τα Καποδιστριακά κτίρια*, <http://www.aegina.gr/web/>)

Εικόνα: Άποψη του κτηρίου του Κυβερνείου – Σημερινής Βιβλιοθήκης στην Αίγινα

4.2.2. Ο Πύργος του Μαρκέλλου

Σύμφωνα με μία παράδοση ο Πύργος του Μαρκέλλου κτίστηκε στην Αίγινα το 1802 και χρησιμοποιήθηκε το 1826 ως έδρα της προσωρινής κυβέρνησης για τέσσερα χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, χτίστηκε από τον αιγινήτη πρόκριτο Σπύρο Μάρκελλο, που ήταν αγωνιστής του 1821 και βουλευτής. Όμως, σύμφωνα με την αρχιτεκτονική μορφή του κτηρίου, που παραπέμπει σε ενετικό κτίριο, συμπεραίνουμε ότι μάλλον είχε οικοδομηθεί τα τέλη του 17^{ου} αιώνα και αποτελούσε μέρος της οχύρωσης με

σκοπό την προστασία του λιμανιού από τους εχθρούς. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης έχουμε μαρτυρίες ότι χρησιμοποιήθηκε ως καταφύγιο για πολλούς σπουδαίους αγωνιστές και πολιτικούς όπως τον Κωλέττη, το Φαβιέρο, τον Μέξη κτλ. Το 1826 στεγάστηκε εκεί η Διοικητική Επιτροπή και το 1827 αποτέλεσε έδρα της Αντικυβερνητικής Επιτροπής μέχρι την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια το 1828. Στη συνέχεια και κατά τη διάρκεια των ετών 1828 με 1829, όταν η Αίγινα αποτελούσε τη πρώτη πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, ο Πύργος του Μαρκέλλου χρησιμοποιήθηκε για τη φιλοξενία υπουργών της κυβέρνησης. Στη σύγχρονη εποχή, ο Πύργος στεγάζει το Καποδιστριακό Πνευματικό Κέντρο του Δήμου και το Κέντρο Κοινωνικού προβληματισμού «Σπύρος Αλεξίου». Επιπροσθέτως, χρησιμοποιείται για τη φιλοξενία πολιτιστικών εκδηλώσεων όπως εκθέσεων ζωγραφικής, φωτογραφίας, γλυπτικής και άλλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της δραστήριας και πολυπληθούς καλλιτεχνικής κοινότητας του νησιού. (*Ο Πύργος του Μαρκέλλου*, <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/kapodistriaka-aegina> - *Τα Καποδιστριακά κτίρια*, <http://www.aegina.gr/web/>)

Εικόνα: Άποψη του Πύργου του Μαρκέλλου.

4.2.3. Το Ορφανοτροφείο

Το επιβλητικό ορφανοτροφείο της Αίγινας κατασκευάστηκε από τον Ιωάννη Καποδίστρια με αρχικό σκοπό να εκπαιδεύσει και να στεγάσει τα ορφανά του 1821 που είχαν διασωθεί στο νησί και θερίζονταν από τις στερήσεις και τις επιδημίες. Αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα δείγματα του Κυβερνήτη για την νεότερη Ελλάδα

και το λαό της. Στις 8 Οκτωβρίου του 1828 θεμελιώθηκε το κτίριο του Ορφανοτροφείου σε οικόπεδο που το παραχώρησε η Δημογεροντία της Αίγινας και καταλαμβάνει έκταση 12 στρεμμάτων. Την κατασκευή ανέλαβαν ο Θεόδωρος Βαλλιάνος και ο Δημήτριος Σταυρίδης, καθώς ένα τεράστιο μέρος της οικονομικής δαπάνης καλύφθηκε από τις εισφορές των Ελλήνων και των Φιλελλήνων και από το Εθνικό Ταμείο. Κατασκευάστηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα από τα αρχαία τείχη και το αρχαίο θέατρο της Αίγινας, που θυσιάστηκαν για τα ορφανά προσφυγόπουλα. Οι Αιγινήτες προσέφεραν έκταση μπροστά από το κτίριο κατάλληλη για κήπο. Τα εγκαίνια του μεγαλοπρεπούς κτιρίου για την εκάστοτε εποχή έγιναν στις 6 Απριλίου του 1829 με παρουσία του Ιωάννη Καποδίστρια, των Υπουργών, Μελών της Κυβερνήσεως και του λαού. Πάνω από τη κεντρική πύλη τοποθετήθηκε η επιγραφή: «Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΤΟΔΕ ΑΝΗΓΕΙΡΕ ΕΝ ΕΤΕΙ ΧΗΗΗΗΔΔΠ(1828)». Το κτίριο δεν χρησιμοποιήθηκε μόνο για τη στέγαση ορφανών αλλά και για πολλά άλλα πράγματα όπως για αλληλοδιδασκτικά σχολεία επαγγελματικά εργαστήρια εκμάθησης τεχνών, ως δημόσια εθνική βιβλιοθήκη, ως εθνικό αρχαιολογικό μουσείο, ως στρατιωτική σχολή ευελπίδων, ως εθνικό τυπογραφείο, βιβλιοδετείο, λιθογραφείο, ως εθνικό ωδείο χορωδία και ορχήστρα. Αξίζει να αναφερθεί ότι το κτίριο λειτούργησε και ως φυλακή ποινικών και πολιτικών κρατουμένων από το 1880 περίπου μέχρι το 1984. Στη συνέχεια στέγασε για μερικά χρόνια το πιλοτικό σχέδιο νοσηλείας και διάσωσης της άγριας ζωής του ΕΚΠΑΖ, που σήμερα διαθέτει τις δικές του εγκαταστάσεις στο νησί μετά από ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Σήμερα το κτίριο τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού που φροντίζει για την επισκευή του, με σκοπό να χρησιμοποιηθεί ως μουσείο της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Αίγινας. (Το Καποδιστριακό Ορφανοτροφείο, <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/kapodistriaka-aegina> - Τα Καποδιστριακά κτίρια, <http://www.aegina.gr/web/>)

Εικόνα: Άποψη της κεντρικής πύλης του ορφανοτροφείου και της επιγραφής.

Εικόνα: Άποψη του καποδιστριακού ορφανοτροφείου στην Αίγινα.

4.2.4. Ευνάρδειο – Το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας

Σημαντικό στοιχείο του οράματος του Ιωάννη Καποδίστρια υπήρξε η εκπαιδευτική πολιτική διαμέσου της οποίας πίστευε ότι θα υποστεί αναγέννηση ο ελληνικός λαός από τη τουρκοκρατία. Για το σκοπό αυτό έφερε από το εξωτερικό τους καλύτερους λόγιους εκπαιδευτικούς και κατέστησε σε σύντομο χρονικό διάστημα την Αίγινα ως τη πρώτη εκπαιδευτική πρωτεύουσα με πολύ μεγάλο αριθμό μαθητών. Το Ευνάρδειο, που βρίσκεται στη Κεντρική πλατεία της Εκκλησίας της Μητρόπολης, είναι από τα σημαντικότερα κτίρια που κατασκευάστηκαν για την εκπαίδευση. Κατασκευάστηκε με μελέτη των αρχιτεκτόνων Σταμάτη Κλεάνθη και Eduard Schaubert. Η κατασκευή

του άρχισε το 1830 και ονομάστηκε έτσι από τον Ελβετό φιλέλληνα Eynard, στένο φίλο του μεγάλου Κυβερνήτη, που πραγματοποίησε τη δωρεά. Είναι ένα από τα πρώτα δημόσια και νεοκλασικά κτίρια της νεότερης Ελλάδας. Το Ευνάρδειο αποτελεί ένα ισόγειο κτίσμα. Δεξιά και αριστερά της εισόδου υπήρχαν δύο αίθουσες. Στην μία από αυτές τις αίθουσες στεγαζόταν το Κεντρικό Σχολείο για τους μαθητές που ήθελαν να ακολουθήσουν ανώτερες σπουδές και στην άλλη τμήματα μετεκπαίδευσης δασκάλων. Το κτίριο χρησιμοποιήθηκε, μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας από την Αίγινα στο Ναύπλιο το 1829, για να στεγάσει τη βιβλιοθήκη και αργότερα το αρχαιολογικό μουσείο του νησιού έως το 1981. Στις μέρες μας ανήκει στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και επρόκειτο να μεταστεγαστεί εκεί η Καποδιστριακή Δημόσια Βιβλιοθήκη της Αίγινας. Αξίζει να επισημάνουμε ότι οι εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις του Ιωάννη Καποδίστρια απευθύνονταν την εκάστοτε χρονική περίοδο μόνο σε άνδρες. Στο νησί λειτουργούσε και σχολείο για κορίτσια για μερικά χρόνια με χρηματοδότηση της Δούκισσας της Πλακεντίας αλλά έκλεισε μετά την εκάστοτε απόφαση του Υπουργού Παιδείας Τρικούπη. (*Το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας – Ευνάρδειο*, <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/kapodistriaka-aegina/> - *Τα Καποδιστριακά κτίρια*, <http://www.aegina.gr/web/>)

Εικόνα: Άποψη του Κεντρικού Σχολείου του νησιού – Ευνάρδειο

4.2.5. Η Μητρόπολη της Αίγινας

Η Μητρόπολη της Αίγινας αποτελεί σημαντικό μνημείο της προκαποδιστριακής περιόδου, όπως αναγράφεται στο ανώφλι της και εγκαινιάστηκε το 1806. Είναι τρίκλιτη, βασιλική και τρισυπόστατη. Το κεντρικό κλίτος είναι αφιερωμένο στην εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, το δεξί προς τιμήν του Άγιου Διονύσιου και το αριστερό στον Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο. Χτίστηκε με εισφορές και δωρεές των κατοίκων και των καπεταναίων του νησιού, που τις έδιναν με ευχαρίστηση από τα κέρδη τους. Το κτίσμα αυτό αναφέρεται και από τον Καποδίστρια ως «Μεγάλη Εκκλησία». Εσωτερικά το σημερινό μαρμάρινο τέμπλο είναι κατασκευασμένο το 1871 και αντικατέστησε το παλαιότερο ξύλινο. Από το παλαιότερο τέμπλο σώζονται και φυλάσσονται στην Εκκλησία τμήματα του, καθώς και άλλα κειμήλια από την εποχή εκείνη. Οι εικόνες του τέμπλου έγιναν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα από το μοναχό Μητροφάνη. Όλες οι εικόνες εσωτερικά του ναού είναι αφιερώματα Προκρίτων του νησιού και γνωστών Αιγινήτων. Οι πιο πολλές αγιογραφίες στο εσωτερικό του ναού έγιναν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από το Βασίλειο Σταματιάδη. Εσωτερικά απέναντι από το δεσποτικό θρόνο σώζεται το στασίδι του Ιωάννη Καποδίστρια που μετά δολοφονία του κλείστηκε με κιγκλίδωμα. Όσον αφορά τον εξωτερικό χώρο, ο μεγάλος Κυβερνήτης έχτισε το μεγάλο καμπαναριό από πελεκητό πουρί και δώρισε στην εκκλησία μία μεγάλη καμπάνα που την έφερε από τη Ρωσία και ένα ηλιακό ρολόι. Κατά την καποδιστριακή εποχή χρησίμευσε ως Βουλευτήριο και πιο συγκεκριμένα κατά τα έτη 1827 – 1828. Εδώ έγινε επίσης η πανηγυρική υποδοχή του Καποδίστρια και η ορκωμοσία του όπως και της πρώτης Κυβέρνησης της Ελληνική Πολιτείας στις 26 Ιανουαρίου του 1828. (*Η Μητρόπολη της Αίγινας*, <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/kapodistriaka-aegina/> - Τα Καποδιστριακά κτίρια, <http://www.aegina.gr/web/>)

Εικόνα: Άποψη της εκκλησίας της Μητρόπολης στην Αίγινα

4.2.6. Δημοτικό Θέατρο

Το Δημοτικό Θέατρο της Αίγινας βρίσκεται στο κέντρο της πόλης δίπλα στη Μητρόπολη και το Ευνάρδειο. Παραμένει άγνωστο μέχρι τις μέρες μας πότε ακριβώς κατασκευάστηκε και ποια ήταν η αρχική χρήση του κτιρίου. Το 1828 επισκευάζεται από τον αρχιτέκτονα Θεόδωρο Βαλλιάνο, προκειμένου να λειτουργήσει ως αλληλοδιδασκτικό σχολείο και το 1829 – 1830 από τους Στ.Κλεάνθη και Ε.Schaubert προκειμένου να μετατραπεί σε Προκαταρκτικό Σχολείο, του οποίου σκοπός του ήταν να προετοιμάσει εκείνους τους ανθρώπους που ήθελαν να παρακολουθήσουν μαθήματα του Κεντρικού Σχολείου. Σήμερα αποτελεί το βασικό θέατρο του νησιού, περιλαμβάνει παραστάσεις και χρησιμοποιείται για πολιτιστικές εκδηλώσεις. (Το *Δημοτικό Θέατρο Αίγινας*, <http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/kapodistriaka-aegina/> - Τα *Καποδιστριακά κτίρια*, <http://www.aegina.gr/web/>)

Εικόνα: Άποψη του Δημοτικού Θεάτρου στην Αίγινα.

4.2.7. Το Λαογραφικό Μουσείο της Αίγινας

Το Λαογραφικό Μουσείο της Αίγινας στεγάζεται σε νεοκλασικό κτίριο στο κέντρο της πόλης και χτίστηκε το 1828 από τον Γεώργιο Ηρειώτη ή Κοντογιώργη, που ήταν πατέρας του Παναγή Ηρειώτη. Ο Παναγής Ηρειώτης, στο οποίο έζησε με την οικογένεια και τα παιδιά του, το κληροδότησε στη κόρη του Πολύμνια Ηρειώτη – Θωμάκου. Στη συνέχεια η Πολύμνια το έκανε δωρεά στο δήμο της Αίγινας με σκοπό να στεγαστεί εκεί το Λαογραφικό Μουσείο του νησιού. Σε αυτό συνέβαλε πολύ και η ιστορικός Γεωργία Κουλικούρδη. Ο Παναγής Ηρειώτης είχε σπουδάσει στη Γερμανία φιλολογία και ήταν διδάκτωρ του πανεπιστημίου της Ερλάγκης. Παρόλο που είχε τα προσόντα να γίνει καθηγητής πανεπιστημίου αποφάσισε να εγκατασταθεί στην Αίγινα μέχρι και το θάνατο του το 1925. Δίδασκε και ήταν διευθυντής του εκάστοτε ελληνικού σχολείου του «Σχολαρχείου». Το «Σχολαρχείο» βρισκόταν στο σημερινό δημοτικό θέατρο της Αίγινας. Η Πολύμνια που ήταν και η δωρήτρια του κτιρίου είχε στη κατοχή της παλαιά έγγραφα και ιστορικά αντικείμενα, που συγκέντρωνε η ίδια από το 1940. Δυστυχώς, μετά το θάνατο της το 1980 ο οίκος λεηλατήθηκε και οι σεισμοί του 1981 ολοκλήρωσαν τη καταστροφή του. Από τότε πολύχρονη υπήρξε η προσπάθεια επισκευής του οικήματος. Στην προσπάθεια αποκατάστασης του κτιρίου συνέβαλε ο «Σύλλογος Φίλων του Λαογραφικού Μουσείου της Αίγινας», που συστήθηκε το 1989 από διάφορους Αιγινήτες. Στο πρώτο όροφο έχει διαμορφωθεί το

«Αστικό Αιγινήτικο Σπίτι». Σε αυτό υπάρχουν το αρχείο του Λαογραφικού Μουσείου, μέγας μέρος της αλληλογραφίας του Παναγή Ηρειώτη, η βιβλιοθήκη του με βιβλία ελληνικά και ξένα μεγάλης ιστορικής σημασίας, το διδακτορικό του και σπουδαίο αρχαιολογικό υλικό. Επιπροσθέτως, εκτίθενται παλιά έπιπλα, αιγινήτικες δαντέλες, πίνακες, φορεσιές, και αντικείμενα της οικογένειας Ηρειώτη, αλλά και άλλα που δωρίθηκαν από Αιγινήτες και φίλους του νησιού. Στο χώρο διατίθενται και κασέτες και δίσκοι από τη μουσική παράδοση της Αίγινας, που επιμελήθηκε ο Μάρκος Δραγούμης. Στον ισόγειο χώρο του μουσείου υπάρχουν δύο διαμορφωμένες αίθουσες «Το Σπίτι του Ψαρά» με είδη αλιείας, σπογγαλιείας και μοντέλα καϊκιών σε μικρογραφία και «Το Χωριάτικο Σπίτι» με κάποια εργαλεία γεωργίας της εποχής. Είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε ότι η μεγάλη κεντρική αίθουσα του ισόγειου και η αυλή, χρησιμοποιούνται ως χώροι περιοδικών εκθέσεων καλλιτεχνών, πολιτιστικών εκδηλώσεων και ομιλιών. (Λαογραφικό Μουσείο Αίγινας, <https://laografiko.gr/online>)

Εικόνα: Άποψη του Λαογραφικού Μουσείου της Αίγινας

Κεφάλαιο 5: Η Αίγινα των περιηγητών

Από τους σημαντικότερους περιηγητές στην Αίγινα ήταν ο Πausανίας. Ο Πausανίας ήταν Έλληνας περιηγητής και γεωγράφος του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα. Είναι διάσημος για το έργο του Ελλάδος περιήγησης. Αυτό το έργο είναι εκτενές και περιγράφει την αρχαία Ελλάδα και αποτελεί σοβαρό σημείο σύνδεσης μεταξύ της κλασικής φιλολογίας και της σύγχρονης αρχαιολογίας. Το κύριο ενδιαφέρον του Πausανία στην εκλεκτική περιγραφή του ήταν τα μνημεία και ιδιαίτερα τα γλυπτά και η ζωγραφική της αρχαϊκής και της κλασικής περιόδου. Επιπροσθέτως, ειδική σημασία προσέδιδε μαζί με τα ιστορικά πλαίσια και το ιερό υπόβαθρο όπως λατρείες, τελετουργικά και πεποιθήσεις. Το έργο του είναι οργανωμένο σύμφωνα με τις περιηγήσεις του κυρίως σε πόλεις και με ενδιαφέρον για τη τοπογραφία. Το ενδιαφέρον του για αντικείμενα μεταγενέστερα του 150π.Χ. δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο, αν και προσέλκυσαν τη προσοχή του εκάστοτε σύγχρονα μνημεία όπως τα έργα του Αδριανού. Αν και η προσέγγιση του ήταν προσωπική ο θαυμασμός του την αρχαία Ελλάδα κυρίως για την Αίγινα, την Αθήνα, τη Σπάρτη, τους Δελφούς και την Ολυμπία αλλά και για τους μεγάλους πατριώτες της υπήρξε μεγάλος. Ήταν πιθανώς αυτόχθονας της Λυδίας και γνώριζε σε πολύ καλό βαθμό τα παράλια της Μικράς Ασίας, αλλά τα ταξίδια του επεκτάθηκαν αρκετά πέρα από τα όρια της Ιωνίας. Πριν επισκεφθεί την Ελλάδα φαίνεται πως επισκέφθηκε την Αντιόχεια και την Ιερουσαλήμ, καθώς και τις όχθες του ποταμού Ιορδάνη. Στην Αίγυπτο είδε τις πυραμίδες, ενώ στο ναό του Άμμωνα του επιδείχθηκε ο ύμνος που έστειλε κάποτε ο Πίνδαρος, ο οποίος ήταν λυρικός ποιητής της αρχαίας Ελλάδας. Στη Μακεδονία είναι σχεδόν σίγουρο ότι αντίκρισε το τάφο του Ορφέα. Διασχίζοντας την Ιταλία είδε τη Καμπανία και τα επιτεύγματα της Ρώμης. Ήταν ένας από τους πρώτους περιηγητές που είδε και έγραψε για τα ερείπια της Τροίας, των Μυκηνών και της Αλεξάνδρειας Τρωάδος. Το έργο του «Ελλάδος Περιήγησης» έχει τη μορφή περιήγησης στην Πελοπόννησο και σε ένα τμήμα της βόρειας Ελλάδας. Εκεί περιγράφει συνεχώς ιεροτελεστίες ή δεισιδαιμονικά έθιμα και εισάγει συχνά αφηγήσεις από την ιστορία, το θρύλο και τη λαογραφία. Ο Πausανίας παρατηρεί αυστηρά τα πεύκα στην ακτή της αρχαίας Ήλιδας και άλλες τοπογραφικές λεπτομέρειες, που αποκτούν βαρυσήμαντη σημασία σε μία τοπογραφική παρουσίαση του παρελθόντος και του παρόντος. Στο τελευταίο σημείο των αφηγήσεων του αγγίζει τα προϊόντα της φύσης όπως τις φράουλες του Ελικώνα, το ελαιόλαδο της Τιθορέας, τους φοίνικες της Αυλίδας, τις χελώνες της Αρκαδίας, τα μαυροπούλια της Κυλλήνης

κτλ. Το δυνατότερο σημείο του είναι η περιγραφή της θρησκευτικής τέχνης και της αρχιτεκτονικής της Ολυμπίας και των Δελφών. Ακόμη όταν περιηγείται και στις πλέον απομονωμένες περιοχές της Ελλάδας, συναρπάζεται από πολλά είδη πρωτόγονων και περιεργων εικόνων των θεών, από τα ιερά λείψανα και ποικίλα άλλα ιερά και μυστήρια πράγματα. Στις Θήβες αντικρίζει τις ασπίδες εκείνων που έχασαν τη ζωή τους στη μάχη των Λεύκτρων και τα ερείπια του οίκου του Πίνδαρου. Επιπροσθέτως, βλέπει τα αγάλματα του Ησίοδου και του Αρίωνα και το πορτραίτο του Πολύβιου στις πόλεις της Αρκαδίας. Όσον αφορά το τοπογραφικό μέρος του έργου φαίνεται να ελκύεται από τη φύση, τα σημάδια που ανακοινώνουν ότι θα έρθει ένας σεισμός, τις παλίρροιες, τις παγωμένες θάλασσες του Βορρά και το μεσημβρινό ήλιο που στο χειμερινό ηλιοστάσιο δεν παράγει σκιά στη Σύνη. Ο Πausanias ενώ δεν αμφιβάλλει ποτέ για την ύπαρξη των ηρώων και των θεών, επικρίνει μερικές φορές τους μύθους και τους θρύλους. Οι περιγραφές του σχετικά με τα μνημεία της τέχνης είναι σαφέστατες χωρίς ωραιοποίηση. Η λεπτομέρεια και η ακρίβεια των λόγων του είναι εντυπωσιακή. Επιπλέον, είναι ειλικρινής όταν ομολογεί την άγνοιά του και όταν αναφέρεται σε κάποια άλλη δευτερεύουσα μαρτυρία μπαίνει στο κόπο να την εντοπίσει. Ο σκωτσέζος ανθρωπολόγος Τζέιμς Φρέιζερ, ο οποίος παρήγαγε μία από τις διάφορες αγγλικές μεταφράσεις του έργου του, είπε για τον Πausanias ότι: «χωρίς αυτόν τα μνημεία της Ελλάδας θα ήταν ως επί το πλείστον ένας λαβύρινθος χωρίς ενδείξεις, ένα αίνιγμα χωρίς απάντηση». Το έργο του σύμφωνα με το παραδοσιακό τρόπο χωρίζεται σε δέκα βιβλία τα Αττικά, τα Κορινθιακά, τα Λακωνικά, τα Μεσσηνιακά, Ηλιακά Α, Ηλιακά Β, Αρχαϊκά, Αρκαδικά, τα Βοιωτικά και τα Φωκικά. (Πausanias, <https://el.wikipedia.org/wiki/>) Όσον αφορά την Αίγινα, πολλές πληροφορίες αντλούμε για το προαναφερόμενο στην πτυχιακή αυτή εργασία Ναό της Αφαιάς από το μεγάλο περιηγητή. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο Λαογραφικό Μουσείο της Αίγινας είχε γίνει έκθεση ζωγραφικής για το Πausanias και ότι από την Αίγινα πέρασαν και ξένοι περιηγητές μεταγενέστερα του Πausanias. Για παράδειγμα, ο Ιρλανδός Edward Dodwell. Ο Edward Dodwell γεννήθηκε στην Ιρλανδία, ανήκε στην ίδια οικογένεια με το θεολόγο Henry Dodwell και εκπαιδεύτηκε στο Trinity College του Cambridge. Ο Ιρλανδός περιηγητής, ζωγράφος και συγγραφέας ταξίδεψε από το 1801 έως το 1806 στην Ελλάδα, που ήταν τότε δυστυχώς μέρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, και πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του κυρίως στην Ιταλία και πιο συγκεκριμένα στη Νάπολη και στη Ρώμη. Πέθανε στη Ρώμη στις 13 Μαΐου του 1832 από εξαιτίας μίας ασθένειας. Ο Dodwell είχε πολύπλευρο ταλέντο και διέθετε

φιλοπεριέργεια, κριτικό πνεύμα και καλλιτεχνικό αισθητήριο. Η πλούσια σε αρχαιολογική και τοπογραφική του περιήγηση είναι ένας απύθμενος πλούτος πληροφοριών για το δημόσιο και ιδιωτικό βίο των Ελλήνων κατά την προεπαναστατική περίοδο. Ο Dodwell ξεκίνησε τη περιοδεία του από τη Βενετία στα τέλη του Απριλίου 1801 με έναν έξυπνο και μορφωμένο Έλληνα από τη Σαντορίνη, που συνάντησε στην Ιταλία. Σε ένα μήνα περίπου, διαπλέοντας την Αδριατική, έφτασε με τους συνοδοιπόρους του στη Κέρκυρα, η οποία ήταν υπό ρωσοτουρκική κατοχή. Συνέχισε το οδοιπορικό του στους Παξούς, τη Πάργα και τη Λευκάδα. Έπειτα, πέρασε στην Πρέβεζα, την Ιθάκη και τέλος στη Κεφαλονιά, όπου τελείωσε το πρώτο ταξίδι του στην Ελλάδα. Το 1805 με συνοδοιπόρο του το ζωγράφο Simone Pomardi ξαναέφυγε από τη Σικελία, έφυγε στη Ζάκυνθο και από εκεί πέρασε στο ιστορικό Μεσολόγγι. Έγραψε για τους εκβιασμούς από τον Αλή Πασά, για τα ιδιαίτερα προϊόντα της περιοχής, τον Αχελώο και τις Εχονιάδες νήσους. Στη συνέχεια έφτασε στη Πάτρα, όπου φιλοξενήθηκε από τον πρόξενο Νικόλαο Στράνη, η οικία του οποίου υπήρξε για πολλά χρόνια κατάλυμα πολλών Ευρωπαίων επισκεπτών. Εξαιτίας της επιδημίας στην Πελοπόννησο τη περίοδο εκείνη, προτίμησε να πάει στην Αθήνα περνώντας από τη Ναύπακτο, το Γαλαξίδι και την Άμφισσα. Έπειτα, ανεβαίνει στο Παρνασσό, σταματά στο Χρισό και καταλήγει στο Καστρί όπου περιηγείται στη Κασταλία πηγή και στις ελάχιστες ορατές αρχαιότητες των Δελφών. Φτάνει στην Αθήνα, από το δρόμο των Ελευθερών και της ελευσίνιας πεδιάδας, την περίοδο που ο λόρδος Έλγιν και τα συνεργεία του αφαιρούσαν τμήματα από τα μνημεία της Ακρόπολης. Παρέμεινε μέχρι το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους στην Αττική και επισκέφτηκε φυσικά και την Αίγινα. Παράλληλα έγραψε, εκτός από αρχαιολογικά θέματα και για τους χορούς, τη μουσική, τα δημόσια λουτρά, τα παιχνίδια των Ελλήνων ακόμη και για τα έντομα και τα πτηνά. Ο Ιρλανδός περιηγητής σχεδίασε τις τοποθεσίες και τα μνημεία χρησιμοποιώντας τη κάμερα obscura και επεδίωξε να συνδυάσει τα τεκμηριωμένα αρχαιολογικά κατάλοιπα εμπλουτισμένα καλλιτεχνικά με χαρακτηριστικά. Αυτό που κατάφερε και στα τέσσερα δημοσιευμένα έργα του τα οποία αποτέλεσαν βασικά εγχειρίδια για όλους τους μετέπειτα περιηγητές στον ελλαδικό χώρο ενώ και σήμερα εξακολουθούν να είναι χρησιμότερα μελετήματα για την αρχαιολογική έρευνα. (*Edward Dodwell,*

<http://el.travelogues.gr/collection.php?view=314>)

Εικόνα: Ζωγραφική άποψη του Ναού της Αφαίας από τον Edward Dodwell

Κεφάλαιο 6: Ο Καζαντζάκης και η Αίγινα

Σημείο αναφοράς στη ζωή του Νίκου Καζαντζάκη (1883-1957), ενός από τους σημαντικότερους πνευματικούς ανθρώπους που έδρασαν κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα εντός και εκτός της ελληνικής επικράτειας, υπήρξε η Αίγινα. Ο Καζαντζάκης γεννιέται ¹ στις 18 Φεβρουαρίου / 3 Μαρτίου του 1883 στο Ηράκλειο της Κρήτης, η οποία αποτελούσε ακόμη μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο πατέρας του Μιχάλης ήταν έμπορος γεωργικών προϊόντων και κρασιού και καταγόταν από τους Βαρβάρους, όπου βρίσκεται σήμερα το Μουσείο Καζαντζάκη. Πολύ αργότερα ο Μιχάλης έμελλε να γίνει ένα από τα πρότυπα για τον Καπετάν Μιχάλη στο ομώνυμο μυθιστόρημα. Το 1889 Κρήτες επαναστάτες αποτυγχάνουν στην προσπάθειά τους να απελευθερώσουν το νησί από τους Τούρκους. Η οικογένεια Καζαντζάκη καταφεύγει στην Ελλάδα για έξι μήνες. Το 1897-1898 άλλη μια Κρητική επανάσταση, η οποία στέφεται με επιτυχία αυτή τη φορά. Ο Νίκος στέλνεται στη Νάξο για προληπτικούς λόγους, όπου εγγράφεται σε σχολείο Γάλλων μοναχών. Έτσι ριζώνει μέσα του η αγάπη για τη γαλλική γλώσσα. Το 1902 έχοντας ολοκληρώσει τις Γυμνασιακές του σπουδές στο Ηράκλειο, πηγαίνει στην Αθήνα ² για να σπουδάσει Νομικά. Το 1906 πριν ακόμη πάρει το πτυχίο του, δημοσιεύει το δοκίμιο "Η Αρρώστια του Αιώνας" και το μυθιστόρημα "Οφις και Κρίνο" γράφει επίσης το δράμα "Ξημερώνει". Το 1907 το "Ξημερώνει" βραβεύεται και παίζεται στην Αθήνα, όπου

προκαλεί ζωηρές συζητήσεις. Ο νέος Καζαντζάκης γίνεται διάσημος απευθείας. Ξεκινά τη δημοσιογραφική του καριέρα και μυείται στον Τεκτονισμό. Τον Οκτώβριο ξεκινά μεταπτυχιακές σπουδές στη πρωτεύουσα της Γαλλίας όπου εκεί συνεχίζει να δημοσιογραφεί και να συγγράφει λογοτεχνία. Το 1908 στο Παρίσι παρακολουθεί τις διαλέξεις του Ανρί Μπεργκσόν, μελετά Νίτσε και τελειοποιεί το μυθιστόρημα "Σπασμένες Ψυχές". Το 1909 φτάνει στο τέλος της διατριβής του για το Νίτσε και γράφει το δράμα "Ο Πρωτομάστορας". Επιστρέφοντας στην Κρήτη μέσω Ιταλίας, δημοσιοποιεί την έρευνα του, τη μονόπρακτη τραγωδία "Κωμωδία" και το μελέτημα "Η επιστήμη χρεοκόπησε". Ως πρόεδρος της Εταιρείας Διονυσίου Σολωμού - Ηρακλείου, ομάδα η οποία υπεράσπιζε την εγκαθίδρυση της δημοτικής ελληνικής

στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Ο Καζαντζάκης ζει μαζί με τη Γαλάτεια Αλεξίου στην Αθήνα, χωρίς να παντρευτούν. Βγάζει τα απαραίτητα χρήματα για την επιβίωση του από τη γαλλική γλώσσα, τη γερμανική γλώσσα, τα Αγγλικά και τα Αρχαία Ελληνικά. Γίνεται σύντομα μέλος ίδρυσης του Εκπαιδευτικού Ομίλου, της σημαντικότερης ομάδας που τάσσονταν υπέρ της δημοτικής γλώσσας. Το 1911 παντρεύεται τη Γαλάτεια. Το 1912 προάγει τη φιλοσοφία του Μπεργκσόν στους Έλληνες διανοούμενους με μια διάλεξη που δίνει προς τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου και δημοσιεύεται αργότερα στο Δελτίο του. Με το ξεκίνημα του Α Βαλκανικού Πολέμου τοποθετείτε στο στρατό ως εθελοντής και διορίζεται στο γραφείο του Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου. Το 1914 ταξιδεύει μαζί με τον Άγγελο Σικελιανό στο Άγιο Όρος, όπου μένουν εκεί για σαράντα ημέρες σε μοναστήρια. Εκεί μελετά το Δάντη, το Βούδα και τα Ευαγγέλια μαζί με το Σικελιανό ονειροπολούν το εφιαλτήριο μιας καινούριας θρησκείας. Για να διασφαλίσει τα απαραίτητα χρήματα για την επιβίωση του συγγράφει παιδικά βιβλία μαζί με τη Γαλάτεια. Το 1915 πάλι με το Σικελιανό περιηγείται την Ελλάδα. Στο ημερολόγιό του γράφει "Οι τρεις μεγάλοι μου δάσκαλοι: Όμηρος - Dante - Bergson". Απομακρύνεται σε ένα ήσυχο μέρος και ολοκληρώνει ένα βιβλίο, το οποίο δεν σώζεται μέχρι σήμερα, πιθανότατα για το Άγιο Όρος. Στο ημερολόγιό του γράφει: "Όλο μου το έργο devise και σκοπό θα 'χει: Come l' uom s' eterna" (πως σώζει ο άνθρωπος τον εαυτό του, από το "Inferno" του Δάντη, XV.85). Κατά μεγάλη πιθανότητα προχωρά στην πρώτη γραφή των θεατρικών έργων του "ο Χριστός", "ο Οδυσσέας" και "ο Νικηφόρος Φωκάς" . Τον Οκτώβριο οδεύει προς τη Θεσσαλονίκη για να υπογράψει ένα συμβόλαιο για τη συλλογή και μεταφορά ξυλείας από το Άγιο Όρος. Εκεί παρακολουθεί την αποβίβαση των Αγγλικών και Γαλλικών στρατευμάτων που επρόκειτο να πολεμήσουν στο μέτωπο της Θεσσαλονίκης στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τον ίδιο μήνα, ενώ μελετά τον Τολστόι,

παίρνει την απόφαση ότι η θρησκεία έχει μεγαλύτερη σημασία από τη λογοτεχνία και υπόσχεται να ξεκινήσει "απ' όπου ο Τολστόι κατέληξε". Το 1917 λόγω της ανάγκης για κάρβουνο κατά τον πόλεμο, ο Καζαντζάκης παίρνει τον εργάτη Γιώργη Ζορμπά και αναλαμβάνει να εκμεταλλευθεί ένα λιγνιτωρυχείο στην Πελοπόννησο. Η εμπειρία αυτή, μαζί με το σχέδιο του 1915 για την αποκομιδή ξυλείας, θα μεταλλαχτεί πιο μετά στο μυθιστόρημα "Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά". Τον μήνα Σεπτέμβριο οδεύει προς την Ελβετία, όπου διαμένει στο Γιάννη Σταυριδάκη, που ήταν πρόξενος της Ελλάδας στη Ζυρίχη. Το 1918 κάνει περιήγηση την Ελβετία πράττοντας "προσκύνημα στα λημέρια του Νίτσε" και αποκτά έναν συναισθηματικό δεσμό με την Έλλη Λαμπρίδη. Το 1919 ο Βενιζέλος, ο οποίος ήταν πρωθυπουργός, απονέμει τον διορισμό στον Καζαντζάκη ως Γενικού Διευθυντή του Υπουργείου Περιθάλψεως, με αποστολή την επιστροφή στην πατρίδα Ελλήνων που διώχθηκαν από τους Μπολσεβίκους στον Καύκασο. Τον Ιούλιο έφυγε για να εκτελέσει ταξίδι με την ομάδα του, στην οποία συμπεριλαμβάνονται ο Σταυριδάκης και ο Ζορμπάς. Τον Αύγουστο πηγαίνει στις Βερσαλλίες της Γαλλίας για να δώσει αναφορά στο Βενιζέλο, που βρίσκεται εκεί στις αναλύσεις για τη Συνθήκη Ειρήνης. Αργότερα ο Καζαντζάκης πηγαίνει στη Μακεδονία και στη Θράκη για να επιβλέπει την εγκαθίδρυση των προσφύγων. Οι εμπειρίες αυτές αποκτούν αξία αργότερα στο μυθιστόρημα "Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται". Το 1920 ο Καζαντζάκης χάνει το θάρρος του από την δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη στις 31 Ιουλίου σύμφωνα με το παλαιό ημερολόγιο. Μετά την ήττα του Κόμματος των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου, φεύγει από το Υπουργείο Περιθάλψεως και αναχωρεί για το Παρίσι, τη πρωτεύουσα της Γαλλίας. Το 1921 κάνει περιήγηση στη Γερμανία και επιστρέφει πίσω στην Ελλάδα το Φεβρουάριο. Το 1922 η προκαταβολή ενός συμβολαίου σχετικά με σχολικά βιβλία του δίνει την ευκαιρία να φύγει πάλι από την Ελλάδα. Παραμένει στη Βιέννη από το μήνα Μάιο έως τον Αύγουστο. Στην Αυστρία παράγει το πρόσωπο του έκζεμα. Στη μεσοπολεμική πρωτεύουσα της Αυστρίας, μελετά βουδιστικά κειμήλια και ξεκινά να δημιουργεί θεατρικό έργο για το βίο του προφήτη Βούδα. Επιπροσθέτως, αναγιγνώσκει προσεκτικά τον Φρόντ και σχεδιάζει την "Ασκητική". Το Σεπτέμβριο βρίσκεται στο Βερολίνο της Γερμανίας, όπου πληροφορείται την ήττα των Ελλήνων από τους Οθωμανούς Τούρκους στη Μικρά Ασία. Τάσσεται υπέρ των κουμουνιστών και αφήνει τις παλαιότερες εθνικιστικές του πεποιθήσεις. Σε ένα μεγάλο βαθμό νιώθει επηρεασμένος από τη Ραχήλ Λίπσταϊν-Μινκ, και τον δικό της κύκλο ριζοσπαστών γυναικών. Καταστρέφει το μισοτελειωμένο έργο του "Βούδας" και το ξενικά πάλι σε καινούρια μορφή. Επιπλέον,

αρχίζει να γράφει την Ασκητική, που αποτελεί την απόπειρα του να ταιριάζει τον ακτιβισμό των κομμουνιστών με το Βουδισμό. Σκοπεύει να εγκατασταθεί στη Ρωσία και παρακολουθεί μαθήματα ρώσικης γλώσσας. Το 1923 η περίοδος της Βιέννης και του Βερολίνου είναι καλά τεκμηριωμένη, εξαιτίας στα ποικίλα γράμματα που στέλνει ο Καζαντζάκης στη Γαλάτεια, η οποία συνεχίζει να κατοικεί στην Αθήνα. Ο Καζαντζάκης ολοκληρώνει την Ασκητική του τον Απρίλιο και επανέρχεται στο έργο του "Βούδας". Τον Ιούνιο οδεύει για προσκύνημα στο Νάουμπεργκ, που είναι στην ουσία η ιδιαίτερη πατρίδα του Νίτσε. Το 1924 διαμένει για τρεις μήνες στην γειτονική Ιταλία και επισκέπτεται την Πομπηία, η οποία σαν μέρος του γίνεται έμμονη ιδέα. Έπειτα, εδράζεται στην Ασίζη, ολοκληρώνει το έργο του " ο Βούδας " και ακολουθεί τη διδασκαλία του Αγίου Φραγκίσκου, στην οποία θα μείνει πιστός για όλη του τη ζωή. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα στην Αθήνα, γνωρίζει την Ελένη Σαμίου. Στο Ηράκλειο παίρνει πάνω του την πνευματική ηγεσία μιας κομμουνιστικής ομάδας προσφύγων που δεν ήταν ευχαριστημένοι και παλαιμάχων από τη Μικρασιατική εκστρατεία. Ξεκινά το σχεδιασμό του έργου της "Οδύσσειας" και πιθανότατα προβαίνει στη συγγραφή του "Συμποσίου". Το 1925 η πολιτική του δραστηριότητα οδηγεί στη σύλληψή του, αλλά κρατείται μόνο για μία ημέρα. Συγγράφει τις ραψωδίες Α-Ζ της "Οδύσσειας". Η σχέση του με την Ελένη Σαμίου γίνεται ουσιαστικότερη. Τον Οκτώβριο αναχωρεί για τη Ρωσία ως ανταποκριτής της αθηναϊκής εφημερίδας "Ελεύθερος Λόγος", η οποία δημοσιεύει τις εντυπώσεις του. Το 1926 χωρίζει από τη Γαλάτεια, η οποία εξακολουθεί στη συνέχεια της σταδιοδρομίας της να χρησιμοποιεί το επίθετο Καζαντζάκη ακόμη και μετά το νέο της γάμο. Ο Καζαντζάκης περιηγείται στην Παλαιστίνη και στην Κύπρο ως ανταποκριτής. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους οδεύει στην Ισπανία για να πάρει συνέντευξη από τον Ισπανό δικτάτορα Πρίμο ντε Ριβέρα. Τον Οκτώβριο πάει στη Ρώμη για να πάρει συνέντευξη από το Μουσολίνι. Το Νοέμβριο γνωρίζει τον Παντελή Πρεβελάκη, που έγινε μαθητής του, εκδοτικός του σύμβουλος, εξομολογητής και βιογράφος του. Ο Καζαντζάκης, γεννημένος στις 18 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1883 στο Ηράκλειο της Κρήτης, που τελούσε ακόμη υπό οθωμανική κατοχή, ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές του στη γενέτειρά του και μετέβη το 1902 στην Αθήνα, για να σπουδάσει νομικά.

Από το 1906, πριν ακόμη πάρει το πτυχίο του, άρχισε να αναπτύσσει συγγραφική δραστηριότητα, που τον κατέστησε σύντομα διάσημο. Την επόμενη χρονιά ξεκίνησε τη δημοσιογραφική καριέρα του και μνήθηκε στον τεκτονισμό. Τα κατοπινά χρόνια, προκειμένου να εξασφαλίσει τα προς το ζην, επιδόθηκε σε μεταφράσεις από ξένες

γλώσσες και τα αρχαία ελληνικά, αλλά και στη συγγραφή παιδικών βιβλίων. Επίσης, ταξίδεψε πολύ εντός και εκτός Ελλάδας, άσκησε καθήκοντα κρατικού λειτουργού, επιδόθηκε σε μελέτες και ανέπτυξε πολιτική δραστηριότητα. Η επαφή του με την Αίγινα ξεκίνησε το Μάιο του 1927, όταν απομονώθηκε εκεί για να ολοκληρώσει την «Οδύσσεια» (είχε αρχίσει το σχεδιασμό της το 1924 και είχε συγγράψει τις ραμωδίες Α-Ζ το 1925). Το 1931, έχοντας επιστρέψει στην Ελλάδα από το εξωτερικό (Παρίσι και Νίκαια), εγκαταστάθηκε στην Αίγινα και ασχολήθηκε με τη συγγραφή ενός γαλλοελληνικού λεξικού. Το 1933, λόγω οικονομικών δυσκολιών, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ισπανία, όπου είχε επιχειρήσει να σταδιοδρομήσει από το 1932. Επέστρεψε στην Αίγινα, όπου επιδόθηκε στην τέταρτη γραφή της «Οδύσσειας». Το 1935 ο Καζαντζάκης προέβη στην αγορά γης στην Αίγινα. Το 1936 ολοκληρώθηκε η κατασκευή του σπιτιού του στο νησί, της πρώτης μόνιμης κατοικίας του. Το 1937 ολοκλήρωσε στην Αίγινα την έκτη γραφή της «Οδύσσειας». Η Αίγινα αποτέλεσε τη μόνιμη έδρα του Καζαντζάκη καθ' όλη τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εκεί, απομονωμένος, ο μεγάλος πνευματικός άνδρας εργάστηκε πυρετωδώς, παρά τις στερήσεις της γερμανικής κατοχής. Το 1944, αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών, ο Καζαντζάκης μετοίκησε στην Αθήνα, όπου και παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς τα Δεκεμβριανά. Αφού προηγήθηκε ένα σύντομο πέρασμά του από υπουργικό θώκο, ο Καζαντζάκης αναχώρησε το 1946 για το εξωτερικό. Δυστυχώς, δεν έμελλε να γυρίσει ποτέ ξανά στην πατρίδα, ούτε φυσικά στην αγαπημένη του Αίγινα. Πέθανε στην Ξενιτιά, στις 26 Οκτωβρίου 1957, σε ηλικία 74 ετών.

Στο μεσοδιάστημα, παρά το γεγονός ότι αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα υγείας και συγκρούστηκε τόσο με την Ορθόδοξη όσο και με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, κατάφερε να κερδίσει τη διεθνή καταξίωση. Όταν ο Καζαντζάκης επέστρεψε από την περιήγηση του στην Ευρώπη πήγε στην Αίγινα, το μέρος που είχε ήδη διαλέξει για να εγκατασταθεί μόνιμα. Συνεχίζει να εργάζεται το έργο «Οδύσσεια» και ταυτόχρονα συνθέτει τα κάντα για τις Τερτσίνες του, μεταφράζει Δάντη, Κοκτώ, Χάουπτμαν, Σαίξπηρ, Πιραντέλο, Γκαίτε και γράφει τις εντυπώσεις του από τα ταξίδια του, τα θεατρικά έργα του και μυθιστορήματα στη γαλλική γλώσσα. Η καθημερινότητα του Καζαντζάκη στρεφόταν γύρω από τη μελέτη και τη συγγραφή. Ξυπνούσε πολύ νωρίς το πρωί και δούλευε στο γραφείο του ως το μεσημέρι. Μετά από μια σύντομη ανάπαυση, συνέχιζε τη μελέτη του και συνήθως, την ώρα του δειλινού, έβγαινε να περπατήσει. Αγαπούσε τους μεγάλους περιπάτους στην εξοχή και σε ερημικά ακρογιάλια, κυρίως όμως τις ανηφορικές διαδρομές, επειδή ο ανήφορος σήμαινε τον διαρκή αγώνα για την

εκπλήρωση του χρέους. Προτιμούσε να μένει σε τόπους με μεγάλο υψόμετρο και το γραφείο του σπανίως βρισκόταν σε ισόγειο χώρο. Ενώ μετέφραζε Πιραντέλο για το Βασιλικό Θέατρο, ο Καζαντζάκης συνέθεσε μια μοντέρνα κωμωδία, πιραντελικού ύφους κωμωδία, με τίτλο Ο Οθέλλος ξαναγυρίζει (1936). Το έργο παρέμεινε ανέκδοτο μέχρι το 1962. Το 1937, μετά από ένα ταξίδι στην Πελοπόννησο, γράφει την τραγωδία Μέλισσα, που δημοσιεύεται στις αρχές του 1937 στη Νέα Εστία. Το 1927 επισκέπτεται την Αίγυπτο και το Σινά, πάλι ως ανταποκριτής εφημερίδας. Το Μάιο απομονώνεται στην Αίγινα για να ολοκληρώσει την "Οδύσσεια". Αμέσως μετά συντάσσει βιαστικά δεκάδες κείμενα εγκυκλοπαιδείας για να κερδίσει τα προς το ζην. Έπειτα ανθολογεί τα ταξιδιωτικά του άρθρα για τον πρώτο τόμο του "Ταξιδεύοντας". Το περιοδικό "Αναγέννηση" του Δημήτρη Γληνού δημοσιεύει την "Ασκητική". Τέλη Οκτωβρίου ο Καζαντζάκης οδεύει ξανά στη Ρωσία, αυτή τη φορά ως προσκεκλημένος της Σοβιετικής Κυβέρνησης. Συναντά τον Henri Barbusse. Προβαίνει σε ομιλία για ένα Συμπόσιο Ειρήνης. Το Νοέμβριο γνωρίζει τον Παναΐτ Ιστράτι, ελληνορουμάνο συγγραφέα με μεγάλη δημοτικότητα στη Γαλλία εκείνη την εποχή. Μαζί με τον Ιστράτι και άλλους περιηγείται τον Καύκασο. Οι δύο φίλοι αλληλουπόσχονται να συμπράξουν σε μια ζωή πολιτικής και πνευματικής δράσης στη Σοβιετική Ένωση. Το Δεκέμβριο ο Καζαντζάκης φέρνει τον Ιστράτι στην Αθήνα και τον γνωρίζει στο ελληνικό κοινό μέσα από ένα άρθρο στην "Πρωία". Το 1928 στις 11 Ιανουαρίου ο Καζαντζάκης και ο Π. Ιστράτι μιλούν σε μια μεγάλη συγκέντρωση στο Θέατρο Αλάμπρα, όπου εξυμνούν το Σοβιετικό πείραμα. Οι ομιλίες καταλήγουν σε μια διαδήλωση στους δρόμους. Ο Καζαντζάκης και ο Γληνός, διοργανωτές της εκδήλωσης, απειλούνται με μήνυση, ο δε Ιστράτι με απέλαση. Τον Απρίλιο ο Καζαντζάκης και ο Ιστράτι ξαναβρίσκονται στη Ρωσία, στο Κίεβο, όπου ο Καζαντζάκης γράφει ένα κινηματογραφικό σενάριο για τη Ρωσική Επανάσταση. Τον Ιούνιο στη Μόσχα ο Καζαντζάκης και ο Ιστράτι γνωρίζονται με τον Γκόργκι. Ο Καζαντζάκης αλλάζει το τέλος της "Ασκητικής", προσθέτοντας το κεφάλαιο "Σιγή". Γράφει άρθρα στην "Πράβντα" για τις κοινωνικές συνθήκες στην Ελλάδα, και έπειτα άλλο ένα σενάριο, αυτή τη φορά για τη ζωή του Λένιν. Ταξιδεύοντας με τον Ιστράτι προς το Μούρμανσκ, περνάει από το Λένινγκραντ και γνωρίζει τον Victor Serge. Τον Ιούλιο το περιοδικό "Monde" του Barbusse δημοσιεύει ένα πορτραίτο του Καζαντζάκη από τον Ιστράτι είναι η πρώτη παρουσίασή του στο αναγνωστικό κοινό της Ευρώπης. Τέλη Αυγούστου ο Καζαντζάκης και ο Ιστράτι, μαζί με την Ελένη Σαμίου και τη Bilili Baud-Bovy, συντρόφισσα του Ιστράτι, κάνουν ένα μεγάλο ταξίδι στη νότια Ρωσία με σκοπό τη συγγραφή μιας σειράς άρθρων με τίτλο "Ακολουθώντας το κόκκινο αστέρι". Αλλά οι δυο

φίλοι αποξενώνονται ολοένα και περισσότερο. Οι μεταξύ τους διαφορές κορυφώνονται το Δεκέμβριο με την "Υπόθεση Ρουσακώφ", δηλαδή το διωγμό του Victor Serge και του πεθερού του Ρουσακώφ ως Τροτσκιστών. Στην Αθήνα τα ταξιδιωτικά άρθρα του Καζαντζάκη για τη Ρωσία εκδίδονται σε δύο τόμους.

Το 1929 μόνος πια, ο Καζαντζάκης συνεχίζει τα ταξίδια του κατά μήκος και πλάτος της Ρωσίας. Τον Απρίλιο αναχωρεί για το Βερολίνο, όπου δίνει διαλέξεις για τη Σοβιετική Ένωση και επιχειρεί να δημοσιεύσει άρθρα. Το Μάιο εγκαθίσταται σε ένα απομακρυσμένο αγρόκτημα της Τσεχοσλοβακίας για να γράψει, στα γαλλικά, το μυθιστόρημα με αρχικό τίτλο "Moscou a crié", που το μετονόμασε στη συνέχεια σε "Toda-Raba". Επίσης ολοκληρώνει ένα μυθιστόρημα στα γαλλικά με τίτλο "Καπετάν Ελία", έναν από τους πολλούς προάγγελους του "Καπετάν Μιχάλη". Αυτές είναι οι πρώτες του προσπάθειες να σταδιοδρομήσει στη Δυτική Ευρώπη. Ταυτόχρονα αναθεωρεί την "Οδύσσεια" ώστε να αντανakλά την αναθεωρημένη άποψή του για τη Σοβιετική Ένωση. Το 1930 για βιοποριστικούς λόγους γράφει μια δίτομη "Ιστορία της Ρωσικής Λογοτεχνίας" που εκδίδεται στην Αθήνα. Οι ελληνικές αρχές απειλούν να τον δικάσουν ως άθεο εξ αιτίας της "Ασκητικής". Ο Καζαντζάκης παραμένει στο εξωτερικό, πρώτα στο Παρίσι και έπειτα στη Νίκαια, όπου μεταφράζει από τα γαλλικά παιδικά βιβλία για λογαριασμό αθηναίων εκδοτών. Το 1931 έχοντας επιστρέψει στην Ελλάδα, εγκαθίσταται στην Αίγινα και ασχολείται με τη συγγραφή ενός "Γαλλοελληνικού Λεξικού" (δημοτικής και καθαρεύουσας). Τον Ιούνιο στο Παρίσι επισκέπτεται την "Αποικιακή Έκθεση", που του δίνει καινούργιες εμπνεύσεις για τις αφρικανικές σκηνές της Οδύσσειας, την τρίτη γραφή της οποίας ολοκληρώνει στο καταφύγιό του στην Τσεχοσλοβακία. Το 1932 ο Καζαντζάκης μαζί με τον Πρεβελάκη σχεδιάζουν μια συνεργασία με αντικείμενο κινηματογραφικά σενάρια και μεταφράσεις, για να ανακουφίσουν την οικονομική τους δυσπραγία. Σε γενικές γραμμές το σχέδιο αποτυγχάνει. Μεταξύ άλλων, ο Καζαντζάκης μεταφράζει ολόκληρη τη Θεία Κωμωδία του Δάντη σε ελληνική "τέρτσα ρίμα" σε διάστημα 45 ημερών. Φεύγει για την Ισπανία σε μια προσπάθεια να σταδιοδρομήσει εκεί. Αρχίζει με τη μετάφραση ισπανικής ποίησης για μια ανθολογία.

Το 1933 συγγράφει τις εντυπώσεις του για την Ισπανία. Ολοκληρώνει την τερτσίνα για τον "αρχηγό" του, τον Ελ Γκρέκο - το σπόρο της μελλοντικής του αυτοβιογραφίας "Αναφορά στον Γκρέκο". Αδυνατώντας να συντηρήσει τον εαυτό του οικονομικά στην Ισπανία, επιστρέφει στη Αίγινα, όπου κάνει την τέταρτη γραφή της "Οδύσσειας". Αναθεωρεί τη μετάφραση του Δάντη και συνθέτει μια σειρά από τερτσίνες.

Το 1934 για να κερδίσει χρήματα συγγράφει τρία σχολικά βιβλία της Β' και Γ' Δημοτικού. Η επιλογή του ενός από το Υπουργείο Παιδείας λύνει το οικονομικό του πρόβλημα για ένα διάστημα.

Το 1935 έχοντας ολοκληρώσει την πέμπτη γραφή της "Οδύσσειας", σαλπάρει για την Ιαπωνία και την Κίνα για να γράψει και άλλα ταξιδιωτικά κείμενα. Με την επιστροφή του αγοράζει γη στην Αίγινα. Το 1936 στην συνέχεια της προσπάθειάς του να σταδιοδρομήσει εκτός Ελλάδας, ο Καζαντζάκης γράφει στα γαλλικά την ιστορία του μύθου "Le Jardin des Rochers", που σημαίνει «Ο Βραχόκηπος» παίρνοντας πληροφορίες από τις εμπειρίες του στην Ανατολή. Επίσης ολοκληρώνει μια νέα παραλλαγή του θέματος του "Καπετάν Μιχάλη", που το ονομάζει "Mon pere (Ο πατέρας μου)". Για να κερδίσει χρήματα μεταφράζει το έργο του Πιραντέλο «Questa sera si recita a soggetto» που σημαίνει «Απόψε αυτοσχεδιάζουμε» για το Βασιλικό Θέατρο. Μετά αναπαράγει ένα δικό του δημιούργημα, δηλαδή έργο, σε πιραντελικό ύφος, "Ο Οθέλλος ξαναγυρίζει". Στη συνέχεια μεταφράζει το πρώτο μέρος του "Φάουστ" του Γκαίτε. Τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο βρίσκεται στην εμπόλεμη Ισπανία ως ανταποκριτής της "Καθημερινής" παίρνει συνέντευξη και από τον Φράνκο και από τον Ουναμούνο. Το σπίτι του στην Αίγινα αποπερατώνεται. Είναι η πρώτη του μόνιμη κατοικία. Το 1937 στην Αίγινα ολοκληρώνει την έκτη γραφή της Οδύσσειας. Κυκλοφορεί το ταξιδιωτικό του βιβλίο για την Ισπανία. Το Σεπτέμβριο περιηγείται την Πελοπόννησο. Οι εντυπώσεις του δημοσιεύονται σε μορφή άρθρων• αργότερα θα αποτελέσουν το "Ταξίδι στο Μοριά". Γράφει την τραγωδία «Μέλισσα» για το Βασιλικό Θέατρο. Το 1938 μετά την όγδοη και τελική γραφή της "Οδύσσειας" επιβλέπει την εκτύπωση μιας πολυτελούς έκδοσης του έπους που κυκλοφορεί στα τέλη Δεκεμβρίου. Για άλλη μια φορά υποφέρει από το έκζεμα στο πρόσωπο που είχε παρουσιαστεί στη Βιέννη το 1922. Το 1939 σχεδιάζει άλλο ένα έμμετρο έπος σε 33.333 στίχους που θα φέρει τον τίτλο "Ακρίτας". Από τον Ιούλιο μέχρι και το Νοέμβριο βρίσκεται στην Αγγλία, φιλοξενούμενος του Βρετανικού Συμβουλίου. Κατά την παραμονή του στο Stratford-on-Avon γράφει την τραγωδία "Ιουλιανός". Το 1940 γράφει την "Αγγλία" και συνεχίζει το σχεδιασμό του "Ακρίτα" και την αναθεώρηση του "Mon pere". Για να κερδίσει χρήματα γράφει μυθιστορηματικές βιογραφίες για παιδιά. Η εισβολή του Μουσολίνι στην Ελλάδα τον Οκτώβριο τον αναγκάζει να αντιμετωπίσει ξανά τα διλήμματά του σχετικά με τον ελληνικό εθνικισμό. Το 1941 καθώς οι Γερμανοί καταλαμβάνουν την ηπειρωτική Ελλάδα και μετά την Κρήτη, ο Καζαντζάκης πνίγει τον πόνο του στη δουλειά. Τελειώνει την πρώτη γραφή του δράματος "Βούδας", αναθεωρεί τη μετάφραση του Δάντη και ξεκινάει ένα μυθιστόρημα

με αρχικό τίτλο "Το Συναξάρι του Ζορμπά". Το 1942 απομονωμένος στην Αίγινα καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, ορκίζεται να εγκαταλείψει τα γραψίματα του το συντομότερο δυνατόν για να ξαναμπει στην πολιτική. Οι Γερμανοί του επιτρέπουν να πάει στην Αθήνα για λίγες ημέρες, και εκεί συναντιέται με τον καθηγητή Γιάννη Κακριδή που συνεργάζονται σε μια νέα μετάφραση της Ιλιάδας του Ομήρου. Ο Καζαντζάκης τελειώνει την πρώτη γραφή από τον Αύγουστο μέχρι τον Οκτώβριο, και σχεδιάζει ένα καινούργιο μυθιστόρημα για το Χριστό με τον τίτλο "Τ' Απομνημονεύματα του Χριστού" - πυρήνα του μελλοντικού "τελευταίου πειρασμού".

Το 1943 δουλεύοντας πυρετωδώς παρά τις στερήσεις της γερμανικής κατοχής, ο Καζαντζάκης ολοκληρώνει τη δεύτερη γραφή του "Βούδα", του "Αλέξη Ζορμπά" και τη μετάφραση της "Ιλιάδας". Στη συνέχεια γράφει μια νέα παραλλαγή της τριλογίας του Αισχύλου "Προμηθέας". Το 1944 την άνοιξη και το καλοκαίρι γράφει τα θεατρικά έργα "Καποδίστριας" και "Κωνσταντίνος Παλαιολόγος". Μαζί με το έργο του "Προμηθέα", τα έργα αυτά καλύπτουν την αρχαία, τη βυζαντινή και τη νεότερη Ελλάδα. Αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών, ο Καζαντζάκης μετοικεί στην Αθήνα, όπου τον φιλοξενεί η Τέα Ανεμογιάννη. Γίνεται μάρτυρας των Δεκεμβριανών. Το 1945 τηρώντας την υπόσχεσή του να ξαναμπει στην πολιτική, ηγείται ενός μικρού σοσιαλιστικού κόμματος, σκοπός του οποίου είναι να ενώσει όλες τις ομάδες αποσχισθέντων της μη-κομμουνιστικής αριστεράς. Για δύο ψήφους αποτυγχάνει να εκλεγεί στην Ακαδημία Αθηνών. Η Κυβέρνηση τον στέλνει ως πραγματογνώμονα στην Κρήτη για να συντάξει έκθεση για τις ωμότητες των Γερμανών. Το Νοέμβριο παντρεύεται την Ελένη Σαμίου και ορκίζεται Υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου στην Κυβέρνηση Συνασπισμού του Σοφούλη. Το 1946 ο Καζαντζάκης παραιτείται από το αξίωμα του Υπουργού. Την 25η Μαρτίου ανοίγει η αυλαία στο θεατρικό του έργο "Καποδίστριας" στο Βασιλικό Θέατρο. Η παράσταση προκαλεί σάλο και ένας ακροδεξιός εθνικιστής απειλεί να κάψει το θέατρο. Η Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών προτείνει τον Καζαντζάκη για το Βραβείο Νόμπελ, μαζί με το Σικελιανό. Τον Ιούνιο αρχίζει μια διαμονή σαράντα ημερών στο εξωτερικό, που έμελλε τελικά να διαρκέσει μέχρι το θάνατό του. Στην Αγγλία προσπαθεί να πείσει Βρετανούς διανοουμένους να συμμετάσχουν στην ίδρυση μιας "Διεθνούς του Πνεύματος"• εκείνοι όμως δεν δείχνουν ενδιαφέρον. Το Βρετανικό Συμβούλιο του προσφέρει ένα δωμάτιο στο Κάιμπριτζ, όπου περνάει το καλοκαίρι, γράφοντας ένα μυθιστόρημα με τίτλο "Ο Ανήφορος" - έναν ακόμη προάγγελο του "Καπετάν Μιχάλη". Το Σεπτέμβριο πηγαίνει στο Παρίσι, καλεσμένος της Γαλλικής Κυβέρνησης. Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα τον αναγκάζει να παραμείνει στο εξωτερικό. Φροντίζει για τη

μετάφραση του "Αλέξη Ζορμπά" στα γαλλικά. Το 1947 ο Σουηδός διανοούμενος και κρατικός λειτουργός Boije Knos μεταφράζει τον "Αλέξη Ζορμπά". Ο Καζαντζάκης αναλαμβάνει την εγκατάσταση από την UNESCO, με σκοπό να μεταφράσει παγκόσμια λογοτεχνικά έργα προς σύνδεση των πολιτισμών ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Ο ίδιος μεταφράζει το δικό του θεατρικό έργο "Ιουλιανός". Ο Ζορμπάς εκδίδεται στο Παρίσι. Το 1948 συνεχίζει να μεταφράζει τα θεατρικά του έργα. Το Μάρτιο παραιτείται από την UNESCO για να αφιερωθεί ολοκληρωτικά στο συγγραφικό του έργο. Ο "Ιουλιανός" παίζεται στο Παρίσι σε μια και μόνη παράσταση. Ο Καζαντζάκης και η Ελένη μετακομίζουν στην Antibes, όπου γράφει αμέσως το θεατρικό έργο "Σόδομα και Γόμορρα". Εκδότες στην Αγγλία, στις ΗΠΑ, στη Σουηδία και την Τσεχοσλοβακία δέχονται να εκδώσουν τον "Αλέξη Ζορμπά". Ο Καζαντζάκης κάνει την πρώτη γραφή του μυθιστορήματος "Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται" μέσα σε τρεις μήνες και απασχολείται άλλους δύο μήνες με την αναθεώρησή του. Το 1949 βάζει εμπρός ένα καινούργιο μυθιστόρημα, τους "Αδερφοφάδες". Ακολουθούν άλλα δύο θεατρικά έργα, "Κούρος" και "Χριστόφορος Κολόμβος". Επανεμφανίζεται το έκζεμα στο πρόσωπό του και καταφθάνει στο Vichy για λουτροθεραπεία. Το Δεκέμβριο ξεκινά να ανασκευάζει τον "Καπετάν Μιχάλη". Το 1950 η ιστορία του μύθου αυτή τον καταπιάνει επαγγελματικά μέχρι το τέλος του Ιουλίου. Το Νοέμβριο ξεκινάει τον "τελευταίο πειρασμό". Στο μεταξύ εκδίδονται "Ο Αλέξης Ζορμπάς" και "Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται" στη Σουηδία. Το 1951 ολοκληρώνει την πρώτη γραφή του τελευταίου πειρασμού, τον οποίο διορθώνει μετά την αναθεώρηση του "Κωνσταντίνου Παλαιολόγου". Ο "Χριστός Ξανασταυρώνεται" εκδίδεται στη Νορβηγία και στη Γερμανία. Το 1952 η επιτυχία φέρνει τα δικά της προβλήματα• ο Καζαντζάκης βρίσκεται ολοένα και περισσότερο απασχολημένος με μεταφραστές και εκδότες σε διάφορες χώρες. Από την άλλη τον ταλαιπωρεί ολοένα και περισσότερο η αρρώστια στο πρόσωπό του. Μαζί με την Ελένη περνάει το καλοκαίρι στην Ιταλία, όπου απολαμβάνει την πολυαγαπημένη του Ασίζη του Αγίου Φραγκίσκου. Μια σοβαρή μόλυνση στο μάτι τον στέλνει στο νοσοκομείο στην Ολλανδία, όπου, κατά την ανάρρωσή του, μελετά το βίο του Αγίου Φραγκίσκου. Τα μυθιστορήματα του εξακολουθούν να εκδίδονται στην Μεγάλη Βρετανία, Σουηδία, τη Δανία, τη Νορβηγία, την Ολλανδία, τη Φινλανδία και τη Γερμανία αλλά όχι στην Ελλάδα. Το 1953 νοσηλεύεται στο Παρίσι, υποφέροντας πάντα από τη μόλυνση στο μάτι και τελικά χάνει την όραση από το δεξί μάτι. Οι εξετάσεις δείχνουν μια δυσλειτουργία της λέμφου που πιθανόν να προκαλούσε τα χρόνια συμπτώματα στο πρόσωπό του. Έχοντας επιστρέψει στην Antibes, περνάει ένα μήνα με τον Γιάννη Κακριδή

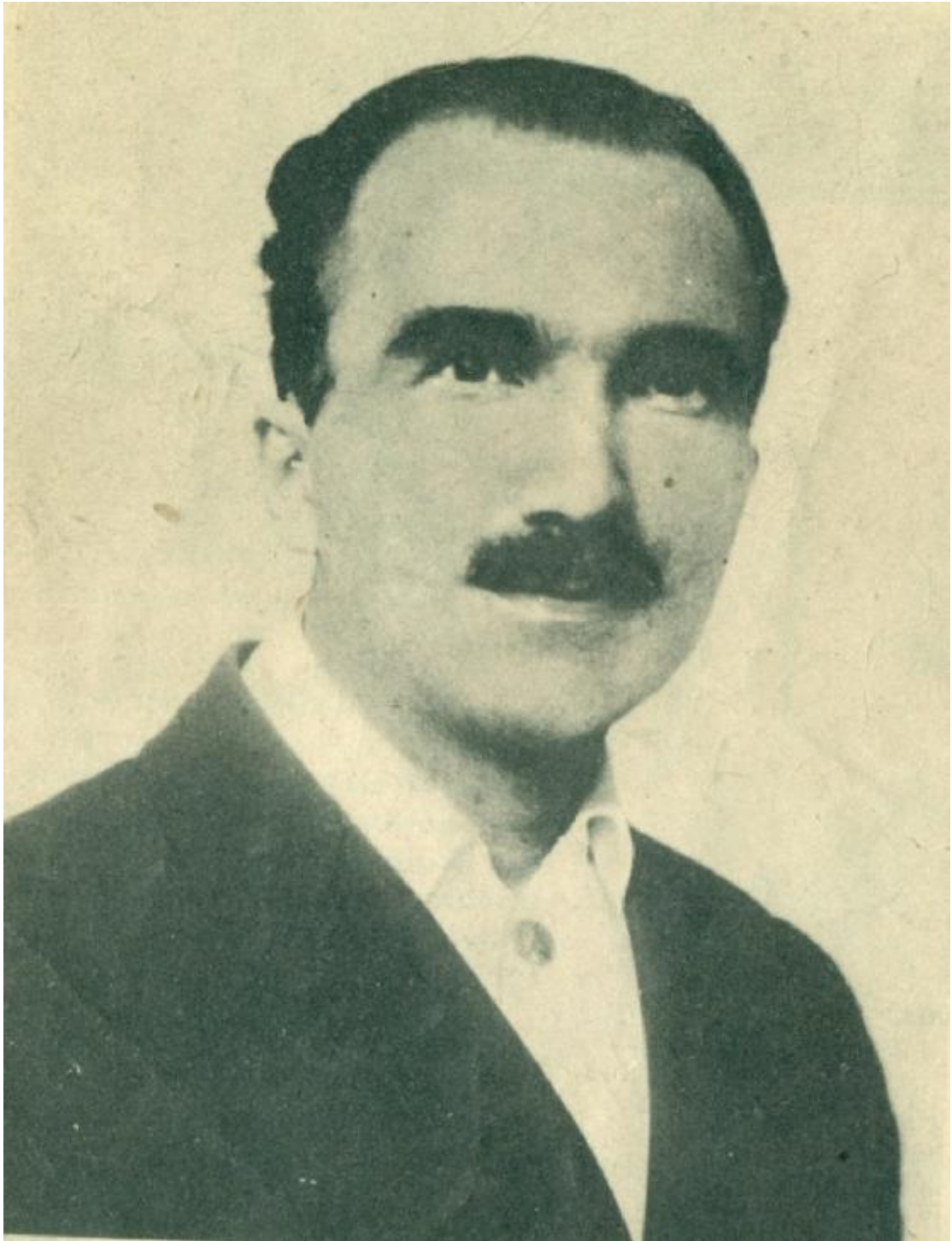
τελειοποιώντας τη μετάφρασή τους της «Ιλιάδας». Γράφει το μυθιστόρημα "Ο Φτωχούλης του Θεού" . Στην Ελλάδα η Ορθόδοξη Εκκλησία επιχειρεί τη δίωξη του Καζαντζάκη για ιεροσυλία εξ αιτίας ορισμένων σελίδων του Καπετάν Μιχάλη και ολόκληρου του "τελευταίου πειρασμού", αν και το τελευταίο δεν έχει κυκλοφορήσει στα ελληνικά. Ο "Ζορμπάς" εκδίδεται στη Νέα Υόρκη. Το 1954 ο Πάπας αναγράφει τον «τελευταίο πειρασμό» στο Ρωμαιοκαθολικό Ίνδικα Απαγορευμένων Βιβλίων. Ο Καζαντζάκης τηλεγραφεί στο Βατικανό τη φράση του Χριστιανού απολογητή Τερτυλλιανού: "Ad tuum, Domine, tribunal appello" (Στο δικαστήριό σου ασκώ έφεση, ω Κύριε). Το ίδιο λέει στην Ορθόδοξη Ιεραρχία στην Αθήνα προσθέτοντας: "Με καταραστήκατε, 'γιοι Πατέρες, εγώ σας δίνω την ευχή μου. Εύχομαι η συνείδησή σας να είναι τόσο καθαρή όσο η δική μου και να είστε τόσο ηθικοί και τόσο θρησκευόμενοι όσο είμαι εγώ". Το καλοκαίρι ο Καζαντζάκης αρχίζει μια καθημερινή συνεργασία με τον Κίμωνα Friar, ο οποίος μεταφράζει την «Οδύσσεια» στα Αγγλικά. Το Δεκέμβριο παρευρίσκεται στην πρεμιέρα του "Σόδομα και Γόμορα" στο Mannheim της Γερμανίας και μετά εισάγεται σε νοσοκομείο του Freiburg im Breisgau για θεραπεία. Οι γιατροί βρίσκουν ότι πάσχει από καλοήγη λεμφοειδή λευχαιμία. Ο νεαρός εκδότης Γιάννης Γουδέλης αναλαμβάνει την έκδοση των "Απάντων" του Καζαντζάκη στην Αθήνα. Το 1955 ο Καζαντζάκης και η Ελένη περνούν ένα μήνα ανάπαυσης στο Lugano της Ελβετίας. Εκεί αρχίζει να γράφει την "Αναφορά στον Γκρέκο", την πνευματική του αυτοβιογραφία. Τον Αύγουστο επισκέπτονται τον Άλμπερτ Σβάιτσερ στο Gunsbach. Έχοντας επιστρέψει στην Antibes, ο Καζαντζάκης συμβουλεύει τον Jules Dassin σχετικά με το σενάριο μιας κινηματογραφικής διασκευής του "Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται". Η μετάφραση της "Ιλιάδας" από τον Καζαντζάκη και τον Κακριδή βγαίνει στην Ελλάδα με δικά τους έξοδα, διότι κανένας εκδότης δεν τη δέχεται. Μια δεύτερη, αναθεωρημένη έκδοση της "Οδύσσειας" ετοιμάζεται στην Αθήνα με την επιμέλεια του Ε. Κάσδαγλη, ο οποίος επιμελείται επίσης τον πρώτο τόμο των θεατρικών "Απάντων". Επιτέλους κυκλοφορεί στην Ελλάδα "Τελευταίος Πειρασμός", μετά από τη μεσολάβηση στην κυβέρνηση μιας "βασιλικής προσωπικότητας" υπέρ του Καζαντζάκη.

Τον Ιούνιο του 1956 ο Καζαντζάκης λαμβάνει το Βραβείο Ειρήνης στη Βιέννη. Ο Jules Dassin ολοκληρώνει το κινηματογραφικό έργο του "Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται", την οποία απονέμει το όνομα «Celui qui doit mourir» που σημαίνει «Αυτός που πρέπει να πεθάνει». Προσχωρεί στην έκδοση των "Απάντων" που εμπεριέχει άλλους δύο τόμους θεατρικών έργων, ποικίλους τόμους κειμένων που έχουν σχέση με τα ταξίδια, το "Toda-Raba" που έχει υποστεί μετάφραση από την ελληνική στη γαλλική γλώσσα και τον Άγιο

Φραγκίσκο. Το 1957 ο Καζαντζάκης εξακολουθεί να συνεργάζεται με τον Κίμωνα Friar. Μια μεγάλη συνέντευξή του προς τον Pierre Sirriot διαδίδεται έξι φορές από τον Παρισινό Ραδιοφωνικό Σταθμό. Ο Καζαντζάκης βρίσκεται στην προβολή του "Celui qui doit mourir" στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου των Καννών. Ο εκδοτικός οίκος Plon παίρνει θέση στην έκδοση των "Απάντων" του στη γαλλική γλώσσα. Ο Νίκος Καζαντζάκης και η Ελένη Σαμίου πάνε προς την Κίνα, επειδή προσκαλέστηκαν από τη Κινέζικη Κυβέρνηση. Για να γυρίσει πίσω με το αεροπλάνο διαμέσου Ιαπωνίας, κάνει εμβόλιο στην Καντόνα. Καθώς πετάει με το αεροπλάνο γύρω από το Βόρειο Πόλο το εμβόλιο παθαίνει οίδημα και το χέρι του υπέστη γάγγραινα. Τον πάνε για θεραπεία στο νοσηλευτικό κέντρο του Freiburg όπου έγινε και η αρχική διάγνωση της ασθένειας λευχαιμίας. Η κρίση ευτυχώς περνάει για ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Ο Άλμπερτ Σβάιτσερ τον συγχαίρει, αλλά μια ασιατική γρίπη τον εξαντλεί γρήγορα. Τελικά πεθαίνει στις 26 Οκτωβρίου σε ηλικία 74 ετών και το άψυχο σώμα του μεταφέρεται στην Αθήνα. Η Ελληνική Εκκλησία αρνείται κατηγορηματικά να την εκθέσει σε λαϊκό προσκύνημα, επειδή τον είχε χαρακτηρίσει ως «άθεο». Η σορός του τελικά μεταφέρθηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του την Κρήτη, όπου εκτέθηκε στο Μητροπολιτικό Ναό της μεγαλύτερης πόλης του νησιού, δηλαδή του Ηρακλείου. Πολλοί άνθρωποι ακολούθησαν τον ενταφιασμό του Νίκου Καζαντζάκη στα Ενετικά Τείχη. Αργότερα χαράχθηκε στην ταφόπλακα του η επιγραφή που επέλεξε ο ίδιος ο Καζαντζάκης: «Δεν ελπίζω τίποτα. Δεν φοβούμαι τίποτα. Είμαι ελεύθερος.» (*Νίκος Καζαντζάκης: Η ζωή του: Βιογραφία: Βασικό Χρονολόγιο*,

<https://www.historical-museum.gr/webapps/kazantzakis-pages/gr/life/chronology-det.php>)

Άποψη του Νικόλαου Καζαντζάκη

Άποψη του οίκου του Νικόλαου Καζαντζάκη στην Αίγινα

Κεφάλαιο 7: Η Αίγινα των ζωγράφων και των γλυπτών

7.1. Το Μουσείο του Χρήστου Καπράλου

7.1.1. Βιογραφία του Χρήστου Καπράλου

Ο Χρήστος Καπράλος γεννήθηκε στις 16 Νοεμβρίου 1909 στο Παναιτώλιο Αγρινίου ή Μουσταφούλι Αιτωλοακαρνανίας και πέθανε στην Αθήνα στις 20 Ιανουαρίου του 1993. Ήταν Έλληνας γλύπτης και ένας από τους σημαντικότερους του 20^{ου} αιώνα ιδιαίτερα για το μοντερνισμό στην Ελλάδα. Με τη βοήθεια των Αγρινιωτών αδελφών Παπαστράτου, που είναι παλιά οικογένεια βιομηχάνων της Ελλάδας, σπούδασε ζωγραφική στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών από το 1930 έως το 1934 κοντά στον Ουμβέρτο Αργυρό και συνέχισε σπουδάζοντας γλυπτική στο Παρίσι κοντά στο γλύπτη Μαρσέλ Ζιμόν. Επέστρεψε στην Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα στην ιδιαίτερη πατρίδα του το 1940. Το 1946 πήγε στην Αθήνα και αργότερα μετακινήθηκε στην Αίγινα, όπου έστησε το 1963 δικό του εργαστήριο. Αποτέλεσε μέλος του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος. (*Χρήστος Καπράλος*, <https://el.wikipedia.org/wiki/>)

Εικόνα: Άποψη του Μουσείου του Χρήστου Καπράλου

7.1.2. Τα σημαντικά έργα και το «Μουσείο» του Χρήστου Καπράλου στην Αίγινα

Στο Παναιτώλιο Αιτωλοακαρνανίας επεξεργάστηκε στο γύψο την έκτη ενότητα της ανάγλυφης ζωφόρου για το «Μνημείο της Μάχης της Πίνδου» από το 1940 έως το 1945. Η ζωφόρος, η οποία αποτελεί εμβατήριο και μαζί της ραψωδία της ιστορίας του νεότερου Ελληνισμού μεταφέρθηκε από το γλύπτη σε πωρόλιθο στην Αίγινα κατά τη διάρκεια των ετών 1952 – 1956. Στις μέρες το προαναφερόμενο έργο του βρίσκεται στο περιστύλιο της Βουλής των Ελλήνων. Τα έργα του Καπράλου είναι έντονα ανθρωποκεντρικά και εμπνευσμένα από την αρχαία ελληνική τέχνη και μυθολογία. Οι δημιουργίες του γλύπτη παρουσιάστηκαν και στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Στο Αγρίνιο από το 1996 λειτουργεί μόνιμη έκθεση γλυπτών του στην «Αίθουσα Τέχνης Καπράλου», η οποία βρίσκεται στο κτίριο της Παπαστρατείου Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Η συλλογή αυτή αποτελείται από εξήντα έργα μικρού και μεγάλου μεγέθους, τα οποία ο καλλιτέχνης φιλοτέχνησε από το ξεκίνημα της καριέρας του, δηλαδή από το 1930 έως το 1956. Από αυτά τα έργα ξεχωρίζουν η Φιγούρα, Η αδελφή του Μελομένη, ο Kazuo Kikuchi που ήταν Ιάπωνας μαθητής του στο Παρίσι και ο Χριστόφορος. Τα χάλκινα έργα που δημιούργησε στην Αθήνα από το 1960 έως το 1993 στο προσωπικό του χυτήριο, φυλάσσονται στο εργαστήριο του στην οδό Τρίπου 7 στο Κουκάκι. Επιπροσθέτως, στην Αίγινα όπου εργαζόταν συνήθως τα καλοκαίρια, λειτουργεί το «Μουσείο Χρήστου Καπράλου» που αποτελείται από έξι εργαστήρια και στο οποίο εκτίθεται όλη η εργασία του γλύπτη που δημιούργησε στο νησί από το 1963 μέχρι το θάνατό του. Το μουσείο βρίσκεται στη περιοχή Πλακάκια και άρχισε να λειτουργεί ως μουσείο από το 1995, δύο χρόνια μετά το θάνατο του γλύπτη. Το 2006 το ίδρυμα του Χρήστου και της γυναίκας του Σούλης Καπράλου περιήλθε με προεδρικό διάταγμα στην Εθνική Πινακοθήκη που λειτουργεί ως παράρτημα της και πιο συγκεκριμένα στο Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου. Έργα του καλλιτέχνη βρίσκονται και στον υπαίθριο χώρο του μουσείου. Σε δημόσιους χώρους της Αθήνας υπάρχουν η μπρούτζινη μορφή του "Καρόλου Κουν" και η "Σύνθεση", με θέμα τη μορφή της μάνας με τα δύο παιδιά της. Ο Χρήστος Καπράλος κληροδότησε στον ελληνικό λαό μία συλλογή από 7.500 περίπου έργα. Τα υλικά που δούλεψε ο γλύπτης είναι το ξύλο, συνήθως μεγάλοι κορμοί από ευκάλυπτο, το αιγινήτικο πουρί, ο γύψος και ο χαλκός. Ορισμένα έργα του που εκτίθενται στο προαύλιο χώρο του μουσείου είναι από παριανό μάρμαρο. Επιπροσθέτως, αξίζει να παρατηρήσουμε τους πίνακες ζωγραφικής, τις τερακότες και τα κεραμικά. (*Χρήστος Καπράλος,*

<https://el.wikipedia.org/wiki/> - Μουσείο Χρήστου Καπράλου
<https://wloveaegina.com/el/aigina/>

Εικόνα: Το μνημείο της «Μάχης της Πίνδου», έργο του γλύπτη Χρήστου Καπράλου

7.1.3. «Το Άγαλμα της Μάνας» - Έργο του γλύπτη Χρήστου Καπράλου

Το πρώτο έργο του Χρήστου Καπράλου που μπορούμε να θαυμάσουμε, πριν την είσοδο μας στο μουσείο, είναι το μεγάλο χάλκινο «άγαλμα της μάνας». Αυτό συμβολίζει την ελληνίδα μάνα, τη γυναίκα του μόχθου που αγωνίζεται σκληρά για την οικογένεια και τα παιδιά της. Το άγαλμα αυτό είναι τοποθετημένο σε ειδικά διαμορφωμένη πλατεία, απέναντι ακριβώς από το μουσείο και δίπλα στη θάλασσα. (Η μάνα του Χρήστου Καπράλου, http://odosaeiginis.blogspot.com/2016/05/blog-post_13.html)

Εικόνα: Το Αγαλμα της Μάνας

7.2. Οι ζωγράφοι

Η Αίγινα είναι ένα νησί το οποίο ζωγράφισαν τα τοπία του και εμπνεύστηκαν από τη μυθολογία του πλήθος ζωγράφων. Αρχικά, θα αναφερθούμε στους επιφανέστερους και πιο σημαντικούς ζωγράφους που εγκαταστάθηκαν μόνιμα ή περιοδικά στο νησί. Ο **Ιωάννης Μόραλης** γεννήθηκε στην Άρτα το 1916 και απεβίωσε στην Αθήνα το 2009 και υπήρξε ένας από τους επιφανέστερους Έλληνες καλλιτέχνες του 20^{ου} αιώνα. Η εκλογή του στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και το έργο του εκεί για 35 περίπου συνεχή χρόνια αποδείχτηκε αποφασιστικής σημασίας σε σχέση με μια σειρά από επιλογές και κατευθύνσεις της εικαστικής παραγωγής στην Ελλάδα τα χρόνια που ακολούθησαν. Από το 1927 εγκαθίστανται μόνιμα στην Αθήνα και πιο συγκεκριμένα στο Παγκράτι. Την ίδια χρονιά ο νεαρός Μόραλης, που είχε πάρει την απόφαση να γίνει ζωγράφος, αρχίζει να παρακολουθεί το «κυριακάτικο μάθημα» στην Σχολή Καλών Τεχνών. Εκεί γνωρίζει τον διακεκριμένο Έλληνα ζωγράφο, χαράκτη και γλύπτη Νίκο Νικολάου, με τον οποίο δημιούργησε μακροχρόνια φιλία. (https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Μόραλης) Ο **Νικολάου** γεννήθηκε στην Ύδρα το 1909 και πέθανε στην Αθήνα το 1986. Το 1937 έφυγε παρέα με το Μόραλη για να συνεχίσει τις σπουδές του στη Ρώμη και στο Παρίσι. Μετά το πόλεμο του 1940 ο Νίκος Νικολάου ασχολήθηκε κυρίως με τη ζωγραφική. Το 1964 εγκαταστάθηκε στην Αίγινα μαζί με τη σύζυγο του Αγγέλα Ζουμπουλάκη και ο οίκος του έγινε σημείο συνάντησης φιλότεχνων και διανοουμένων. Την ίδια χρονιά, εκλέχτηκε τακτικός καθηγητής σχεδίου στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, όπου δίδαξε για μια δεκαετία και έγινε διευθυντής της στα χρόνια της δικτατορίας. Επιπροσθέτως, υπήρξε συνεργάτης του περιοδικού Νέα Εστία. Κατά τη δεκαετία του 1970, ο Νικολάου άρχισε να ζωγραφίζει με μοναδικό τρόπο βότσαλα στις ακρογιαλιές της Αίγινας. Ταυτόχρονα, ασχολήθηκε με τη χαρακτική και την εικονογράφηση βιβλίων. Επιπλέον, ασχολήθηκε και με τη γλυπτική, αλλά αυτή παραμένει η λιγότερο γνωστή πλευρά του έργου του. Οι πίνακες του, ιδιαίτερα τα γυμνά και οι προσωπογραφίες, συνδυάζουν το σύγχρονο εξπρεσιονισμό με την αρχαία ελληνική και αιγυπτιακή παράδοση, την αγγειογραφία και τα Φαγιούμ. Ο εξπρεσιονισμός αποτελεί καλλιτεχνικό κίνημα της μοντέρνας τέχνης που αναπτύχθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και κυρίως στο χώρο της ζωγραφικής. Κύριο χαρακτηριστικό των εξπρεσιονιστών καλλιτεχνών είναι η τάση να παραμορφώνουν τη πραγματικότητα στα έργα τους, αδιαφορώντας σε μία πιστή και αντικειμενική αναπαράσταση της. Διακρίνεται από μία έντονη συναισθηματική αγωνία και ελάχιστα εξπρεσιονιστικά

έργα έχουν χαρούμενη διάθεση. Με τον όρο πορτραίτα Φαγιούμ εννοείται το σώμα των προσωπογραφιών που φιλοτεγήθηκαν από το 1^ο έως το 3^ο αιώνα από συνεχιστές της ύστερης ελληνιστικής παράδοσης της Αλεξανδρινής Σχολής και διασώθηκαν ως τη σύγχρονη εποχή. Αυτά τα νεκρικά πορτραίτα, προορισμένα για ταφική χρήση, πήραν την ονομασία τους από την όαση Φαγιούμ που βρίσκεται στην Αίγυπτο, επειδή εκεί ανακαλύφθηκαν τυχαία τα πρώτα δείγματα τους. Συγκριτικά, ο Μόραλης ήταν τελειομανής και ευσυνείδητος. Μελετούσε που θα βάλει και τη τελευταία πινελιά. Αντίθετα ο Νικολάου, ήταν αυθόρμητος και δημιουργούσε τα έργα ζωγραφικής του χωρίς καμία προεργασία.

([https://el.wikipedia.org/wiki/Νίκος_Νικολάου_\(ζωγράφος\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Νίκος_Νικολάου_(ζωγράφος)))

Εικόνα: Ο Γιάννης Μόραλης στο εργαστήρι του στην Αίγινα

Εικόνα: Άποψη του ζωγράφου Νίκου Νικολάου

Ένας άλλος σπουδαίος ακαδημαϊκός και αρχιτέκτονας με πλούσιο ζωγραφικό έργο ήταν ο **Δημήτριος Πικιώνης**. Ο Πικιώνης γεννήθηκε στο Πειραιά το 1887 και πέθανε στην Αθήνα το 1968. Η καταγωγή του ήταν από τη Χίο. Από μικρός είχε κλίση στη ζωγραφική. Το 1906 έγινε ο πρώτος μαθητής του Κωνσταντίνου Παρθένη, ο οποίος ήταν διακεκριμένος Έλληνας ζωγράφος, ενώ παράλληλα σπούδαζε στον Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Αθηνών, από το οποίο το 1908 πήρε το δίπλωμα του πολιτικού μηχανικού. Στη συνέχεια μετακινήθηκε στο Μόναχο της Γερμανίας για να σπουδάσει ελεύθερο σχέδιο και γλυπτική. Στο Παρίσι παρακολούθησε μαθήματα αρχιτεκτονικών συνθέσεων στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού. Το 1912 κατά τη περίοδο των Βαλκανικών πολέμων επέστρεψε στην Ελλάδα. Τότε στράφηκε πάλι στην αρχιτεκτονική για να ολοκληρώσει τις γνώσεις του αρχίζοντας τις πρώτες μελέτες πάνω στην αρχιτεκτονική της νεοελληνικής παράδοσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδίασε πολλά σπίτια από τη λαϊκή αρχιτεκτονική της Αίγινας. Το γραφικό αγροτικό τοπίο της Αίγινας των αρχών του προηγούμενου αιώνα, φέρνει το Πικιώνη όλο και πιο συχνά στο νησί. Σε μία από τις περιηγήσεις του, στους πρόποδες ενός πευκόφυτου λόφου στο Μεσαγρό πολύ κοντά στο ναό της Αφαίας, αντικρίζει τον οικό του Αλέξανδρου Ροδάκη. Δεν είναι βέβαια απίθανο ο Πικιώνης να ήταν προϋδρασμένος για αυτό τον οικό ήδη από τις σπουδές του στην Ευρώπη. Ο Γερμανός αρχαιολόγος Furtwangler που εργαζόταν στη γειτονική Αφαία, είχε δημοσιεύσει φωτογραφίες του σπιτιού στη Γερμανία πριν το 1907 ως «απόδειξη της ζωντανής λαϊκής τέχνης». Για τον Πικιώνη το κτίσμα αυτό ήταν μία αποκάλυψη. Ο οίκος του

Ροδάκη στην Αίγινα με την «αγνή φυσική ζωή» που εξυπηρετεί και την εκλαϊκευμένη αρχαιοπρέπεια που προβάλλει, μοιάζει να θεμελιώθηκε στο «πύρινο έδαφος της πραγματικότητας», όπως αναφέρει στο άρθρο του «Η λαϊκή μας τέχνη και εμείς». Κτισμένο σε τρεις διαφορετικές φάσεις, ο οίκος του αγρότη Ροδάκη, ακολουθεί κάτοψη Ζ και διπλό Γ οριοθετώντας με το φουρνόσπιτο μία αυλή που ανοίγεται στο νοτιά και προστατεύεται από το δυτικό ήλιο. Οι έντονες κλίσει της πλαγιάς σπάνε τον όγκο του κτιρίου σε τρεις στάθμες. Η βορινή πλευρά προστατεύεται από το στάβλο που κτίζεται μακριά από την είσοδο του σπιτιού. Αξίζει να αναφερθεί ότι αυτό το κτίσμα δεν ξεφεύγει από την τυπική οργάνωση των αγροτικών σπιτιών της Αίγινας ή των άλλων νησιών του Αιγαίου Πελάγους, που εξυπηρετούν την «αγνή και φυσική ζωή» των χωρικών. Η διαφορά του οικήματος του Ροδάκη έγκειται στις άμεσες επιρροές στο διάκοσμο από το γειτονικό ναό της Αφαιάς και όχι από τα βαυαρικά νεοκλασικά. Ο Ροδάκης που εργαζόταν σαν εργάτης στον αρχαιολογικό χώρο παρατηρούσε τις λεπτομέρειες και τις προσάρμοζε στα μέτρα του σπιτιού του, επηρεασμένος από τις λαϊκές παραδόσεις που πίστευε. Τα αγαλματίδια που είχε τοποθετήσει όπως το γουρούνι, το ρολόι, το φίδι, το περιστέρι, ο αετός και οι κεφαλές των Τούρκων Σαρακηνών δεν ήταν ευφάνταστα διακοσμητικά, αλλά σύμβολα με ουσιώδη χρηστικό ρόλο. Ο οικισμός του Ροδάκη είναι το πιο αξιόλογο παράδειγμα του πως θα ήταν η ελληνική αρχιτεκτονική αν δεν είχε μεσολαβήσει ο βαυαρικός νεοκλασικισμός. Ο Δημήτριος Πικιώνης ενθουσιάστηκε τόσο με αυτό τον οίκο που τον φωτογράφησε και τον αποτύπωσε. Προσπάθησε να καλέσει τον Αλέξανδρο Ροδάκη στην Αθήνα για να τον συστήσει ως γλύπτη αλλά ο πόλεμος ματαίωσε τα σχέδια τους. Ο Ροδάκης μετά από λίγα χρόνια πέθανε. Η επίδραση που ασκούσε στο Πικιώνη το σπίτι του Ροδάκη είναι εμφανής ακόμη και μία δεκαετία μετά, όταν ο αρχιτέκτονας – ζωγράφος σχεδίασε την οικία Μωραΐτη στις Τζιτζιφιές της Καλλιθέας. Το 1934 ο Kraus Vrieslander και ο Τζούλιο Καίμη δημοσιεύουν το βιβλίο «Το σπίτι του Ροδάκη στην Αίγινα», που εμπεριέχει σχέδια και φωτογραφίες που αποτύπωσε ο Πικιώνης. Μετά το 1943 ο Πικιώνης ως καθηγητής του Πολυτεχνείου, φέρνει τους μαθητές του μαζί στην Αίγινα για να δουν τον οικισμό στο Μεσαγρό. Οι νέοι αρχιτέκτονες γαλουχούνται στη λαϊκή αρχιτεκτονική της Αίγινας. (https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτρης_Πικιώνης – *Η Αίγινα του Πικιώνη*, <https://www.archisearch.gr/press/aegina-pikionis-exhibition/>)

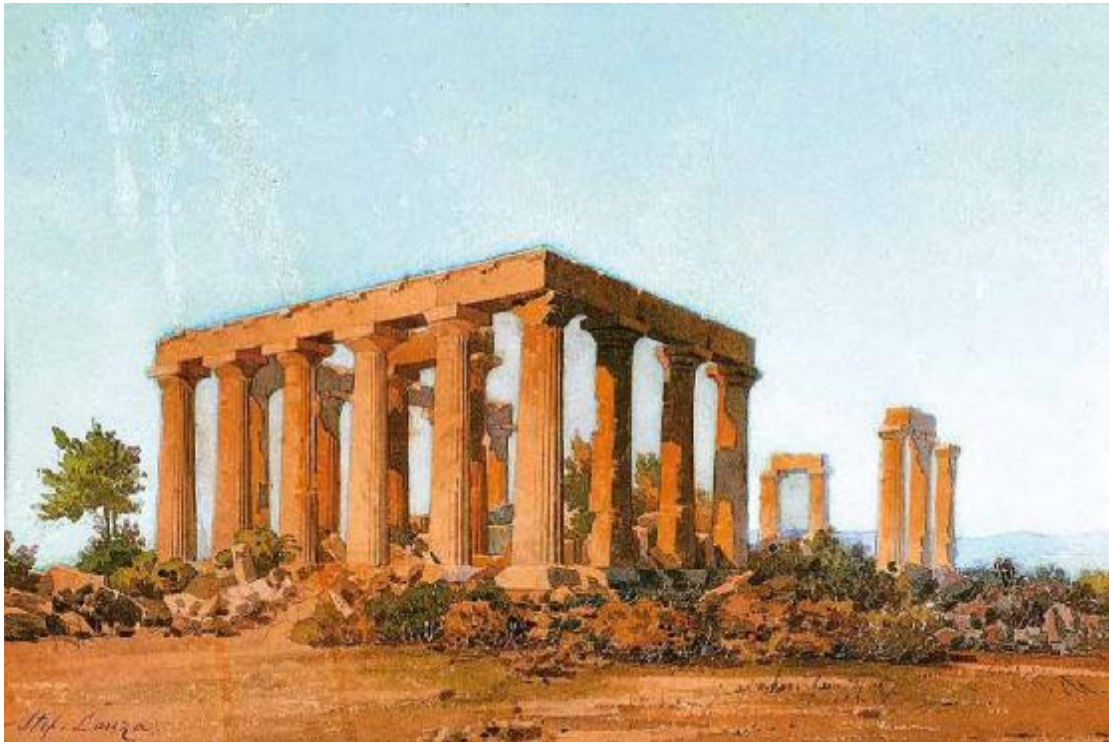
Εικόνα: «Η πόρτα στην Αίγινα» - έργο του Δημήτρη Πικιώνη που βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη στις μέρες μας

Εικόνα: Αφίσα από την ομώνυμη έκθεση προς τιμή του Πικιώνη στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κολώνας

Άλλος σημαντικός ζωγράφος ήταν ο **Στέφανος Λάντσα**. Ο Λάντσα γεννήθηκε στην Αθήνα το 1861 και πέθανε το 1933. Ήταν Έλληνας ζωγράφος ιταλικής καταγωγής που ασχολήθηκε με την τοπιογραφία. Η τοπιογραφία είναι η αναπαράσταση τοπίων στη ζωγραφική. Σπούδασε ζωγραφική στο σχολείο των τεχνών της Αθήνας ενώ από το 1909 μέχρι το 1932 υπήρξε καθηγητής ιχνογραφίας στο ίδιο ίδρυμα. Εξέθεσε τα έργα του στην Ελλάδα και στην Αίγυπτο. Ο Λάντσα

αποτύπωνε στα έργα του αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, επηρεασμένος από το Ρομαντισμό των Ευρωπαίων περιηγητών του παρελθόντος. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο ζωγράφος αποτύπωσε με ρεαλιστικό τρόπο ποικίλα μνημεία μέσα σε αυτά και το περίφημο Ναό της Αφαιάς. (https://el.wikipedia.org/wiki/Στέφανος_Λάντσα)

Εικόνα: Ζωγραφική άποψη του Ναού της Αφαιάς από το Στέφανο Λάντσα

Ο **Γιάννης Παππός** ήταν γλύπτης και ζωγράφος. Γεννήθηκε το 1913 και πέθανε το 2005. Αποτέλεσε έναν από τους πιο σημαντικούς Έλληνες γλύπτες που έδρασαν τον 20^ο αιώνα στην Ελλάδα, μεταφέροντας και αξιοποιώντας τις διδαχές της μεταροντενικής γαλλικής σχολής στη χώρα μας. Έχει πλήθος έργων τα οποία βρίσκονται εγκατεσπαρμένα σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας. Φιλοτέχνησε κυρίως ανδριάντες και προτομές. Η καλλιτεχνική του πορεία περιορίστηκε σε μέρη όπως η Αίγινα, η Αθήνα, το Παρίσι και η Αίγυπτος. Στα «τετράδια της Αίγινας» κατέγραφε ο Ιωάννης Παππός τα τελευταία του χρόνια αναμνήσεις και σκέψεις. Τιτλοφορούνται με αυτόν τον τρόπο διότι γράφτηκαν κυρίως στο νησί. Ακόμα και τα κομμάτια που γράφτηκαν αλλού είναι στην ουσία της Αίγινας.

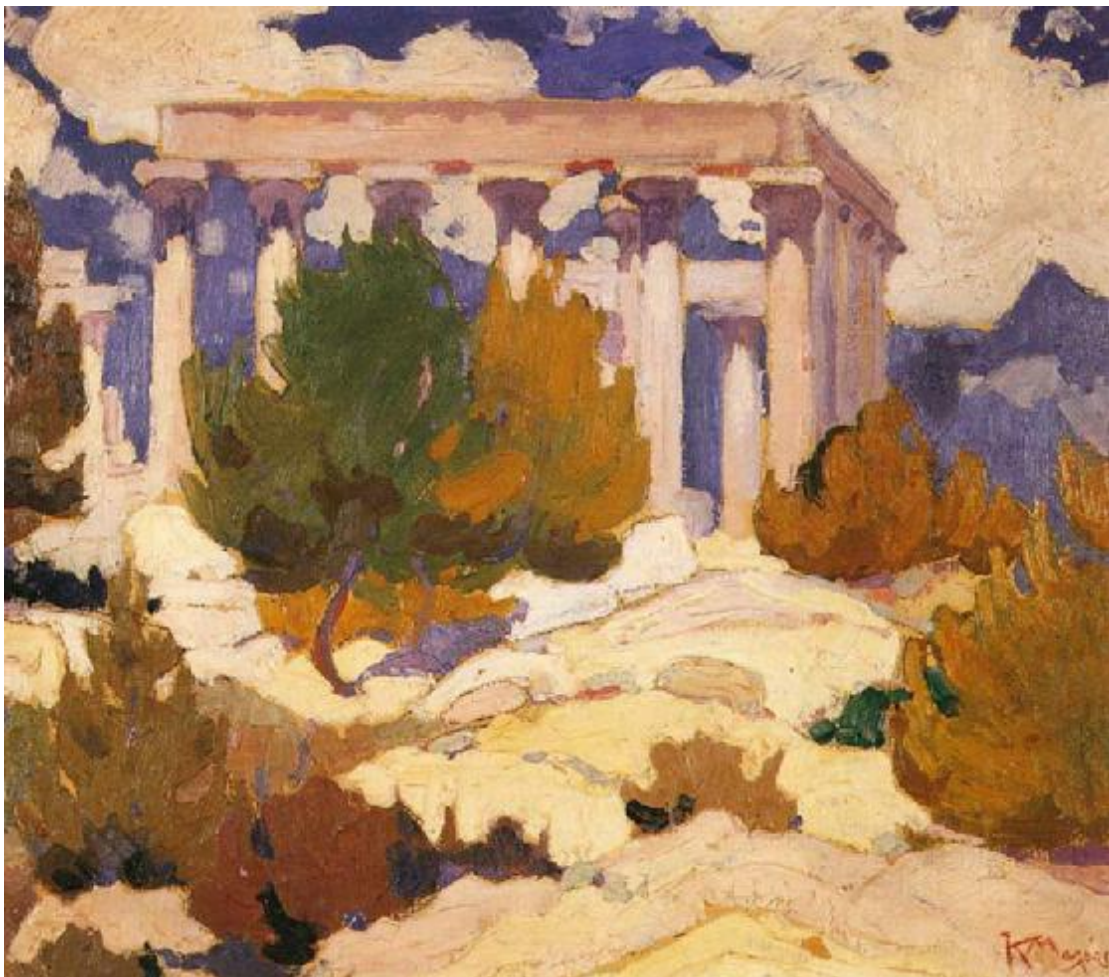
(https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Παππός)

Εικόνα: Έργο του Ιωάννη Παππά

Άλλος ζωγράφος που πέρασε από την Αίγινα και ζωγράφησε το ναό της Αφαιάς ήταν ο **Κωνσταντίνος Μαλέας**. Γεννήθηκε στη Κωνσταντινούπολη το 1879 και πέθανε στην Αθήνα το 1928. Αποτελούσε έναν από τους πλέον σημαντικούς μεταϊμπρεσιονιστές Έλληνες ζωγράφους στην Ελλάδα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ο ιμπρεσιονισμός είναι καλλιτεχνικό ρεύμα που αναπτύχθηκε το 19^ο αιώνα και επηρέασε κυρίως τη ζωγραφική, τη λογοτεχνία και τη μουσική. Κύριο χαρακτηριστικό του ιμπρεσιονισμού είναι τα ζωντανά χρώματα, οι συνθέσεις σε εξωτερικούς χώρους συχνά από ασυνήθιστες οπτικές γωνίες και η έμφαση στην αναπαράσταση του φωτός. Οι ιμπρεσιονιστές ζωγράφοι θέλησαν να αποτυπώσουν την άμεση εντύπωση που προκαλεί ένα αντικείμενο ή μία καθημερινή εικόνα. Ο

μεταϊμπρεσιονισμός είναι το ρεύμα που έπεται του ιμπρεσιονισμού. Οι ζωγράφοι του εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τις τεχνικές του ιμπρεσιονισμού, ωστόσο επιδιώκουν να δώσουν μεγαλύτερο συναισθηματισμό στα έργα τους. Ο Μαλέας, μαζί με τον Κωνσταντίνο Παρθένη θεωρείται ως «ο πατέρας της μοντέρνας τέχνης στην Ελλάδα». Ο Μαλέας υπήρξε απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής, στην οποία ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τη ζωγραφική. Επιπλέον, όσον αφορά τους ζωγράφους της γενιάς του 30', επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από αυτόν και βαρυσήμαντο ρόλο διαδραμάτισαν οι σπουδές του στο Παρίσι πάνω στη ζωγραφική και την αρχιτεκτονική. (https://el.wikipedia.org/wiki/Κωνσταντίνος_Μαλέας)

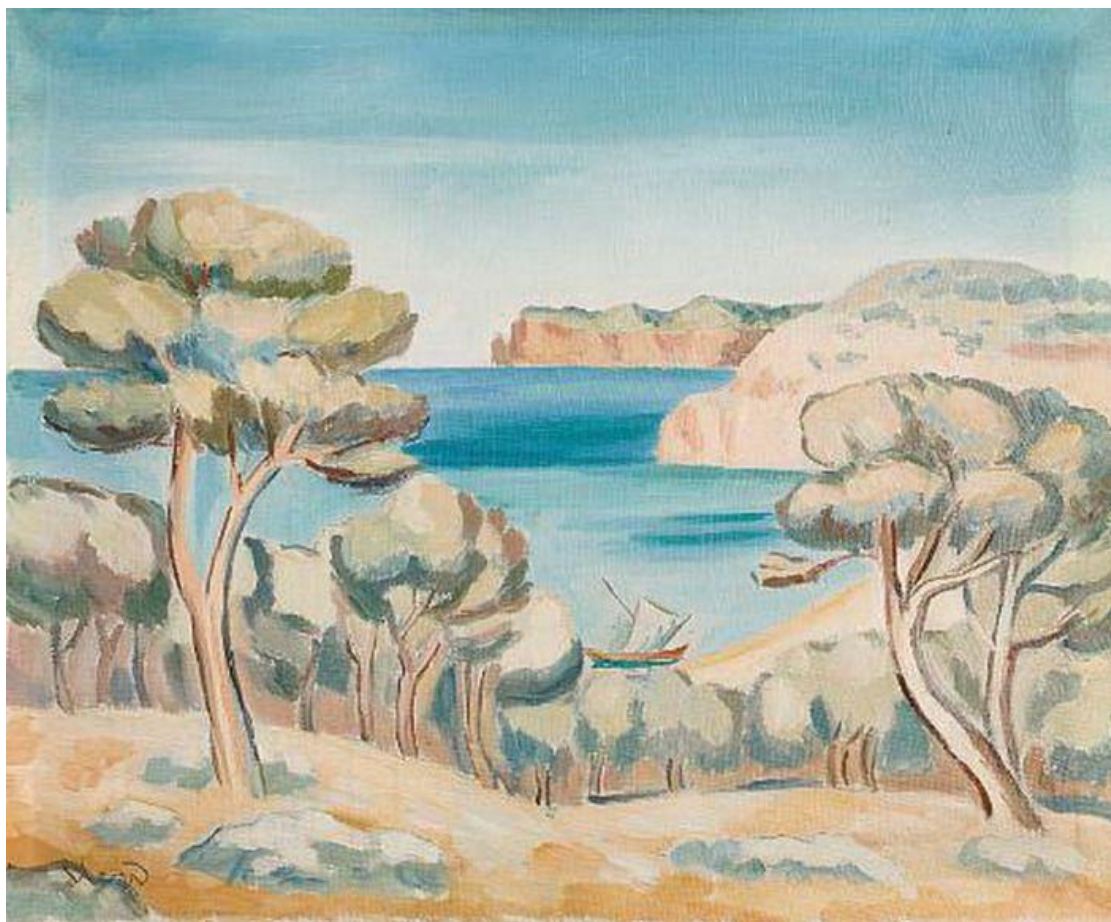

Εικόνα: Ζωγραφική άποψη του Ναού της Αφαίας από το Κωνσταντίνο Μαλέα

Άλλος ζωγράφος με ιδιαίτερη τεχνοτροπία στο ζωγραφικό του έργο ήταν ο **Γεράσιμος Στέρης ή Σταματελάτος**. Γεννήθηκε το 1898 στη Κεφαλονιά και πέθανε το 1987. Σπούδασε το 1915 – 1917 στο Σχολείο Καλών Τεχνών Αθηνών στο τμήμα

ζωγραφικής όπου διακρίθηκε με τρία βραβεία. Συντροφιά του ήταν ο Τζούλιο Καίμη, με τον οποίο περιπλανιόταν στην Αθήνα ζωγραφίζοντας. Την εποχή εκείνη γνωρίζει και το Δημήτριο Πικιώνη. Όσον αφορά το εξωτερικό ταξίδεψε στην Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα στην Ιταλία, τη Γερμανία και την Ολλανδία. Παρακολουθεί μαθήματα σε ακαδημίες Τεχνών του Παρισιού, μαθαίνει τοιχογραφία, αρχιτεκτονική εσωτερικών χώρων και αποκτά επαφές με διεθνούς φήμης καλλιτέχνες όπως ο πασίγνωστος Πάμπλο Πικάσο. Τα τοπία της Αίγινας στα έργα ζωγραφικής μέσα από συνεχείς προσθέσεις γίνονται ιδεατά.

(https://el.wikipedia.org/wiki/Γεράσιμος_Σταματελάτος)

Εικόνα: Ζωγραφική άποψη δέντρων σε ερημική παραλία στην Αίγινα από τον Στέρη

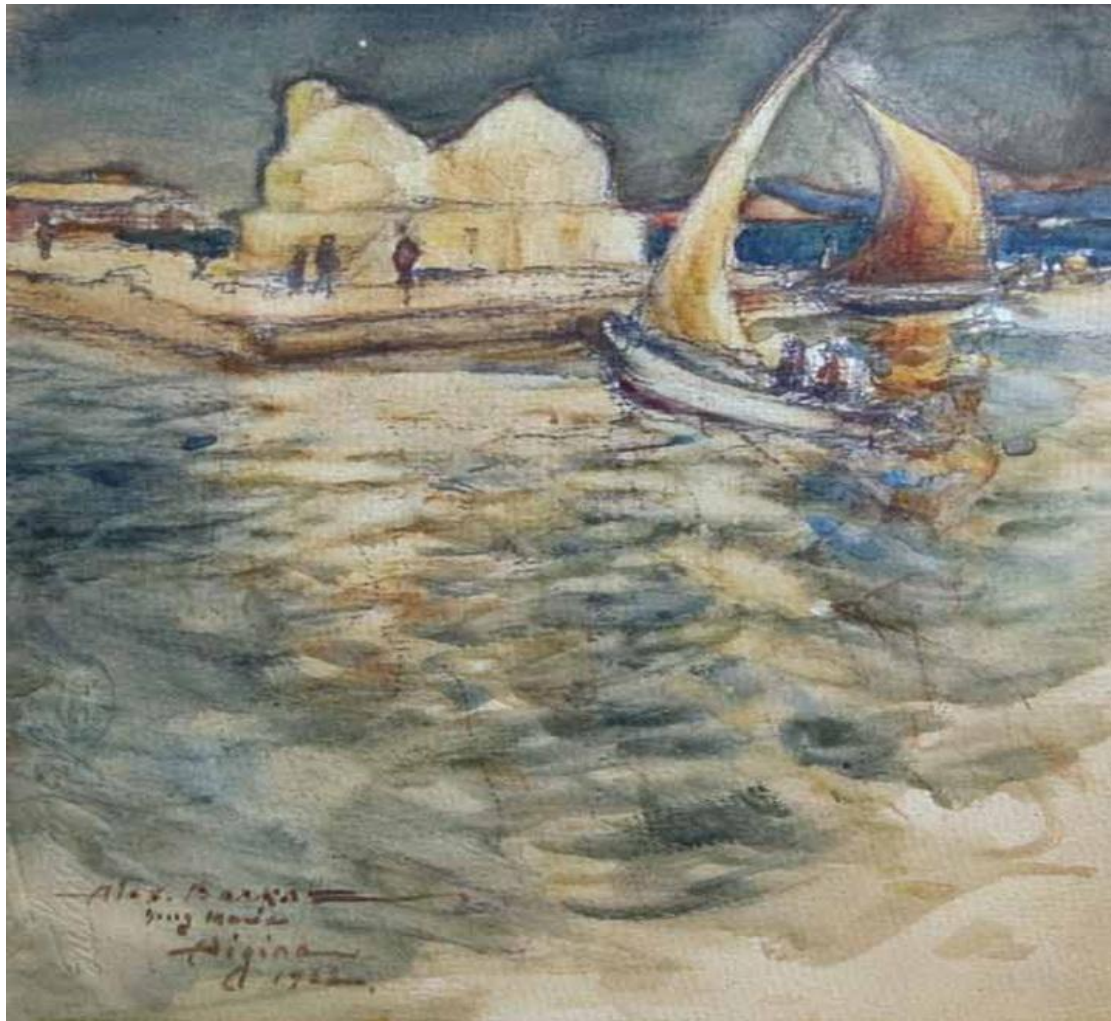
Αξίζει να αναφερθεί ότι από την Αίγινα πέρασαν και ξένοι ζωγράφοι όπως ο **Αλεξάντερ Μπαρκόφ**. Ο Μπαρκόφ γεννήθηκε στο Ελσίνκι της Φινλανδίας με ρωσική καταγωγή το 1870 και απεβίωσε στην Αθήνα το 1944. Σπούδασε στη Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών και στη Σχολή Σχεδίου του Ελσίνκι από το 1890 έως το

1897. Όπως πολλοί ομότεχνοί του, πήγε και εκείνος μία περίοδο στο Παρίσι. Ζωγράφιζε κυρίως σε ακουαρέλες, συχνά στον δρόμο, τις οποίες πωλούσε επί τόπου. Έκανε υδατογραφίες, τις οποίες συνήθιζε να υπομνηματίζει σημειώνοντας την υπογραφή του αλλά και το τόπο και το χρόνο. Η σύνθεση των έργων του είναι στερεή, με αρμονικές σχέσεις των μοτίβων, άμεμπτα ζυγιάσματα των αντιθέσεων φωτεινού – σκοτεινού, κενού – πλήρους, γραμμικών – ζωγραφικών, δυναμικών και στατιστικών στοιχείων. Το σχέδιο είναι γρήγορο, σίγουρο και διαποτισμένο από μία εξπρεσιονιστική καλλιγραφική ποιότητα. Δεν ανήκε σε κύκλους σχετικά με τα εικαστικά όπως καλλιτέχνες, γκαλερί κτλ. είτε επειδή δεν θέλησε είτε επειδή δεν μπόρεσε. Από τους τελευταίους ξένους ζωγράφους που έκαναν πατρίδα τους την Ελλάδα, ο Μπαρκόφ διέσωσε τις ακουαρέλες του κάτι που απασχόλησε ελάχιστα τους Έλληνες καλλιτέχνες της εποχής του. Σημαντική ήταν η παρουσία του στους δρόμους της ελληνικής μεσοπολεμικής πόλης όπως της Αθήνας, της Αίγινας, της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά με το πολύβουο πλήθος της αλλά και με την ιστορική φυσιογνωμία της αρχιτεκτονικής της, αρχαίας και νεότερης.

[\(https://paletaart.wordpress.com/](https://paletaart.wordpress.com/) - *Alexander Barkoff*

<https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/alexanderbarkoff/>)

Εικόνα: Μπαρκόφ Αλέξανδρος – Άγιος Νικόλας Θαλασσινός στο λιμάνι της Αίγινας, 1932

Ο **Σπύρος Παπαλουκάς** ήταν διακεκριμένος Έλληνας ζωγράφος, πρόδρομος της Γενιάς του 30'. Γεννήθηκε το 1892 και απεβίωσε στην Αθήνα το 1957. Ως «Γενιά του 1930» ονομάστηκε η γενιά των Ελλήνων λογοτεχνών και καλλιτεχνών που βρέθηκαν τη δεκαετία του 1930 στο αποκορύφωμα της καριέρας τους. Με την μικρασιατική καταστροφή του 1930 οι καλλιτέχνες αναζήτησαν την ελληνικότητα, δηλαδή αναπαριστούσαν τον ελληνικό χώρο και το ελληνικό φως. Θέλησαν να εκφράσουν την πραγματικότητα της εποχής τους, συνδυάζοντας την ελληνική παράδοση με τα μοντερνιστικά ρεύματα όπως το κυβισμό, τον υπερρεαλισμό, το φωβισμό κτλ. Από έφηβος ο Παπαλουκάς έμαθε τη τέχνη της αιογραφίας. Το 1906 πήγε στο Πειραιά για να εξασκήσει τη τέχνη του σε ένα εργαστήριο αιογραφίας και ζωγραφικής και το 1909 έγινε δεκτός στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας. Από το 1916

έως το 1921 συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι και σε άλλες σχολές καλών τεχνών. Το 1921 επέστρεψε στην Ελλάδα και ακολούθησε τον Ελληνικό Στρατό στη Μικρά Ασία ως επίσημος εικονογράφος της εκστρατείας. Τα έργα του από αυτή τη περίοδο χάθηκαν στην καταστροφή της Σμύρνης το 1922. Επιστρέφοντας από την Μικρά Ασία εγκαταστάθηκε στην Αίγινα. Όσον αφορά το έργο του ο Σπύρος Παπαλουκάς ήταν μεγάλος γνώστης των καλλιτεχνικών ρευμάτων της εποχής του αλλά και της βυζαντινής τέχνης. Τα έργα του συνδυάζουν τον ιμπρεσιονισμό και με την πνευματικότητα των βυζαντινών αγιογραφιών. Η επίσκεψη του και η διαμονή του στο Άγιο Όρος είχε πολύ μεγάλη επιρροή στο έργο του. Εκτός από αγιογραφίες και τοπιογραφίες, ο Παπαλουκάς έφτιαξε και πορτρέτα. Η επίδραση του Παπαλουκά στους σύγχρονους του και μεταγενέστερους Έλληνες ζωγράφους ήταν βαρυσήμαντη, αφού με το έργο του έδειξε πως μπορούν να γίνουν συμβατές η μοντέρνα τέχνη και η ελληνικότητα. (https://el.wikipedia.org/wiki/Σπύρος_Παπαλουκάς)

Εικόνα: Παπαλουκάς Σπύρος – Εξωκκλήσι στην Αίγινα, 1932

Άλλος σπουδαίος χαρακτήρας, επιμελητής εκδόσεων, συγγραφέας, ιστορικός τέχνης, κριτικός και ζωγράφος ήταν ο **Γεώργιος Μανουσάκης**. Γεννήθηκε το 1914 στο Ηράκλειο της Κρήτης και πέθανε το 2003. Ερχόμενος στην Αθήνα γράφτηκε και άρχισε να παρακολουθεί μαθήματα στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών. Μαθήτευσε δίπλα στον Ουμβέρτο Αργυρό, Κωνσταντίνο Παρθένη και Γεώργιο Κεφαλληνό. Όσον αφορά τη τεχνοτροπία του ακολουθεί παραστατική ζωγραφική. Κατορθώνει με λεπτομερειακή απόδοση και τη ρεαλιστική απεικόνιση να απεικονίσει την εκάστοτε πραγματικότητα. (<http://manousakispainter.blogspot.com/>)

Εικόνα: Παραδοσιακή Ταβέρνα στην Αίγινα – έργο του Γιώργου Μανουσάκη, δεκαετία 1950

Ο **Ανδρέας Βουρλούμης** (1910 - 1999) ήταν άλλο ένας σπουδαίος ζωγράφος που πέρασε από την Αίγινα. Ασχολήθηκε με την παραστατική απεικόνιση, την προσωπογραφία, τη νεκρή φύση, την τοπιογραφία και τους εσωτερικούς χώρους. Χρησιμοποίησε την υδατογραφία, την ελαιογραφία και άλλες τεχνικές χρώματος που ήταν συνδεδεμένες με το αντικείμενο των σπουδών του πάνω στη χημεία. Επιπροσθέτως, είχε βαθιά γνώση της ελληνικής τέχνης, ήταν εξίσου εξοικειωμένος με καλλιτεχνικά ρεύματα, παρόλο που αντιστάθηκε στις ακρότητες της νεωτερικότητας, την οποία ωστόσο ενσωμάτωσε δημιουργικά με τον προσωπικό τρόπο του. Ήταν μάστορας της ακουαρέλας και μετουσίωσε τον κόσμο γύρω σε ανεξάντλητες χρωματικές παραλλαγές. Η Αίγινα, όπου περνούσε ο Βουρλούμης τα καλοκαίρια του από το 1936, αποτέλεσε αγαπημένο του θέμα. Τη ζωγράφισε επανειλημμένα δίχως να την αντιγράψει επακριβώς. Ο ζωγράφος αυτός δεν αντιγράφει τη πραγματικότητα αλλά τη δημιουργεί. Η Αίγινα ζωντανεύει μπροστά στα μάτια μας μέσα από έργα που εμπνέονται από το φυσικό τοπίο του νησιού, την ατμόσφαιρα, τη θέα από το καράβι καθώς πλησιάζει το λιμάνι, τους ανθρώπους στην αποβάθρα, τα καφάσια στο μανάβικο, τους ξεθωριασμένους τοίχους των σπιτιών, τις πέργκολες στους κήπους, τις φθαρμένες πολυθρόνες στις αυλές, τους περίτεχνους

κορμούς από τις γέρικες ελιές και το αεράκι που πλανιέται ανάμεσα στα φύλλα από τις φιστικιές. (https://el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Βουρλούμης)

Εικόνα: Βουρλούμης Ανδρέας – Ζωγραφική απεικόνιση: «Καΐκια στην Αίγινα»

Ο **Σπύρος Βασιλείου** γεννήθηκε στο Γαλαξίδι το 1903 και πέθανε στην Αθήνα το 1985. Ήταν Έλληνας ζωγράφος από τους πιο αναγνωρίσιμους. Επιπροσθέτως, ήταν αγιογράφος, χαράκτης, σκηνογράφος, γραφίστας, διακοσμητής, συγγραφέας – κριτικός, δάσκαλος και έχει στο ενεργητικό του περισσότερα από 5.500 χιλιάδες έργα. Την καλλιτεχνική του παραγωγή την χαρακτηρίζει το σταυροδρόμι της λαϊκής και βυζαντινής τέχνης με τους πειραματισμούς των σύγχρονων ρευμάτων. Ο Βασιλείου κινήθηκε πάνω στις ρίζες της ελληνικής τέχνης, προκειμένου να συναντήσει τάσεις των κινημάτων του ευρωπαϊκού μοντερνισμού, με τον τρόπο που προσλαμβάνονταν από τη καλλιτεχνική ζωή στην Αθήνα. Τα έργα του απεικονίζουν κυρίως το φυσικό και αστικό τοπίο καθώς και σκηνές της κοινωνικής ζωής. Ο Σπυρίδων Βασιλείου μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο κατεξοχήν καλλιτέχνης που ύμνησε στο καμβά του την Αίγινα. Λάτρης του νησιού καθόταν στο λιμάνι του νησιού και αποτύπωσε τα καΐκια, την Παναγίτσα, την οδό Αχιλλέως, τους οίκους και τα μαγαζιά με μία απαλότητα και γλυκύτητα στα χρώματα που αναδεικνύουν το ιδιαίτερο φως του νησιού. Ο Βασιλείου δημιούργησε δεκάδες έργα στο νησί. Αξίζει να αναφερθεί ότι φιλοτέχνησε την αφίσα του ΕΟΤ για τα νησιά, που απεικονίζει το λιμάνι της Αίγινας από τη περιοχή της Κολώνας. Ο Σταύρος Ιωάννου (1945 – 2009) αποφοίτησε από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών το 1976. Η ιδιαιτερότητα του

Ιωάννου ως ζωγράφου έγκειται στο γεγονός ότι συνδυάζει την δυναμική εξπρεσιονιστική χειρονομία και τον βαθύ χρωματικό λυρισμό. Από τις πρώτες του σπουδαστικές νεκρές φύσεις ως τα τελευταία του εκρηκτικά τοπία της Αίγινας, παραμένει μοναδικός κολορίστας. (https://el.wikipedia.org/wiki/Σπύρος_Βασιλείου)

Εικόνα: Αποψη της Εκκλησίας της Παναγίτσας στο λιμάνι της Αίγινας, έργο του ζωγράφου Σπύρου Βασιλείου

Ο **Κώστας Βαρώτσος** είναι Έλληνας γλύπτης και καθηγητής του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1955. Σπούδασε στη Σχολή Καλών Τεχνών της Ρώμης στην Ιταλία και στην Αρχιτεκτονική σχολή της Πεσκάρα. Το 1991 έλαβε την υποτροφία του ιδρύματος Fulbright και εγκαταστάθηκε στη Νέα Υόρκη για ένα χρόνο. Έργα του έχουν εκτεθεί σε ατομικές και ομαδικές εκθέσεις. Ζει και εργάζεται στην Αίγινα. Έχει σπίτι εκεί και εργαστήριο. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Βαρώτσου τον γοητεύει ο ναός της Αφαίας. Το νησί έχει επηρεάσει πάρα πολύ τη δουλειά του. Έβγαλε πολλά έργα και σημαντικά που είναι συνδεδεμένα με την ενέργεια του τοπίου, τη θάλασσα και το φως. Άλλος σημαντικός ζωγράφος είναι ο Παύλος Σάμιος. Γεννήθηκε το 1948 και είναι καθηγητής στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας. Σπούδασε στη Σχολή Καλών Τεχνών από το Νίκο

Νικολάου και τον Ιωάννη Μόραλη και αποφοίτησε το 1972. Όσον αφορά τη τεχνοτροπία του, εκφράζει στους πίνακες του ένα μεταφυσικό και ένα συμβολικό όραμα. Χρησιμοποιεί διάφορες τεχνικές ζωγραφικής όπως τοιχογραφία, τέμπρα κα. Τα έργα του βρίσκονται σε ιδιωτικές συλλογές, σε μουσεία και πολιτιστικά ιδρύματα παγκοσμίως. Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί ότι παραδίδει μαθήματα online και σε πολλά από αυτά μας μεταφέρει στα τοπία της Αίγινας. (<https://ikastikos-kiklos.com> - https://el.wikipedia.org/wiki/Κώστας_Βαρώτσος)

Εικόνα: Άποψη της «Πύλης της Αίγινας» - έργο του γλύπτη Κώστα Βαρώτσου

Μία άλλη σπουδαία ζωγράφος ήταν η **Μαρία Πωπ**. Χαρακτηριστική της γενιάς των νέων ζωγράφων, η Μαρία Πωπ ήταν κόρη του Ισπανού βιολιστή και διευθυντή ορχήστρας Ιωσήφ Μπουστίνου, ο οποίος διετέλεσε διευθυντής και μαέστρος στην Κρατική Ορχήστρα Αθηνών. Στην Αίγινα διατηρούσε το χαρακτηριστικό και κατάφυτο οικό της στη περιοχή του Φάρου, όπου κατά καιρούς είχε φιλοξενήσει σημαντικές προσωπικότητες. Το Μεταξουργείο, το Μοναστηράκι, το Ναύπλιο, η Καστέλα, η Ύδρα, η Ισπανία και φυσικά η αγαπημένη της Αίγινα ήταν τα μέρη που αποτύπωνε. Τα νεοκλασικά κτίρια, τα παραδοσιακά κτίσματα, τα καφενεία, τα απομακρυσμένα δρομάκια, τα παλιά σπίτια και οι αυλές ήταν τα αγαπημένα της. Απεβίωσε το 2009. (<http://homouniversalisgr.blogspot.com/2017/11/1925-2009.html>)

Εικόνα: Ζωγραφική άποψη του Πύργου του Μαρκέλλου και της ευρύτερης περιοχής από τη Μαρία Πωπ.

Ο ζωγράφος **Φραγκίσκος Κάππος** γεννήθηκε στην Αίγινα το 1938. Σπούδασε ενδυματολογία και ζωγραφική στην Ιταλία. Εργάστηκε ως ενδυματολόγος και τεχνικός Σκηνογράφος στο Εθνικό Θέατρο και στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος. Σε πολλά από τα έργα του απεικονίζει με ρεαλιστικό τρόπο σχεδόν φωτογραφικά τοπία και κτίρια της Αίγινας. Απεβίωσε το 2012.

[\(https://paletaart2.wordpress.com/2016/02/10/\)](https://paletaart2.wordpress.com/2016/02/10/)

Εικόνα: Ζωγραφική απεικόνιση του λιμανιού της Αίγινας από τον Φραγκίσκο Κάμπο

Άλλοι σπουδαίοι ζωγράφοι που πέρασαν από την Αίγινα, αποτύπωσαν τα τοπία της και άφησαν ανεξίτηλα το σημάδι τους είναι ο Ιωάννης Τσαρούχης, ο Ανδρέας Γεωργιάδης, ο Νικόλαος Στεφάνου, ο Αλέξανδρος Σπανούδης και ο Αλέξης Βερούκας.

(<http://www.biblionet.gr/book/>)

Κεφάλαιο 8: Η Αίγινα των ποιητών

Η Αίγινα αποτελεί ένα νησί που ενέπνευσε τη ποίηση. Στη πτυχιακή εργασία αυτή θα αναφερθούμε στους πιο σημαντικούς και επιφανέστερους ποιητές που συσχετίζονται με το νησί. Αρχικά, θα αναφερθούμε στο **Κωνσταντίνο Βάρναλη** (1884 – 1974). Ο Βάρναλης ήταν λογοτέχνης, δημοσιογράφος και κυρίως ποιητής. Έχει τιμηθεί με βραβείο. Όσον αφορά το έργο του είναι γραμμένο στη δημοτική και έχει καλά επιμελημένη μορφή και πλαστικότητα στην έκφραση. Χαρακτηρίζεται από θερμή λυρική φαντασία και σατιρική διάθεση για το σύγχρονο άνθρωπο. Η ποίηση του χαρακτηρίζεται από έντονο «διονυσιασμό», παιχνιδιάρικη διάθεση και βαθύ μουσικό αίσθημα που συνδυάζεται άριστα με τη σάτιρα, ενώ θεωρείται ένα από τους κυριότερους αριστερούς εργάτες της γλώσσας στην Ελλάδα. Ο όρος «αριστερά» αναφέρεται κυρίως σε αντιλήψεις που αντιμάχονται την αδικία, είναι υπέρ της κοινωνικής ισότητας και αγωνίζεται για την ουσιαστική παιδεία που αφορά όλα τα μέλη της κοινωνίας. Το καλοκαίρι του 1921 έγραψε στην Αίγινα «Το φως που καίει» και το εξέδωσε ένα χρόνο αργότερα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Από το καλοκαίρι αυτό και για πολλά άλλα καλοκαίρια συνέδεσε μέρος της ζωής και του έργου του με την Αίγινα. Στην Αίγινα συνδέθηκε και με άλλους συγγραφείς και καλλιτέχνες, που είχαν επιλέξει το νησί ως δεύτερη κατοικία τους. Συγγραφείς όπως ο Πέτρος Πικρός, Θράσος Καστανάκης, Ιουλία Περσάκη, Λιλή Ιακωβίδου, Γ.Πολίτης και Νικόλαος Καζαντζάκης. Ήρθε επίσης σε επαφή με ζωγράφους όπως τους προαναφερόμενους στο προηγούμενο κεφάλαιο Παπαλουκά, Βασιλείου κα. Περιγράφει με φαντασία και λυρική διάθεση τις ζωηρές εντυπώσεις που του προκαλούν η φύση με τη βλάστηση και ιδίως η θάλασσα με τα χρώματα και τις μεταπτώσεις τους. Ακόμη και τους ανέμους που πνέουν και τα πλεούμενα που μπεινοβγαίνουν στο λιμάνι. Επιπροσθέτως, σαν λάτρης της καθημερινής ζωής και του έρωτα εξυμνεί τα κάλλη των γυναικών και τις χάρες ιδιαίτερα των κοριτσιών της Αίγινας. Είναι λοιπόν εμφανές ότι τα καλοκαίρια του Κωνσταντίνου Βάρναλη στην Αίγινα ήταν ιδιαίτερα δημιουργικά για την τέχνη.

https://el.wikipedia.org/wiki/Κώστας_Βάρναλης

https://www.lifo.gr/articles/anagnoseis_articles/126678/ta-moynakia-to-teleytaio-poiima-toy-kosta-varnali - <http://www.saronicmagazine.com/?p=12431>)

Εικόνα: Ο Κώστας Βάρναλης με οικογένεια φίλων του στην Αίγινα

Άλλη σημαντική ποιήτρια που ζει στην Αίγινα είναι η **Κατερίνα Αγγελάκη – Ρουκ**. Είναι πνευματική κόρη του Νικόλαου Καζαντζάκη. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1939. Σπούδασε στην Αθήνα, στη Γαλλία και αποφοίτησε από τη Γενεύη με το δίπλωμα μεταφραστών και διερμηνέων σε τέσσερις γλώσσες αγγλικά, ελληνικά, γαλλικά και ρωσικά. Όσον αφορά το έργο της έχει τιμηθεί με πολλές διακρίσεις και βραβεία τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα. Άρθρα της για τη ποίηση και τη μετάφραση της ποίησης έχουν δημοσιευτεί σε περιοδικά και σε εφημερίδες ανά τον κόσμο. Το μεταφραστικό της έργο επικεντρώνεται στη ποίηση. Σε συνέντευξη της έχει πει ότι γράφει συνήθως λυπημένη και λόγω της αναπηρίας της με το χέρι. Δεν χρησιμοποιεί συνήθως γραφομηχανή.

https://el.wikipedia.org/wiki/Κατερίνα_Αγγελάκη-Ρουκ

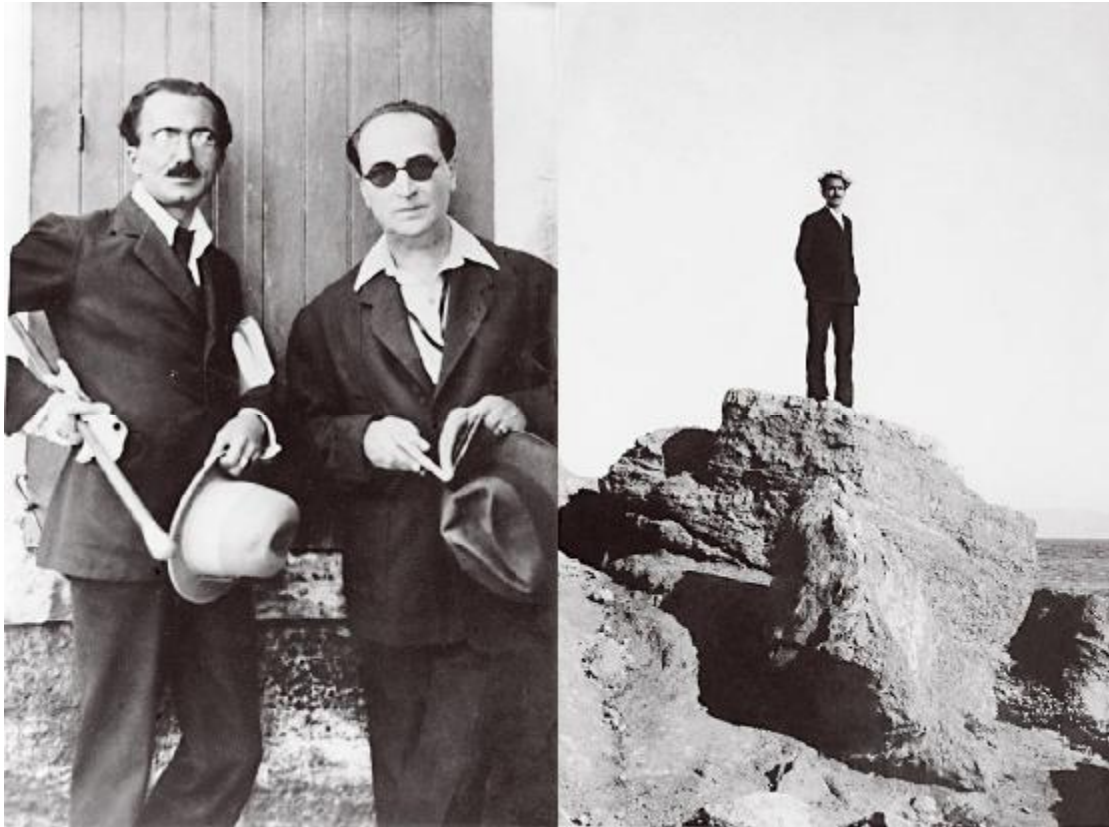
<http://provocateur.gr/archive/6312/nomiza-pws-eixa-ksoflhsei>)

Εικόνα: Η Κατερίνα Αγγελάκη – Ρουκ στον οίκο της στην Αίγινα

Άλλος σημαντικός Έλληνας ποιητής που έδρασε στην Αίγινα ήταν ο **Άγγελος Σικελιανός** (1884 – 1951). Το έργο του διακρίνεται από έντονο λυρισμό και ιδιαίτερο γλωσσικό πλούτο. Ασχολήθηκε κυρίως και συνέγραψε ποιήματα, πεζά κείμενα και τραγωδίες. Ο Σικελιανός παίρνει την απόφαση να πάει να εγκατασταθεί στην Αίγινα μαζί με τη γυναίκα του. Περνούν έξι μήνες περίπου στο νησί, στον οίκο του ζωγράφου Τάκη Καλμούχου, που βρισκόταν πολύ κοντά στου Καζαντζάκη. Στο τέλος του Οκτώβρη του 1942 δυστυχώς οι Γερμανοί δεν θα του ξαναδώσουν την άδεια να παραμείνει στην Αίγινα.

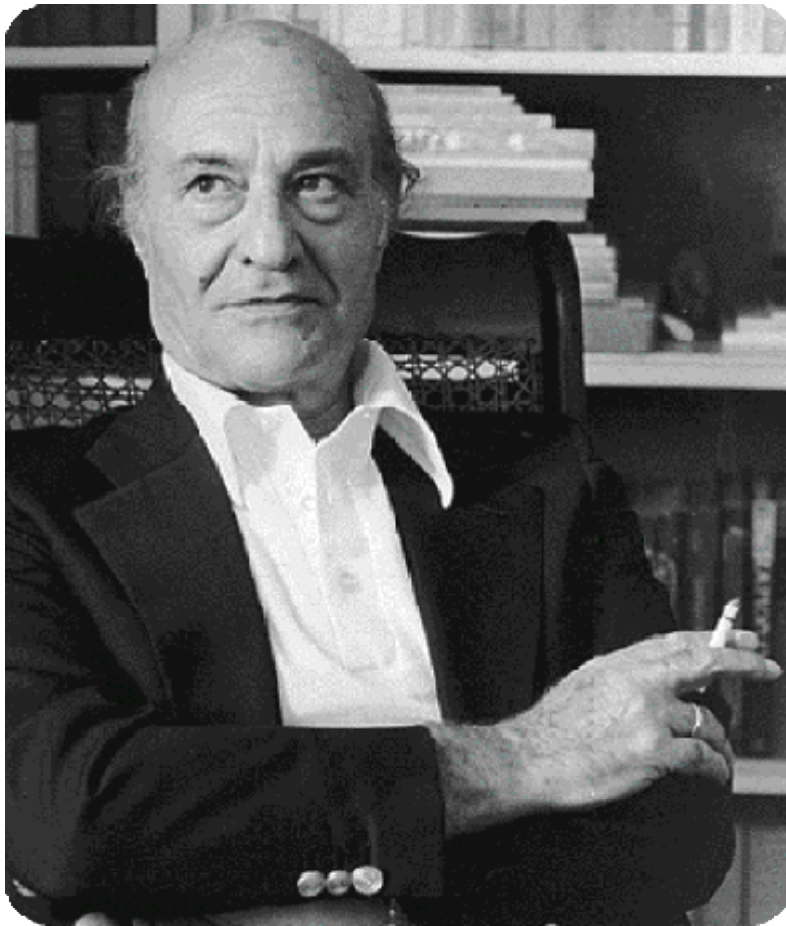
(https://el.wikipedia.org/wiki/Άγγελος_Σικελιανός - <https://www.oanagnostis.gr/>)

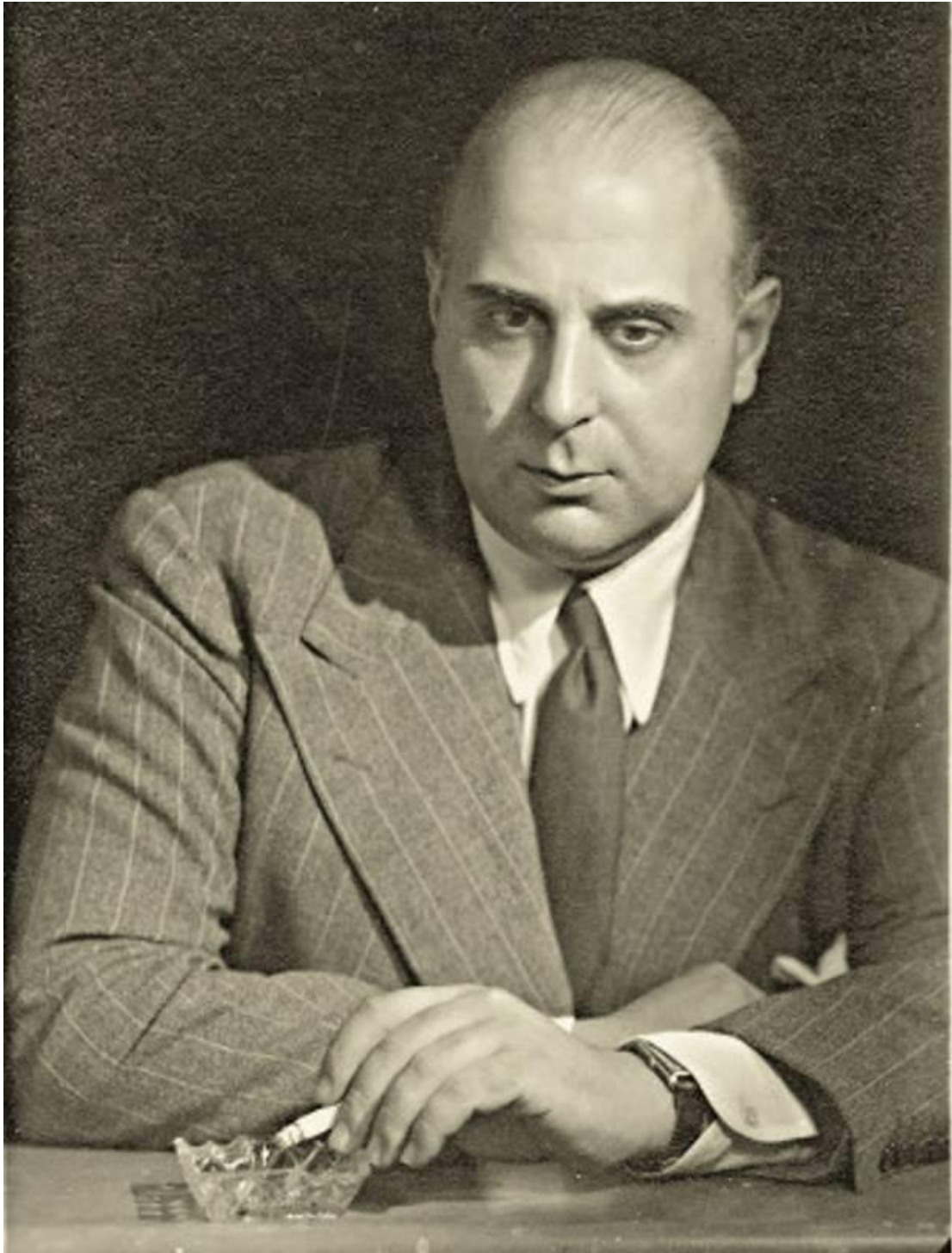
Εικόνα: Ο Άγγελος Σικελιανός και ο Νικόλαος Καζαντζάκης στην Αίγινα

Σημαντικές προσωπικότητες που πέρασαν από την Αίγινα ήταν επίσης ο **Γιώργος Σεφέρης** (1900 – 1971) και ο **Οδυσσέας Ελύτης** (1911 – 1996). Αμφότεροι είναι από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές και τιμήθηκαν με Νόμπελ λογοτεχνίας. Ο Σεφέρης αποτέλεσε τον πρώτο Έλληνα που τιμήθηκε με βραβείο Νόμπελ. Ο Ελύτης βραβεύτηκε το 1960 με το Κρατικό Βραβείο Ποίησης. Γνωστότερα ποιητικά έργα του αποτελούν τα Άξιον Εστί, ο Ήλιος ο πρώτος και οι Προσανατολισμοί. Διαμόρφωσε ένα προσωπικό ποιητικό ιδίωμα και θεωρείται ένας από τους ανανεωτές της ελληνικής ποίησης. Πολλά από τα ποιήματα του μελοποιήθηκαν, ενώ συλλογές του έχουν μεταφραστεί μέχρι σήμερα σε πολλές ξένες γλώσσες. Το έργο του περιλαμβάνει ακόμη μεταφράσεις ποιητικών και θεατρικών έργων. Υπήρξε μέλος της Διεθνούς Ένωσης Κριτικών Έργων Τέχνης και της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Κριτικής. Ο Οδυσσέας Ελύτης, όντας ένας από τους τελευταίους ποιητές της γενιάς του 30', συνέγραψε ποιητικές συλλογές, μεμονωμένα ποιήματα, δοκίμια, συνεντεύξεις, μεταφράσεις και λευκώματα. Ο Ελύτης έζησε αρκετά στην Αίγινα και συνέθεσε πολλά από τα ποιήματα του καθισμένος στην Αιγινήτικη πέτρα και εμπνεόμενος από

το Αιγινήτικο φως. Λέγεται πως εμπνεύστηκε τις «Μικρές Κυκλάδες» ατενίζοντας τα σκόρπια νησάκια που αποκαλούμε «Διαπόρια». Συνδέθηκε στενά με τους ζωγράφους Γιάννη Μόραλη, Νίκο Νικολάου και τον σπουδαίο πολιτικό Ελευθέριο Βενιζέλο. Επιπροσθέτως, ήρθε σε επαφή με τη ποίηση του Κώστα Καρυωτάκη και του Κώστα Καβάφη. Το καλοκαίρι του 1936 γεννιέται στην Αίγινα, ο έρωτας του Γιώργου Σεφέρη για τη σύζυγο του Μαρίκα Λόντου. Με αφορμή την αγάπη του ο Σεφέρης έγραψε στην Αίγινα το ποίημα «Θερινό Ηλιοστάσι». Σύμφωνα με τα λεγόμενα του έκανε εκδρομή με τη γυναίκα του στα ποικίλα αξιοθέατα του νησιού όπως ο Ναός της Αφαίας. (https://el.wikipedia.org/wiki/Γιώργος_Σεφέρης -
http://scorpiafilla.blogspot.com/2012/06/blog-post_13.html -
https://el.wikipedia.org/wiki/Οδυσσέας_Ελύτης -
<http://www.saronicmagazine.com/?p=31204>)

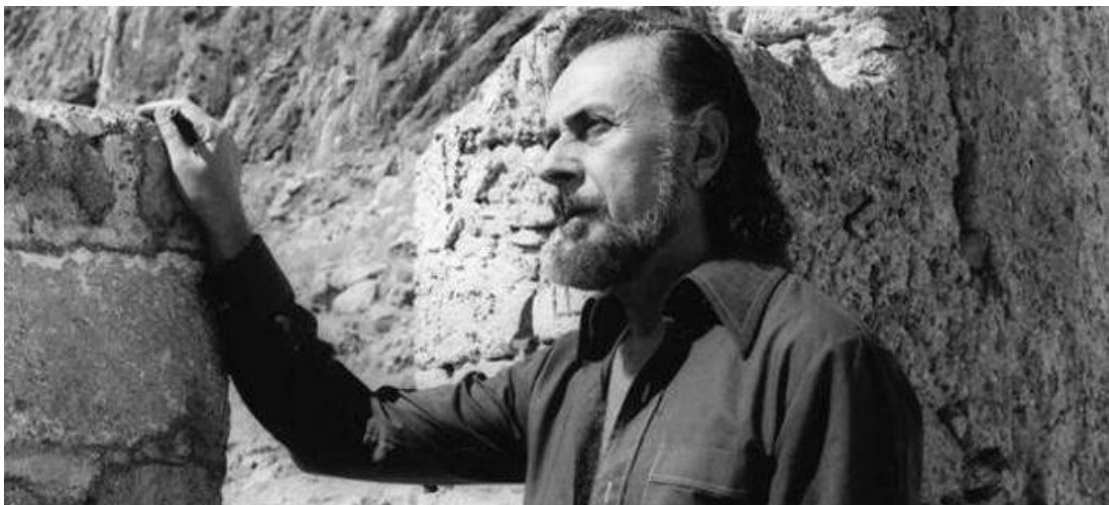
Εικόνα: Άποψη του Οδυσσέα Ελύτη στην Αίγινα

Εικόνα: Γιώργος Σεφέρης – Αιγινα, 1936

Επιπλέον, αξίζει να αναφερθούμε στους πολύ σημαντικούς ποιητές **Ιωάννη Ρίτσο** και **Κωνσταντίνο Καβάφη**. Ο Γιάννης Ρίτσος ήταν ένας από τους σπουδαιότερους Έλληνες ποιητές με διεθνή φήμη και ακτινοβολία. Δημοσίευσε πάνω από εκατό ποιητικές συλλογές και συνθέσεις, εννέα μυθιστορήματα, τέσσερα θεατρικά έργα και

μελέτες. Το έργο του συμπληρώνουν ποικίλες μεταφράσεις, χρονογραφήματα και άλλα δημοσιεύματα. Αρκετά από τα έργα του έχουν μεταφραστεί σε ξένες γλώσσες και πολιτικά ανήκε στην Αριστερά. Ο Ρίτσος νόσησε από φυματίωση και ήρθε κοντά με τον μαρξισμό. Στις τιμητικές διακρίσεις του περιλαμβάνονται το κρατικό βραβείο ποίησης και το βραβείο Λένιν. Επιπροσθέτως, η ποίηση του Ρίτσου επηρεάστηκε τόσο από τα βιώματα του και τόσο από τις εκάστοτε κοινωνικές αναταραχές της χώρας όπως ο Εμφύλιος Πόλεμος. Στα ποιήματα του άλλοτε γίνεται ερωτικός και άλλοτε υπαρξιακός. Στο ίδρυμα του Ανδρέα Καβάλη έγινε αφιερωματική βραδιά για τον μεγάλο ποιητή. Επιπροσθέτως, ο Ρίτσος στο ποίημα του «Συσχετίσεις» αναφέρει την Αίγινα. Ο Κωνσταντίνος Καβάφης (1863 – 1933), όπως και ο Ρίτσος, αποτέλεσε έναν από τους σπουδαιότερους Έλληνες ποιητές της σύγχρονης εποχής. Γεννήθηκε και έζησε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Η ποίηση του κατέλαβε μία εξέχουσα θέση στην ευρωπαϊκή ποίηση. Τα ποιήματα του διαχωρίζονται σε τρεις τάξεις α) τα ιστορικά ποιήματα, που είναι κυρίως εμπνευσμένα από την ελληνιστική περίοδο, β) τα αισθησιακά, ερωτικά και λυρικά ποιήματα και τα φιλοσοφικά ή διδακτικά. Αξίζει να αναφερθεί ότι η γλώσσα και η στιχουργική μορφή των ποιημάτων του Καβάφη ήταν ιδιόρρυθμες και πρωτοποριακές για την εποχή. Τα βασικά τους χαρακτηριστικά είναι η ομοιοκαταληξία σε ορισμένα σημεία, μείγμα καθαρεύουσας και δημοτικής, ελάχιστα επίθετα και ιδιαίτερη σημασία στα σημεία στίξης. Ο Καβάφης λειτουργεί μέσω συμβόλων και στα ποιήματα του συναντάμε τη λεγόμενη «καβαφική ειρωνεία». Στο Λαογραφικό Μουσείο της Αίγινας έχουν γίνει ποικίλες αφιερώσεις στο Καβάφη. (https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Ρίτσος - https://el.wikipedia.org/wiki/Κωνσταντίνος_Καβάφης)

Εικόνα: Ο Γιάννης Ρίτσος στην Αίγινα

Εικόνα: Άποψη του ποιητή Κωνσταντίνου Καβάφη στην Αίγινα

Άλλοι νεότεροι ποιητές από την Αίγινα που κατάφεραν να κερδίσουν δύο μεγάλα βραβεία στον Ετήσιο Πανελλήνιο Διαγωνισμό της Χριστιανικής Αδελφότητας Νέων Αθήνας αποτελούν ο Σπυρίδων Ραδίτσας, ο Ανδρέας Αποστολίδης και η Ιωάννα Περατινού – Καλογιάννη. Άλλοι σύγχρονοι ποιητές στο νησί αποτελούν η Βάσω Χαμαλέλη – Μπούκλα, ο Τίτος Βεργίτης, η Μόλλη Βότση, ο Κώστας και ο Σπύρος Γαλάρης, ο Μιχάλης Γύρας, ο Ανδρέας Δαβουρλής, ο Λευτέρης Διακογιάννης, η Λίζα Διονυσιάδου, η Τόνια Ζαραβέλλα, ο Ηλίας Καπάνταης, η Πατρίσια Κολαίτη, η Τράπαλη Βικτώρια, η Πηνελόπη Παπαλεονάρδου, ο Δημήτρης Τσιγκράκης, ο Βουλγαρόπουλος Νίκος, ο Άκης Δανιήλ, ο Μάρκος Δραγούμης, ο Ανδρέας Εμμανουήλ, ο Νεκτάριος Θώδος, ο Θεόδωρος Καρζής, ο Γιώργος Κόμης, ο Γιώργος Μαρίνος, ο Κώστας Νησιώτης, ο Κυριακόπουλος, η Σαραντάκου, η Γιαννούλη και πολλοί άλλοι. Αξίζει να αναφερθεί ότι και για τους ζωγράφους αλλά και για τους ποιητές διεξάγονται και έχουν διεξαχθεί ποικίλες εκθέσεις στο Λαογραφικό Μουσείο, στο Πύργο του Μαρκέλλου και σε πολλά άλλα πολιτιστικά ιδρύματα του νησιού. (<http://www.aeginanews.gr/aegina-news-events/9189/>)

Κεφάλαιο 9: Τα χριστιανικά μνημεία στην Αίγινα.

Εφόσον η θρησκεία συμβάλλει στο τι είναι καλό και τι κακό, είναι φανερό ότι συμβάλλει ιδιαίτερα και στο πολιτισμό. Αυτό φαίνεται τόσο σε θετικά επιτεύγματα όπως είναι η θρησκευτική τέχνη, η οποία σε κάποιους πολιτισμούς είναι η σημαντικότερη μορφή τέχνης, όσο και στα αρνητικά όπως είναι οι θρησκευτικοί πόλεμοι. Στη σύγχρονη εποχή όλοι οι ανθρώπινοι πολιτισμοί επηρεάζονται και σχεδόν κυριαρχούνται από το δυτικό πολιτισμό. Αυτή, όμως, η κυριαρχία αφενός στερεί από την παγκόσμια κοινωνία την πραγματική πολυμορφία του και αφετέρου χαρακτηρίζεται από υπερανάπτυξη του τεχνικού πολιτισμού εις βάρος του πνευματικού και του ανθρώπου εις βάρος της κοινωνίας. Αυτά επιβεβαιώνονται από το γεγονός του ότι ο άνθρωπος δίνοντας υπερβολική έμφαση στην τεχνική ανάπτυξη αύξησε ανεξέλεγκτα τις αυτοκαταστροφικές δυνατότητες του όπως είναι οι παγκόσμιοι πόλεμοι κτλ. Κατά τη διδασκαλία του Χριστιανισμού, ο άνθρωπος δεν έρχεται να κυριαρχήσει στο κόσμο ή να τον βελτιώσει απλώς με τις δικές του ατομικές δυνάμεις. Κάτι τέτοιο είναι ουτοπικό και για αυτό είναι αναποτελεσματικό. Η εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού δεν σημαίνει απλά βελτίωση του αλλά πλήρη μεταμόρφωση του κόσμου. Πρόκειται για μεταμόρφωση που καταργεί το θάνατο μέσα από τη πρωτοβουλία του ίδιου του Θεού, που ήρθε ως άνθρωπος για να σταυρωθεί και να αναστηθεί. Καθώς ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργάζεται στο έργο αυτό του Θεού ξεπερνά το στείο ατομικισμό, οικοδομεί έναν μεταμορφωτικό, αναστάσιμο πολιτισμό και αναδεικνύει με τον ουσιαστικότερο τρόπο την αξία του ίδιου του ανθρώπου. Αυτό οδηγεί στη θέωση τόσο στην ανθρώπινη φύση όσο και στα έργα της. (<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13190/>)

9.1 Η Μονή του Αγίου Νεκταρίου

Έξοχο δείγμα θρησκευτικής αρχιτεκτονικής και ελληνικού ορθόδοξου θρησκευτικού πολιτισμού αποτελεί η Μονή του Αγίου Νεκταρίου. Στο χώρο που βρίσκεται σήμερα το Μοναστήρι του Αγίου Νεκταρίου, υπήρχε αρχικά στα χρόνια του Βυζαντίου ένα άλλο Μοναστήρι αφιερωμένο στη Ζωοδόχο Πηγή, στο οποίο ασκήτευε η Οσία Αθανασία. Αυτό το εγκαταλελειμμένο Μοναστήρι αποφάσισε ο Άγιος Νεκτάριος στα

1904 να αναστηλώσει και να στεγάσει τη Μονή της Αγίας Τριάδας. Οι εργασίες της αναστήλωσης διήρκησαν τρία χρόνια, από το 1904 έως το 1907. Το 1908 αποσύρθηκε στη Μονή ο Άγιος Νεκτάριος όταν παραιτήθηκε από τη θέση του Ριζαρείου. Την νεοϊδρυθείσα Μονή στελέχωσαν ορισμένες από τις πνευματικές θυγατέρες του Αγίου Νεκταρίου με προεξέχουσα τη μοναχή Ξένη, η οποία ανέλαβε τα καθήκοντα ηγουμένης της Μονής. Ο Άγιος Νεκτάριος γεννήθηκε στην Θράκη το 1846 και το 1889 χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Πενταπόλεως Αιγύπτου και το 1904 εγκαταστάθηκε στην Αίγινα. Απεβίωσε στις 9 Νοεμβρίου του 1920, το σώμα του παρέμεινε άφθαρτο για 21 ολόκληρα χρόνια και το 1961 ανακηρύχθηκε Άγιος. Η ανακομιδή των λειψάνων του έγινε στις 3 Σεπτεμβρίου του 1963. Αυτές είναι οι δύο ημερομηνίες εορτασμού της Μονής. Κατά τις ημέρες αυτές συγκεντρώνονται χιλιάδες πιστοί από όλα τα μέρη της Ελλάδας και του εξωτερικού. Η Εκκλησία της Αγίας Τριάδας του Μοναστηρίου του Αγίου Νεκταρίου βρίσκεται λίγο χαμηλότερα από το μοναστήρι. Θεμελιώθηκε και εγκαινιάστηκε στις 2 Ιουνίου του 1908 από τον Άγιο Νεκτάριο. Είναι βυζαντινού ρυθμού και έχει εντυπωσιακό ξυλόγλυπτο τέμπλο με βυζαντινές εικόνες καθώς επίσης πολλά τάματα και αφιερώματα που προέρχονται από μεγάλο αριθμό προσκυνητών. Η εκκλησία διαθέτει ψηλά καμπαναριά και τέσσερις σειρές από παράθυρα, που για επιστέγασμα έχουν όλα κόκκινα τόξα. Στη σύγχρονη εποχή κολλητά σε αυτόν τον ναό υπάρχει ένας άλλος που είναι αφιερωμένος στον Άγιο Νεκτάριο και λίγο πιο εκεί βρίσκεται το εκκλησάκι με το τάφο του Αγίου. Το Μοναστήρι βρίσκεται στο δρόμο για την Αγία Μαρίνα και απέχει περίπου 6 χιλιόμετρα από τη πόλη της Αίγινας. Αποτελεί γυναικεία Μονή στην οποία ζουν 14 μοναχές και ανήκει διοικητικά στην Ιερά Μητρόπολη Ύδρας, Σπετσών, Αιγίνης, Ερμιονίδος και Τροιζηνίας. Το Μοναστήρι του Αγίου Νεκταρίου στις μέρες μας είναι από τα σημαντικότερα προσκυνήματα της ορθοδοξίας με πλήθος πιστών κάθε χρόνο στο νεότερο Άγιο του ελληνικού ορθόδοξου χριστιανισμού. (<http://www.aegina.com.gr/agios-nektarios/>)

Εικόνα: Άποψη του ναού του Αγίου Νεκταρίου

9.2. Η Μονή της Αγίας Αικατερίνης

Στα δεξιά του δρόμου που πηγαίνει από τον Άγιο Νεκτάριο στη Σουβάλα και πριν από την είσοδο του μοναστηριού του Αγίου Νεκταρίου, βρίσκεται το μικρό σε έκταση γυναικείο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης στο οποίο σήμερα μονάζει μία μοναχή. Βρίσκεται στην κοιλάδα, περιτριγυρίζεται από ψηλά κυπαρίσσια και ιδρύθηκε από δύο αδελφές μοναχές, την Πελαγία και τη Κασιανή, οι οποίες αγόρασαν το κτήμα μέσα στο οποίο βρίσκεται η Μονή περίπου το 1920. Το Μοναστήρι γιορτάζει κάθε χρόνο στις 25 Νοεμβρίου.

(<http://www.aegina.com.gr/agia-aikaterini/>)

Εικόνα: Άποψη της Μονής της Αγίας Αικατερίνης

9.3. Η Μονή της Παναγίας της Χρυσολεόντισσας

Η Παναγία η Χρυσολεόντισσα θεωρείται προστάτιδα της Αίγινας από τους κατοίκους του νησιού και το Μοναστήρι της είναι περίπου κτισμένο στο κέντρο της Αίγινας, σε απόσταση γύρω στο ένα χιλιόμετρο από τη Μονή του Αγίου Νεκταρίου. Το Μοναστήρι της Παναγίας της Χρυσολεόντισσας χτίστηκε στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Διαθέτει υψηλούς τοίχους και μοιάζει περισσότερο με φρούριο αφού έχει και πύργο με πολεμίστρες. Η κατασκευή του έγινε από τους μοναχούς για το φόβο τους από τους πειρατές. Σύμφωνα με τοπική παράδοση, αρχικά η Μονή ήταν κτισμένη στο παραθαλάσσιο χώρο Λεοντί και έτσι ήταν ευάλωτη στις επιδρομές των πειρατών και των Αγαρηνών. Έπειτα από τρεις διαδοχικές καταστροφές της, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα αποφασίστηκε η μεταφορά της Μονής σε σημείο μακριά από τη θάλασσα σε προστατευόμενη περιοχή, ώστε να μην είναι ορατή από τη θάλασσα και εύκολα προσπελάσιμη από τους πειρατές. Σύμφωνα με τη παράδοση όταν έγινε η ανέγερση της Μονής συνέβη ένα θαυμαστό γεγονός. Τα εργαλεία τα οποία άφηναν οι κτίστες στο χώρο της ανεγέρσεως, το πρωί δεν τα έβρισκαν εκεί αλλά στη σημερινή θέση της Μονής. Όταν το θαύμα επαναλήφθηκε τρεις φορές, οι μοναχοί κατανόησαν το θείο μήνυμα και ανήγειραν το μοναστήρι τους στη συγκεκριμένη τοποθεσία κατά τα έτη

1600 – 1614 μ.Χ. Μία μικρή αριστερή παράκαμψη μας φέρνει στο τεράστιο αλώνι της Μονής με διάμετρο 20 μέτρα που μαρτυρεί τη παλιά αγροτική αίγλη της περιοχής και προσφέρει μία υπέροχη θέα προς το βόρειο Σαρωνικό, τη Παλιαχώρα και τη Μονή του Αγίου Νεκταρίου. Το μοναστηριακό συγκρότημα είναι τετράγωνο. Στο κέντρο της αυλής και σε υψηλότερο επίπεδο είναι κτισμένο το καθολικού ρυθμού τρίκλιτης βασιλικής (1808), αφιερωμένο στη Κοίμηση της Θεοτόκου, τον Άγιο Διόνυσο και τον Άγιο Χαράλαμπο. Εντυπωσιακό είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο με τις εντυπωσιακές παραστάσεις από την Παλαιά Διαθήκη, μορφές Αγίων, Αγγέλων, Ευαγγελιστών κτλ. Σέμνωμα της Μονής είναι η αργυρεπενδημένη εικόνα της Παναγίας της Χρυσολέοντισσας, τοποθετημένη στην άκρη του τέμπλου προς τη βόρεια πύλη του Ιερού. Βόρεια από το καθολικό υψώνεται αγέρωχος ο μεγάλος πύργος της Μονής, που κατά την παράδοση ανοικοδομήθηκε για τη προστασία από τους πειρατές περίπου το 1600 μ.Χ. Με σιγίλλιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου η Μονή αναγνωρίστηκε ως «Σταυροπήγιο». Σημαντικότετη υπήρξε η δράση της Μονής κατά την επανάσταση του 1821. Μετά τη δημιουργία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους η Μονή με το διάταγμα του Όθωνος θεωρήθηκε διατηρητέα εν λειτουργία και προσαρτήθηκε σε αυτήν ως μετόχι η διαλυθείσα Μονή Φανερωμένης Σαλαμίνας. Η Μονή λειτούργησε χωρίς διακοπή ως ανδρική μέχρι και το 1935, έτος κατά το οποίο ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος Παπαδόπουλος διαπιστώνοντας τη παντελή εγκατάλειψή της την μετέτρεψε με βασιλικό Διάταγμα σε γυναικεία. Για το σκοπό αυτό απέσπασε από τη Μονή του Αγίου Νεκταρίου πέντε μοναχές. Στα χρόνια που ακολούθησαν έγιναν εργώδεις προσπάθειες για την ανακαίνιση της ιστορικής Μονής. Η ηγουμενία ανατέθηκε στην «ευσεβή και διακριτική» διακόνισσα Μαγδαληνή, η οποία με τη συμβολή της συνοδείας της, πραγματοποίησε ριζική ανακαίνιση. Το έργο αυτό το συνέχισαν οι μετέπειτα γερόντισσες Εύβουλη και Θεοδούλη καθώς και η σημερινή γερόντισσα Ευπραξία. Στις μέρες μας παντού επικρατεί τάξη και ομορφιά. Οι αδελφές, εκτός από τη συντήρηση και τον εξωραϊσμό των κτισμάτων της Μονής και των μετοχιών της, μεριμνούν για τη φιλοξενία πολυάριθμων προσκυνητών και ασχολούνται με τις αγροτικές καλλιέργειες και την οικόσιτη κτηνοτροφία. Στη Μονή λειτουργούν έξι παρεκκλήσια, το παρεκκλήσιο των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, του Αγίου Αθανασίου, του Αγίου Νεκταρίου, του Αποστόλου Ανδρέα, του Αγίου Λεοντίου και της Αγίας Μαγδαληνής, όπου βρίσκεται το κοιμητήριο. Το Μοναστήρι ήταν πολύ πλούσιο και είχε στη κατοχή του το μεγαλύτερο μέρος του νησιού. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα τα περισσότερα

μοναστηριακά κτήματα απαλλοτριώθηκαν. Στο Μοναστήρι ζουν δέκα μοναχές. Η Μονή γιορτάζει της Παναγίας δηλαδή στις 15 Αυγούστου, όπου και γίνεται το μεγαλύτερο πανηγύρι του νησιού. (<http://www.aegina.com.gr/xrisoleontissa/>)

9.4. Η Εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων

Στο δρόμο από την Αίγινα προς τη Κυψέλη, σε μικρή απόσταση από το λιμάνι στην περιοχή Αγίων Ασωμάτων – Αγίας Βαρβάρας βρίσκεται η «Όμορφη Εκκλησιά», η οποία είναι μία μικρή μονόκλιτη βασιλική προς τιμή των Αγίων Θεοδώρων. Πάνω από την είσοδο της Εκκλησίας υπάρχει ένα τόξο στο οποίο υπήρχε κάποτε η εικόνα του Αγίου, ενώ στο εσωτερικό της μπορούμε να δούμε όμορφες τοιχογραφίες που διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση μέχρι και σήμερα. Οι τοιχογραφίες αυτές παρουσιάζουν εικόνες από τη βάπτιση και την ανάληψη του Κυρίου. Η εκκλησία έχει κτιστεί από το Λέοντα Ζυγομαλά το 1289, όπως δηλώνει μία επιγραφή που έχει πάνω από την πόρτα και αριστερά. Άλλες εκκλησίες της ευρύτερης περιοχής αποτελούν η Ευαγγελίστρια, στην πλατεία του οικισμού της Κυψέλης, η Μονή του Αγίου Χριστοφόρου και του Γενεσίου της Θεοτόκου, που βρίσκονται κοντά στην υδαταποθήκη της πόλης. Η Ευαγγελίστρια είναι ένας καλαίσθητος ναός που χτίστηκε από τοπικούς μαστόρους το 1875 – 1880.

(<http://www.aegina.com.gr/agioi-theodoroi/>)

Εικόνα: Άποψη της «Όμορφης Εκκλησιάς» προς τιμή των Αγίων Θεοδώρων

9.5. Η Εκκλησία της Φανερωμένης

Η Φανερωμένη βρίσκεται στο νέο δρόμο προς την Αγία Μαρίνα και πιο συγκεκριμένα στην οδό Φανερωμένης. Κάτω από την εξωτερική εκκλησία του 13^{ου} αιώνα σώζονται δύο εκκλησάκια που είναι υπόγεια, σε ένα χώρο που από πολλούς ονομάζεται «κατακόμβη». Το ένα εκκλησάκι είναι αφιερωμένο στη Παναγία και το άλλο στην Αγία Αθανασία. Εκεί υπάρχει η «εύρεση» της εικόνας της Παναγίας, που αναπαριστά τη Θεοτόκο ως «δεομένη» και η κατασκευή της χρονολογείται στον 17^ο αιώνα. Πίσω από την Αγία Τράπεζα ένα πέραςμα οδηγεί σε ένα μικρό σπήλαιο. Η εκκλησία, τα τριγύρω αμπέλια και τα περιβόλια ανήκουν όλα στο Μοναστήρι της Χρυσολέοντισσας. Η εκκλησία γιορτάζει στις 25 Μαρτίου, δηλαδή του Ευαγγελισμού. (<http://www.aegina.com.gr/faneromeni/>)

Εικόνα: Εκκλησία της Φανερωμένης – Αίγινα

9.6. Η Εκκλησία της Αγίας Φιλοθέης

Η Αγία Φιλοθέη βρίσκεται στη περιοχή Πλακάκια του νησιού. Πιο παλιά φαινόταν από το πλοίο το βυζαντινό εκκλησάκι της Αγίας Φιλοθέης, όταν το καράβι έστριβε στο φανάρι του Μπούζα. Είναι ένα αρχιτεκτονικό κομψοτέχνημα. Στην ουσία αποτελεί έναν μικρό ναό βυζαντινού ρυθμού με τρούλο που αποπνέει αριστοκρατική καταγωγή και θυμίζει έντονα τους παρόμοιους ναούς της Πλάκας και του Θησείου στην Αθήνα. Πρόκειται για το ναό της Οσίας Φιλοθέης Μπενιζέλου η οποία έζησε από το 1522 έως το 1589, όταν οι Τούρκοι την οδήγησαν στο μαρτύριο μετά από μεγάλη πνευματική προσφορά και διακονία στη Τουρκοκρατούμενη Αθήνα και τη γύρω περιοχή της Αττικής. Η Εκκλησία ανήκει, σύμφωνα με το μελετητή της εκκλησιαστικής ιστορίας της Αίγινας κύριο Δημητρακόπουλο, στην οικογένεια Δραγούμη, στο υπόγειο της οποίας φυλάσσονται τα λείψανα του μεγάλου πατριώτη και μακεδονομάχου Ίωνα Δραγούμη. Ο ναός είναι κτισμένος σε κτήματα που είχε η Οσία στην Αίγινα. Η Οσία Φιλοθέη ήταν σύγχρονη του Αγίου Διονυσίου επισκόπου Αίγινας και η οικογένεια της απέκτησε δεσμούς με την Αίγινα λόγω κτηματικής περιουσίας. Στις μέρες μας το εκκλησάκι παραμένει κλειστό, βρίσκεται σε πυκνοκατοικημένη περιοχή και διατηρείται σε καλή κατάσταση.

http://odosaeiginis.blogspot.com/2015/02/blog-post_19.html

Εικόνα: Άποψη της Εκκλησίας της Αγίας Φιλοθέης στην Αίγινα

Κεφάλαιο 10: «Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΦΙΣΤΙΚΙΟΥ»

Η γιορτή του αιγινήτικου φιστικιού ήταν το όνειρο μιας ομάδας ανθρώπων , που πίστευαν ότι η φιστικιά, ο καρπός της και οι καλλιεργητές της μπορούν και πρέπει να αποκτήσουν την αναγνώριση που τους επιτρέπει για τη συμβολή τους στην ανάπτυξη της Αίγινας. Αποτελεί τη μεγαλύτερη καθιερωμένη ετήσια γιορτή στην Αίγινα κάθε Σεπτέμβριο, αφιερωμένη στο πασίγνωστο προϊόν του νησιού, το αιγινήτικο φιστίκι που ξεχωρίζει για τη ποιότητα και τη γεύση του. Η γιορτή αυτή διεξάγεται από το 2009 μέχρι και σήμερα. Η χρονική περίοδος δεν είναι τυχαία αφού είναι το διάστημα που η νέα σοδειά έχει μαζευτεί και είναι έτοιμη προς διάθεση. Η «καρδιά» του Φεστιβάλ είναι η εμπορική έκθεση. Περισσότεροι από σαράντα εκθέτες κατά μήκος του λιμανιού της Αίγινας, φιλοξενούν το αιγινήτικο φιστίκι, τα παράγωγα και τις λιχουδιές, που το έχουν σαν πρώτη ύλη τους, καθώς και μία σειρά από άλλα προϊόντα που παράγονται στην Αίγινα. Ανάμεσα σε αυτά είναι αγροτικά προϊόντα, χειροποίητα κεραμικά, αντικείμενα φτιαγμένα από πυλό, μέλι, τυριά, δαντέλες, κοπανέλι, κοσμήματα, κεντήματα, κοσμήματα σε σχέδιο και σχήμα φιστικιού, εδέσματα και πολλά άλλα. Περιλαμβάνονται εκδηλώσεις με ψυχαγωγικό, πολιτιστικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη γαστρονομία. Πιο συγκεκριμένα, στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται πολλές και δημιουργικές εκδηλώσεις για παιδιά, οι οποίες έχουν σημειώσει μεγάλη επιτυχία στα προηγούμενα χρόνια, εκθέσεις εικαστικών, καθώς ως γνωστόν η Αίγινα εδώ και πολλά χρόνια το «νησί των καλλιτεχνών», αλλά και ποικίλες ψυχαγωγικές εκδηλώσεις με παραδοσιακούς χορούς, διαλέξεις, παραστάσεις και πολύ τραγούδι. Ένα από τα μακροβιότερα φιστικοπωλεία στην Αίγινα είναι το φιστικοπωλείο Μούρτζης. Από το 2001 που άνοιξε τις πόρτες του το κατάστημα, εκτός από γνήσιο φιστίκι Αίγινας, δημιουργεί γλυκά από φιστίκι και δίνει στους επισκέπτες του νησιού και τους γηγενείς μοναδικά γευστικά ερεθίσματα. Το ντόπιο φιστίκι της νέας εσοδείας, προέρχεται από τα κτήματα της οικογένειας Μούρτζη, που καλλιεργεί τα κτήματα της για περισσότερα από εξήντα χρόνια. Μια βόλτα στον όμορφα διαμορφωμένο χώρο του φιστικοπωλείου, θα σας πείσει ότι μιλάμε για ένα κατάστημα, που οι ιδιοκτήτες του έχουν μεράκι για το φιστίκι. Ψημένο, αλατισμένο και ανάλατο φιστίκι είναι σε κάθε

γωνιά του μαγαζιού. Βέβαια, η μεγάλη βιτρίνα με τα γλυκά είναι αυτή που ξεχωρίζει, αφού διακρίνει κανείς σε αυτήν τα διάσημα φιστικάτα, τον μπακλαβά και άλλες γλυκές δημιουργίες. Οι πραλίνες, τα παστέλια και τα γλυκά του κουταλιού, γεμίζουν τα ράφια του παντοπωλείου που είναι εκεί για όλον τον χρόνο σε ένα από τα πιο γραφικά σοκάκια του νησιού. Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων πραγματοποιήθηκαν ημερίδες του Αγροτικού και Κτηνοτροφικού Συνεταιρισμού Αίγινας για τις «Μυκητολογικές ασθένειες της φιστικιάς και στρατηγικές ολοκληρωμένης διαχείρισής τους». Πυρήνας των εκδηλώσεων, όπως είπαμε, είναι η εμπορική έκθεση η οποία στήνεται κατά μήκος του λιμανιού του νησιού, όπου εξήντα περίπου περίπτερα προσφέρουν στον επισκέπτη άφθονες ποσότητες φιστικιού, όπως και τα παράγωγα του, αλλά και μία ποικιλία τοπικών προϊόντων. Το σύνολο των εκδηλώσεων προσελκύει κάθε χρόνο στην Αίγινα χιλιάδες επισκέπτες από όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό, στους οποίους δίνεται παράλληλα η δυνατότητα να θαυμάσουν τους μοναδικούς της αρχαιολογικούς χώρους και να ανακαλύψουν τις ποικίλες ομορφιές του νησιού του Αργοσαρωνικού, ενώ η τοπική κοινωνία όπως η νεολαία, οι πολίτες, οι επαγγελματίες και οι φορείς, συμμετέχει σύσσωμη.

(<http://www.allaboutfestivals.gr/festivals/aegina-fistiki-fest/> -
<http://www.discoveraegina.gr/greek/modern-aegina/activities-aegina/> -
<http://www.aegina.gr/web/> - <http://www.globalview.gr/2018/09/14/to-fistiki-fest-2018-anoixe-gia-10i-chronia-tis-pyles-toy/>)

Κεφάλαιο 11: Προτάσεις για τη περαιτέρω πολιτιστική ανάπτυξη της Αίγινας

Θα μπορούσαν να δημιουργηθούν πανελλήνια επιστημονικά συνέδρια με θέμα «Η Αίγινα δια μέσου των αιώνων». Τα συνέδρια αυτά θα αποτελούν εργαστήρια καλλιέργειας και ανακοίνωσης ερευνητικών και επιστημονικών εργασιών διαφόρων γνωστικών πεδίων, που αφορούν την αιγινήτικη διαχρονία και να έχουν πολυθεματικό, πολυπρισματικό και πρωτότυπο περιεχόμενο. Η επιδίωξη του συνεδρίου είναι να γίνει και πάλι τόπος διασταύρωσης μελετητών με πλατύτερους ερευνητικούς ορίζοντες, με διαφορετικές ερευνητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, που θα εντρυφήσουν στο παλίμψηστο της αιγινήτικης διαχρονικής παρουσίας, με τη διαμόρφωση νέων ερευνητικών πεδίων και τη διατύπωση νέων ερωτημάτων. Ενδεικτικοί θεματικοί άξονες θα μπορούσαν να είναι η αρχαιολογία και η μουσειολογία, η ιστορία, η φιλολογία, η λογοτεχνική κριτική, λαογραφία, κοινωνική ανθρωπολογία, δίκαιο, οικονομία, κοινωνιολογία, δημογραφία, ιατρική, επιδημιολογία, αρχιτεκτονική, περιβάλλον, πολεοδομία, πολιτική επιστήμη, τοπικοί διοικητικοί και αυτοδιοικητικοί οργανισμοί, δημοσιογραφία και τεχνολογίες επικοινωνίας. Ένα άλλο σημαντικό μέσο πολιτιστικής ανάπτυξης θα αποτελούσε ο τουριστικός οδηγός σε γλώσσες όπως Ελληνικά, Αγγλικά, Ρώσικα, Γαλλικά, Ισπανικά, Γερμανικά και Κινέζικα. Ο τουριστικός οδηγός αυτός θα μπορούσε να περιλαμβάνει περιεχόμενο το οποίο θα είναι δελεαστικό για τον επισκέπτη όπως ότι η Αίγινα είναι σε απόσταση αναπνοής από την πρωτεύουσα την Αθήνα, διαθέτει υγιεινό κλίμα και φυσικές ομορφιές. Επιπροσθέτως, να αναφέρει ότι αποτελεί για τον επισκέπτη ιδανικό τόπο ανάπαυλας, αναψυχής και ψυχικής ανάτασης και ότι δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από άλλα κοσμοπολίτικα νησιά. Επιπλέον, ο τουριστικός οδηγός οφείλει να αναφέρεται στη πλούσια μυθολογική παράδοση της Αίγινας, στην αρχαιότητα της, στο ηλιοβασίλεμα της, στα ψαροχώρια της, στο οικολογικό νησάκι που βρίσκεται απέναντι από το νησί δηλαδή τη Μονή όπου κάποιος μπορεί να θαυμάσει τα άλογα που κατοικούν εκεί, στις ταβέρνες, τα εστιατόρια, τα μπαράκια, στα πυκνά δρομολόγια λεωφορείων, στην αγορά των νόστιμων φιστικιών αιγίνης, στα αρχαιολογικά μουσεία, στις εορτές του νησιού όπως στις 9 Νοεμβρίου που είναι του Αγίου Νεκταρίου, στην Αγία Μαρίνα, στο ψαροχώρι της Βαγίας, στα ιστορικά

της κτίρια, στο Μεσαγρό, στις μονές στα γραφικά σημεία με αξιόλογη τουριστική κίνηση και τις ιαματικές πηγές της Σουβάλας. Θα μπορούσε να εκδοθεί λεύκωμα που θα εμπεριέχει έργα ζωγράφων που έζησαν και δημιούργησαν στην Αίγινα. Οι φωτογραφίες των έργων ζωγραφικής θα μπορούσαν να πλαισιώνονται από στοίχους ή φράσεις ποιητών και συγγραφέων που έζησαν στο νησί. Ακόμη, θα μπορούσε να εκδοθεί παράλληλα ένα οδοιπορικό της Αίγινας με γραπτή ή ηλεκτρονική μορφή και χαρακτηριστικά των περιηγητών. Επίσης, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν ντοκιμαντέρ για το νησί σε διάφορες γλώσσες του κόσμου τα οποία θα μπορεί κανείς να τα βρει στο διαδίκτυο ή να προβάλλονται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης όπως ραδιόφωνο, τηλεόραση κτλ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Smith, Philip. (2006 Μάρτιος). *Πολιτισμική θεωρία: Μια εισαγωγή*. Οξφόρδη: Κριτική.

Κώστας Μ. Σταμάτης. (1989). *ΑΙΓΙΝΑ: Ιστορία – Πολιτισμός*. Αθήνα: Αίγινα.

Πετρίτου – Τριανταφύλλου, Ξένη. (2011). *Παλιαχώρα: Η Μεσαιωνική Καστροπολιτεία της Αίγινας*. Αθήνα: Περπίνια.

Μερκούριος Α. Καρύδη. (1979). *Η ιστορία της Αίγινας*. Αθήνα.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>

<https://www.discovergreece.com/el/culture>

<https://www.discovergreece.com/el/mainland/attica/athens/athens-culture>

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CF%85%CE%BB%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B1>

http://www.musicheaven.gr/html/modules.php?name=Splatt_Forums&file=viewtopic&topic=14992

<http://blog.panosterz.de/?p=2766>

<http://www.vantagemag.com/blogs/ti-esti-arage-koultoura-tou-nikola-zouvani/>

<https://www.siountri.gr/language-tags/italika/koyltoyra-kai-politismos>

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1>

<http://www.aegina.com.gr/>

<https://www.cnn.gr/taksidi/protaseis/story/131224/h-monoimeri-poy-axizei-apodراسi-sti-diaxroniki-aigina>

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2452

<http://www.aegina.com.gr/kolona/>

https://www.tripadvisor.com.gr/Attraction_Review-g189492-d1898207-Reviews-Archaeological_Site_of_Kolona-Aegina_Saronic_Gulf_Islands_Attica.html

<https://www.gtp.gr/TDirectoryDetails.asp?id=14731&lng=1>

<http://www.discoveraegina.gr/greek/category/past-aegina/ancient-aegina/>

http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3255

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%9C%CE%B%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%91%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1%CF%82

<http://www.discoveraegina.gr/greek/tourism-aegina/museum-aegina/1210/>

<http://www.aegina.com.gr/ellanio/>

<http://www.aegina.com.gr/ellanio-oros/>

<http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/ancient-aegina/963/>

<https://weloveaegina.com/el/aigina/%CE%BD%CE%B1%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CE%B9%CF%8C%CF%82/>

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B1%CF%8C%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CF%86%CE%B1%CE%AF%CE%B1%CF%82

<http://www.aegina.com.gr/aphaia/>

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=535

https://www.tripadvisor.com.gr/ShowUserReviews-g189492-d547509-r486274250-Temple_of_Aphaia-Aegina_Saronic_Gulf_Islands_Attica.html

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Afaia/Afaia.htm>

<http://finderjour.blogspot.com/2016/06/blog-post.html>

<http://aeginalight.gr/article.php?id=55629>

<http://www.aegina.com.gr/palaioxora/>

<http://www.aegina.com.gr/monastiria-palioxoras/>

<http://www.aegina.com.gr/palaioxora/more/>

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliahora>

<http://www.discoveraegina.gr/greek/past-aegina/byzantine-aegina/1054/>

<http://www.aeginarooms.com/up-country/palaioxora/>

<https://www.in.gr/2014/07/04/plus/diakopes/idees-gia-taksidia/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CE%B7-%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%B1%CE%B9%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%8C%CF%88%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD/>

http://monuments-of-aegina.blogspot.com/2014/10/blog-post_2.html

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B6%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82

<https://www.historical-museum.gr/webapps/kazantzakis-pages/gr/life/chronology-det.php>

<https://www.sansimera.gr/biographies/203>

http://www.biblionet.gr/author/50/%CE%9A%CE%B1%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B6%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82_1883-1957

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%AF%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CF%82

<https://www.sansimera.gr/biographies/195>

<https://capodistriasmuseum.com/ioannis-capodistrias/>

<http://www.kathimerini.gr/807581/interactive/epikairothta/hgetes/iwannhs-kapodistrias>

<https://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/919359/san-simera-to-1831-dolofoneitai-o-protos-kyvernitis-tis-elladas-ioannis-kapodistrias>

<https://dimosaeginas.wordpress.com/%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<http://www.discoveraegina.gr/greek/category/past-aegina/kapodistriaka-aegina/>

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1->

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<http://www.aegina.gr/web/%CE%B7-%CE%B1%CE%AF%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CE%B1/%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CF%84%CE%AF%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

<https://aeginatoday.gr/aegina/ktiria.html>

<http://kapodistriaka.blogspot.com/>

<http://kapodistriaka.blogspot.com/2016/01/markellos-tower-on-island-of-aegina.html>

http://kapodistriaka.blogspot.com/2015/04/blog-post_28.html

<http://www.aegina.com.gr/sightseings/>

http://aeginahistory.blogspot.com/p/blog-page_26.html

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CF%81%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CF%82

<http://www.epoxi.gr/persons3.htm>

<http://www.postmodern.gr/i-mana-tou-koryfeou-glypti-christou-kapralou/>

<https://www.timesnews.gr/%CF%87%CF%81%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%82->

[%CE%BA%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84/https://weloveaegina.com/el/aigina/%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%87%CF%81%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CF%85/http://drw.gr/kapralos/https://weloveaegina.com/el/aigina/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF/#.W-xkZoczbIUhttps://dimosaeginas.wordpress.com/info/laografiko-2/https://www.tripadvisor.com.gr/Attraction_Review-g1189162-d10065846-Reviews-Historical_Folklore_Museum_of_Aegina-Aegina_Town_Aegina_Saronic_Gulf_Islands_At.htmlhttp://el.travelogues.gr/tag.php?view=245&page=2http://el.travelogues.gr/page.php?view=46http://el.travelogues.gr/tag.php?view=8944http://el.travelogues.gr/tag.php?view=3294&page=2https://www.aeginaportal.gr/eidiseis/omilies/13561-i-aigina-me-ta-matia-ton-ksenon-periigiton-omilia-tou-dimosiografou-k-thodorou-karzi-sto-laografiko-mouseio.htmlhttps://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CF%85%CF%83%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82http://users.uoa.gr/~nektar/history/tributes/pausanias/index.htmhttps://el.wikisource.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%AE%CE%B3%CE%](#)

[B7%CF%83%CE%B9%CF%82/%CE%91%CF%84%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC](#)

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1:%CE%88%CF%81%CE%B3%CE%B1_%CE%B6%CF%89%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%88%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%B1%CF%81%CE%BD%CF%84_%CE%9D%CF%84%CF%8C%CE%BD%CF%84%CE%B3%CE%BF%CF%85%CE%B5%CE%BB

<http://www.thetoc.gr/politismos/article/to-mageutiko-imerologio-mias-leilasias>

<http://el.travelogues.gr/collection.php?view=314>

http://www.ygeiaonline.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=39229:ntontgo_yel_entoyarnt

<http://www.aegina.com.gr/history/>

http://monuments-of-aegina.blogspot.com/2014/10/blog-post_2.html

<https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=paliahora>

<http://www.aegina.com.gr/new-history/>

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%BF%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%B9

https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Μόραλης

[https://el.wikipedia.org/wiki/Νίκος_Νικολάου_\(ζωγράφος\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Νίκος_Νικολάου_(ζωγράφος))

https://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτρης_Πικιώνης

<https://www.archisearch.gr/press/aegina-pikionis-exhibition/>

https://el.wikipedia.org/wiki/Στέφανος_Λάντσας

https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Παπιάς

https://el.wikipedia.org/wiki/Γεράσιμος_Σταματελάτος

<https://paletaart.wordpress.com/>

Alexander Barkoff, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/alexanderbarkoff/>

https://el.wikipedia.org/wiki/Σπύρος_Παπαλουκάς
<http://manousakispainter.blogspot.com/>
https://el.wikipedia.org/wiki/Ανδρέας_Βουρλούμης
https://el.wikipedia.org/wiki/Σπύρος_Βασιλείου
<https://ikastikos-kiklos.com>
https://el.wikipedia.org/wiki/Κώστας_Βαρώτσος
<http://homouniversalisgr.blogspot.com/2017/11/1925-2009.html>
<https://paletaart2.wordpress.com/2016/02/10/>
<http://www.biblionet.gr/book/>
<http://www.discoveraegina.gr/greek/aegina-blog/1944/>
<http://www.discoveraegina.gr/greek/modern-aegina/art-aegina/1410/>
<http://www.kathimerini.gr/936414/article/politismos/eikastika/h-aigina-kai-h-ydra-twn-zwgrafwn-mia-syzhthsh-sto-idryma-8eoxarakh>
https://www.lifo.gr/articles/travel_articles/152548
http://odosaeiginis.blogspot.com/2015/05/blog-post_4.html
https://el.wikipedia.org/wiki/Κώστας_Βάρναλης
https://www.lifo.gr/articles/anagnoseis_articles/126678/ta-moynakia-to-teleytaio-poiima-toy-kosta-varnali
<http://www.saronicmagazine.com/?p=12431>
https://el.wikipedia.org/wiki/Κατερίνα_Αγγελάκη-Ρουκ
<http://provocateur.gr/archive/6312/nomiza-pws-eixa-ksoflhsei>
https://el.wikipedia.org/wiki/Άγγελος_Σικελιανός
<https://www.oanagnostis.gr/>
https://el.wikipedia.org/wiki/Γιώργος_Σεφέρης
http://scorpiafilla.blogspot.com/2012/06/blog-post_13.html
https://el.wikipedia.org/wiki/Οδυσσεάς_Ελύτης
<http://www.saronicmagazine.com/?p=31204>
<http://www.aeginanews.gr/aegina-news-events/9189/>

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13190/>

<http://www.aegina.com.gr/agios-nektarios/>

<http://www.aegina.com.gr/agia-aikaterini/>

<http://www.aegina.com.gr/xrisoleontissa/>

<http://www.aegina.com.gr/agioi-theodoroi/>

<http://www.aegina.com.gr/faneromeni/>

<http://www.allaboutfestivals.gr/festivals/aegina-fistiki-fest/>

<http://www.discoveraegina.gr/greek/modern-aegina/activities-aegina/>

<http://www.aegina.gr/web/>

<http://www.globalview.gr/2018/09/14/to-fistiki-fest-2018-anoixe-gia-10i-chronia-tis-pyles-toy/>

http://odosaeiginis.blogspot.com/2015/02/blog-post_19.html

<http://ngradio.gr/blog/foivos-piompinos-blog/nomismata-aiginas>

-

